

VERSLAG

over het bestuur en den toestand der zaken

VAN DE

STAD TURNHOUT,

door het kollegie van Burgemeester en Schepenen, in zijne zitting
van 1 October 1866, voorgedragen.

BREPOLS EN DIERCKX ZOON.

Mijne Heeren,

Overeenkomstig de bepalingen van het art. 70 der gemeentewet, hebben wij de eer UEd. het volgende verslag over het bestuur en den toestand der zaken, voor het dienstjaar 1865-1866, te doen.

TITEL I.

STAAT DER BEVOLKING.

De bevolking van onze stad en derzelver gehuchten, op 31 december 1865, bestond uit 13,524 zielen, te weten : 6564 mannen en 6960 vrouwen.

Met 1° januari aanstaande zal er andermaal eene nieuwe optelling der bevolking plaats grijpen.

Sommige wijken der stad hebben ten gevolge der afscheiding met Oud-Turnhout veranderingen ondergaan. De nieuwe nummering der huizen is reeds geschied.

Beweging van den burgerlijken stand.

Geboorten, sterfgevallen, huwelijken, echtscheidingen, erkende en gewettigde kinderen.

De volgende staat toont ten duidelijkste aan de bewegingen van den burgerlijken stand (geboorten en sterfgevallen), gedurende de jaren 1864 en 1865.

Verschil In meer	1865	1864	Jaren.		Getal geboorten.
			Veltige.	Onveltige.	
2	238	204	Mannelijk.		
			Vrouwelijk.		
20	4	7	Mannelijk.		
			Vrouwelijk.		
	484	458	Totaal.		
92	189	110	Kinderen (en onge- luwden.		Getal sterfgevallen.
			Mannelijk.	Vrouwelijk.	
45	133	43	Mannelijk.		
			Vrouwelijk.		
5	48	42	Mannelijk.		
			Vrouwelijk.		
	51	26	Weduwenaren.		
	19	28	Weduwen.		
	142	100	Totaal.		
	0	110	Meerder gestorven dan geboren.		
84	26	10	Meerder geboren dan gestorven.		
5	9	7	Getal doodgeboren, in de geboorten en sterfgevallen niet be- griepen.		
			Veltige.	Onveltige.	
2	9	7	Mannelijk.		
			Vrouwelijk.		
9	17	14	Mannelijk.		
			Vrouwelijk.		
	17	14	Totaal.		
1	5	4	Getal tweelingen onder de geboorten begriepen.		
AANMERKINGEN.					
Er zijn hier ter stede in 1865 8 personen van het mannelijk en 10 van het vrouwelijk geslacht overleden, die er niet woonachtig waren, terwijl er 7 van het mannelijk en 3 van het vrouwelijk geslacht, die hier woonachtig waren, elders zijn overleden.					

Van de sterfgevallen der twee geslachten in 1865, telt men er :		
Van eene maand voltrokken en beneden		36
Van 1 maand en 1 dag tot 2 maanden voltrokken		16
2	3	15
3	4	8
4	5	4
5	6	4
6	7	11
7	8	6
8	9	5
9	10	9
10	11	3
11	12	5
12	15	16
15	18	11
18	21	21
21	2	10
2 jaren	3	30
3	4	14
4	5	6
5	6	7
6	7	8
7	8	5
8	9	3
9	10	1
10	15	10
15	20	8
20	25	21
25	30	14
30	35	14
35	40	19
40	45	19
45	50	8
50	55	22
55	60	13
60	65	16
65	70	23
70	75	16
75	80	19
80	85	10
85	90	4

Totaal 490

Volgens opgaaft zijn er gestorven ten gevolge van :

	In 't gasthuis en andere openbare gestichten, enz.		Met behulp der geneesheeren.		Zonder behulp der geneesheeren.		
	MAN.	VR.	MAN.	VR.	MAN.	VR.	
Borstwater.	16	17	10	3	26	19	» 1
Croupe	68	42	»	»	19	8	49 34
Fleuris	2	»	»	»	2	»	» »
Geraaktheid (apoplexie)	3	2	»	»	2	2	1 »
Kanker	1	»	»	»	1	»	» »
Kinderbedziekte.	»	6	»	»	»	6	» »
Pokken	24	26	6	11	23	28	7 9
Stuipte	65	36	»	»	»	»	65 56
Thyphus	7	5	2	1	9	6	» »
Tering	18	33	7	10	22	43	3 »
Verongelukking.	1	1	»	»	»	»	1 1
Verzwakking	26	22	7	5	33	27	» »
Waterzucht	5	1	»	1	5	2	1 »
	236	191	32	31	142	141	126 81
	427		65		283		207

Overeenkomend totaal 490 490

Huwelijken.

Tusschen jongens en meisjes van 21 jaar en beneden	4
Idem 21 jaar en 1 dag tot 25 jaar voltrokken	23
Idem	25
Idem	30
Idem	35
Idem	40
Idem	45
Idem	50
Tusschen jongens en weduwen van 21 jaar en 1 dag tot 25 jaar voltrokken	1
Idem	40
Tusschen weduwenaren en meisjes van 25 jaar en 1 dag tot 30 jaar voltrokken	4
Idem	30
Idem	35
Idem	40
Idem	45
Idem	50
Idem	55

Mede te dragen 87

Tusschen weduwenaren en weduwen van 35 jaren en 1 dag tot 40 jaar voltrokken		Medege dragen 87	
Idem	40	45	»
Idem	45	50	»
Idem	55	60	»
Idem	70	75	»

Totaal 98

In 1864 110

Vershil in min 12

Gewettigde kinderen.

	JONGENS.	MEISJES.
Van 3 maanden tot een jaar	1	»
» 1 tot 2 jaar	1	1
» 2 » 5 »	»	1
» 5 » 10 »	1	»

Totaal 5

Verandering van woonplaats.

Sedert den 1° januari tot en met den 31 december 1865 zijn er in onze stad en in den omtrek komen wonen :

Van gemeenten uit deze provincie : 229 mannen, 222 vrouwen.

Van andere provinciën van 't rijk :

Uit Brabant	20	»	28	»
» Henegouwen	1	»	»	»
» Limburg	»	»	3	»
» Luik	1	»	»	»
» Luxemburg	1	»	»	»
» Oost-Vlaanderen	13	»	5	»
» West-Vlaanderen	1	»	3	»

Totaal 266 261

Van buiten 's lands :

» Frankrijk	5	»	2	»
» Holland	22	»	24	»

Totaal 293 287

Er zijn tusschen gemeld tijdstip van hier vertrokken :

Naar gemeenten in deze provincie	172	»	110	»
» andere gemeenten in het rijk	70	»	61	»
» andere koningrijken en landen	25	»	14	»

Totaal 267 215

Gevolgenlijk zijn er in onze stad 26 mannen en 72 vrouwen meerder komen wonen dan vertrokken.

Registers van bevolking.

De schikkingen der wet van 2 juni 1856, geregeld bij koninklijk besluit van 14 juli daaropvolgende, en die van het gemeente-reglement van 21 november 1856, worden, in het houden der bevolking-registers, goed nagekomen.

Inboorlingschap.

Gedurende het jaar 1865 zijn er alhier tot het verkrijgen van inboorlingschap, krachtens art. 9 en 10 van het burgerlijk wetboek, of ingevolge de wet van 27 september 1835, andermaal geene verklaringen gedaan geweest.

Aanmerkingen omtrent het houden der registers van den burgerlijken stand.

De registers van den burgerlijken stand worden steeds met nauwkeurigheid gehouden.

De heer schepen Van Hal blijft bij volherding nauwkeurig en loffelijk het ambt van openbaren ambtenaar van den burgerlijken stand met al zijne betrekkingen uitoefenen.

Verificatie der registers van den burgerlijken stand.

De nedergelegde registers over 1865 hebben aan den procureur des konings geene aanleiding tot aanmerkingen van belang gegeven.

TITEL II.

GEMEENTE-BESTUUR.

Gemeente-raad.

Door het overlijden van den achtbaren en diep betreurdten heer burgemeester Dierckx, welke op 21 november jl. voorviel, heeft onze gemeente-raad een allergrootst verlies ondergaan. Deze zeer bereidvaardige, geachte en verdienstelijke man

maakte sedert de omwenteling van 1830 onophoudelijk deel van den raad.

Wij vermoenen ons te kunnen onthouden van hier op te sommen wat diensten hy gedurende 35 jaar in zijne hoedanigheid van gemeente-raadslid, van burgemeester sedert 1844 en van provinciaal raadslid sedert 1849 aan zijne geboortestad en aan de Kempen bewees. Zijn beleid en kennissen, oprechte handel en onvermoeide ijver voor stads belangen en burger welzijn, waren in onze streek alom bekend. Niet alleen zijne medeburgers wisten hem te beoordeelen; Z. M. koning Leopold I wist ook zijne verdiensten te schatten, en benoemde hem in 1855 tot ridder zijner orde.

De nagedachtenis van den man, die de denkwijze zijner ambtgenooten altijd eerbiedigde, en wie zijne onderhoorigen niet als een meester, maar als een vader behandelde, zal steeds met dankbaarheid en lof worden herinnerd. En de geheugenis van den burgervader, aan wie de stad zoo veel te danken heeft, zal bij derzelve inwoneren onsterfelijk zijn.

Geheel onze bevolking heeft op den dag zijner begrafnis getoond, hoe zeer de heer burgemeester Dierckx was bemind, en welke oprechte aangekleefdheid hij in zijne geboortestad had mogen verwerven.

Wij achten het derhalve niet ongepast van hier onder een extract uit de Turnhoutsche nieuwsbladen mede te deelen, waarin de oprechte stads toestand alsdan zoo levendig wordt afgeschetst, alsmede van de redevoeringen die er doorde heeren J. A. C. Hoefnagels, J. de Fierlant, V. Van Hal en B. Caers bij zijn graf zijn uitgesproken geworden.

« Maandag, 27 november, had de lijkdienst en de begrafnis plaats van Mr. J. A. A. Dierckx, in leven burgemeester der stad Turnhout, lid van den provincialen raad en ridder der Leopolds-orde. Nog nooit zagen wij hier ter stede eene zoo talrijke volksschaar eene lijkdienst volgen. Elkeen wilde eene laatste hulde brengen aan de stoflijke overblijfselen van den recht-schapen en verlichten burgervader, die met recht aller genenheid en achting genoot.

« Ten half elf, bij het luiden der klokken, begaf eene talrijke priesterschaar, voorafgegaan van het kruis, zich naar het sterfhuis, waar reeds talrijke bloedverwanten en vrienden vergaderd waren. Na de gebruikelijke gebeden stelde de treurige optocht zich in beweging, en wel in de volgende orde: De Harmonie van Turnhout, gevolgd van het zanggenootschap *Orpheus*, beide met hunne standaarden in rouw gehuld; een peloton douaniers en gendarinen, de krijgseer bewijzende; de geestelijkheid in plechtig kerkgewaad; de vanen en kruisen der

broederschappen, waarvan de overledene lid was; de baar, waarop de teekens van zijn ambt en ridderschap waren uitgespreid. De hoeken van het baarkleed werden gehouden door den heer Van Hal, schepen, den heer Caers, lid der bestendige deputatie, den heer Boone, rechter, en den heer Verreydt, oudste lid van den gemeente-raed; 30 oude mannen en weezen uit het S'-Petrus-godshuis omringden met flambeeuwen de kist, welke was opgevolgd van de talrijke familie van den overledene, waarachter volgde de gemeente-raad, aangevoerd door den heer Hoefnagels, schepen, de leden van het kerkbestuur en van het parket in officieel kostuum en voorafgegaan van twee deurwaarders, waarop volgden de leden van het armbestuur, de commissie der godshuizen, de leden van het kerkbestuur en eene menigte andere autoriteiten en bedienden, alsook de talrijke vrienden van den diepbetreurden en waren burgervader; vreemdelingen waren ook toegekomen, waaronder men bemerkte den eerw. heer abt van Tongerlo met andere heeren van dit klooster, den heer Coomans, volksvertegenwoordiger, den heer Breys, lid van den provincialen raad, en anderen. De stoet werd gesloten door het korps pompiers dezer stad.

In deze orde begaf zich de stoet naar de groote kerk. Gedurende den optocht werden afwisselende psalmen door de heeren geestelijken gezongen, en treurmarchen uitgevoerd, opzettelijk voor de plechtigheid door den muziek-directeur, den heer A. Van Elslande, gekomponoord. Van aan het huis van den afgestorvene tot aan de kerk was er overal eene dicht ineengedrongene menigte aan wederkanten der straat en op de markt te zamen gepakt. De intrede der kerk was trotsch: daar ook bevond zich zooveel volk, dat er alleenlijk maar een enge doorgang bleef om den stoet te laten doortrekken. Het collegie van S'-Joseph, 's rijks middelbare school, de stads kostelooze jongens- en meisjesscholen, de school van Severdonck, de pensionnairen en de uitgaande leerlingen der dames kanonikessen van het II. Graf onder leiding van leeke zusters, de weezen en ouderlingen van het S'-Petrus-godshuis hadden allen hunne aangewezen plaats in de kerk.

De koor en het hoog altaar der kerk waren statig versierd: honderde waskaarsen brandden aan het hoog altaar, rond de baar en aan de kleinere altaren. Onder den solemneelen dienst werden er acht gelezene missen gecelebreerd, wordende de misse gezongen door de leden van het Orpheus-gezelschap, hetwelk zich welwillend verleend had, en waardoor 't muziek, zoo wel de solos als de chœurs, zoo schoon en juist werden uitgevoerd, dat men deze hier ter stede nooit beter had gehoord. Gedurende het Offertorium speelde het Harmonie-

gezelschap nogmaals zijne nieuwe treurmarch. Om een denkbeeld te geven van den grooten toeloop, zij hier bij gevoegd, dat bijna 700 manspersonen ten offer gingen.

Het was middag wanneer de dienst eindigde, en alsdan stelde zich de rouwstoet met de geestelijkheid in dezelfde orde als bij zijne komst, en volgde het ligchaam tot bij zijne laatste rustplaats. De kist werd in het graf nedergelaten, en de zeer eerw. heer Deken had de laatste gebeden voor den overledene, waarna de heer Hoefnagels als schepen, de heer de Fierlant als lid van den provincialen raad, de jonge heer Van Hal als leerling der middelbare school en de heer Caers als lid der bestendige deputatie ieder eene rede uitspraken.

Zie hier de woorden van den heer Hoefnagels:

Mijne Heeren!

Alvorens dit graf zich sluit op de stoffelijke overblijfsels van den dierbaren ontslapene, dat het mij toegelaten zij, in naam van den gemeente-raad, in naam der gansche bevolking van Turnhout, eene laatste hulde toe te brengen en een jongst vaarwel te zeggen aan den man, wiens grootste gedeelte zijns levens aan de belangen zijner moederstad en aan het welzijn zijner medeburgers was toegewijd, en wiens schielijk en te vroegtijdig afsterven ons allen heeft te neer geslagen en in rouw gedompeld. —

Josephus Adrianus Augustinus Dierckx behoorde aan eene der deftigste families der Kempen. Hij zag te Turnhout het daglicht, den 7^e sept. 1802.

Na met vele onderscheiding zijne eerste studien te Turnhout voleindigd te hebben, begaf hij zich naar de vermaarde hoogeschool van Leuven, waar hij den titel van doctor in de rechten bekwam. —

In zijne moederstad wedergekeerd, huwde hij den 30^e april 1827, met Mejufvrouw Maria Anna Barbara Van Genechten, met wien hij gelukkige, maar helaas! te korte jaren mogt slijten. —

Notaris benoemd te Turnhout in 1829, mocht hij dit gewichtig ambt tot in 1861 zoo eervol bekleeden, dat zijne ambtgenooten hem gedurende verscheidene jaren tot voorzitter hunner kamer verkozen. —

De omwenteling van 1830, en de grondbeginsels van vrijheid en gerechtigheid, waarvan zij het voortbrengsel was, vonden weerklink in zijn vaderlandslievend gemoed, en het herboren België erkende weldra in Dierckx eenen zijner vurigste aanklevers, een zijner trouwste zonen.

Zonder aarzelen noch omzien was hij vrij en met overtuiging het nieuwe regiem bijgetreden, en toonde hij zich bereid de goede zaak met raad en daad bij te staan. —

Bij de eerste samenstelling der stedelijke regering in de maand november van het jaar 1850, droegen zijne medeburgers hem de vereende maar tevensgevaarvolle taak op van met eenige andere vaderlandslievende personen het stedelijk bestuur van Turnhout uit te maken.

Alwie zich die dagen van woeling en gisting nog herinnert, weet ook wat al moed en zelfopoffering er gevegd werd, om dergelijke posten, welke men in andere tijden zoo vaak ziet najagen, aan te nemen.

Maar Dierckx was een ware Belg, een echte Turnhoutser; en daar, waar het vaderland en zijne medeburgers zijne medewerking inriepen, kon of zou hij niet terug wijken.

En ook wat al diensten heeft hij in die tijden van schokking en beroerten, wanneer de vreedzaamste menschen zich door opgehitste, blinde driften laten misleiden, zoo wel in zijne hoedanigheid van lid der regering als van kapitein der schutterij, aan zijne medeburgers, zelfs bij gevaar van zijn leven, niet bewezen? Degenen van u welke die tijden beleefd hebben, hebben ook deze daden nog niet uit het geheugen verloren. —

Dierckx bleef onafgebroken deel maken van onzen gemeente-raad, tot dat het, den 4° november 1844, Zijne Majesteit behaagde hem tot Burge-meester dezer stad te benoemen, welk ambt hij zoo eervol als belangloos met zoo veel iever als zelfverloochening tot aan zijne dood bekleedde. —

Ual de uitstekende diensten opsommen, welke hij gedurende die lange reeks van 53 jaren aan de stad en aan zijne medeburgers bewees, zou mij verplichten als liet ware de gansche geschiedenis van Turnhout gedurende dit tijdstip aan te halen; immers, zijn naam is gehecht aan al wat hier, sedert 1830, zoo voor den stoffelijken voorspoed als voor den zedelijken vooruitgang onzer stad is verricht geworden.

Was het niet onder zijn bestuur en met zijne krachtdadige medehulp, dat onze stad begiftigd werd met talrijke en in alle richtingen loopende steenwegen en vaarten? Dat men lagere en middelbare scholen zag bouwen en oprichten, waar onze kinderen het onderwijs, dit voedsel des geestes, een der beste middelen tot verbetering en beschaving der zeden, zoo mild ontvangen?

Was het niet onder zijn hestuur en met zijne medewerking, dat de teekenschool werd gebouwd en opgericht, waar onze jongelingen, bijzonder degene, welke zich op het een of ander ambacht toelaggen, de voor hun onontbeerlijke kennissen in de kunst kosteloos kunnen aanleeren?

Was het ook niet onder Dierckx en met zijne milde medehulp, dat wij het Sinte Peeters-Godshuis, die rustige schuilplaats voor arme ouderlingen en weezen, door de menschlievendheid voor onzen ongelukkigen evenmensch opgericht, zagen tot stand komen?

Maar ik houd op. Al het goede aanhalen wat Dierckx heeft verricht, ware boven mijne macht. —

Niet alleen zijne medeburgers, maar ook onze geliefde koning, deze zoo regtveerdige als verlichte beoordeelaar der verdiensten, wisten hem naar waarde te schatten, en in 1855 mocht hij de schitterendste belooning ontvangen, wanneer Zijne Majesteit hem met de waardigheid van Ridder zijner orde vereerde. —

In 1848, wanneer Turnhout een zijner eerbiedwaardigste burgers verloren had, legde het kiezerscorps aan Dierckx eenen nieuwen last op, welken hij wederom bereidwillig aanvaardde; namelijk dien, van in den Provincialen Raad de belangen onzer stad en van het kanton te gaan bezorgen en verdedigen. Anderen zullen u zeggen, wat al diensten hij aan Turnhout in deze hoedanigheid bewees, en hoe hij, tot op het laatste toe, wanneer de ziekte, welke hem naar het graf moest leiden, hem reeds had aangerand, hij nog onverpoosd en ievervol op zijnen post bleef, om Turnhout welzijn te helpen bewerken. —

In zijne bedieningen, van plaatsvervangend rechter bij de Rechtbank van eersten aanleg, en van lid van het raadplegend comitee voor de wel-

dadigheidsgestichten van het arrondissement Turnhout, legde Dierckx eene grondige kennis van 'slands wetten aan den dag.

Toegevend en verdraagzaam van karakter, was hij nochtans man van overtuiging en onwrikbaar in zijne begrippen. Deze standvastigheid mogt hem dan ook de algemeene achting verwerven. —

Zijn handel was zoetaardig en minzaam, en niemand minder dan ik zal ooit die aangename betrekkingen vergeten, welke hij met al degenen, die met hem te handelen hadden, wist aan te knooien en te onderhouden. —

Sedert lange jaren, en bijzonder sedert dat zijn oudste zoon hem in het notariaat was opgevolgd, was hij met niets meer dan met stadsbelangen bekommerd. Pas eenige dagen geleden, geleidde hij nog met die onpartijdigheid en die gematigdheid, welke hem kenmerkte, de beraadslagingen van den Raad; en slechts eenige uren vóór dat hij den laatsten adem uitblies, zat hij nog voor in de zitting van het schepenkollegie.

Eilaa! wie kon zich aan een slag, die ons getroffen heeft, verwachten?

Waarom moest de onverbidde dode een zoo nuttig, en zoo kostbaar leven komen rooven?

Waarom moest dit voorbeeld van alle christelijke en burgerlijke deugden zoo vroegtijdig aan de liefde zijner kinderen, aan de erkenning zijner medeburgers onttrokken worden? —

Waarom?

Om dat de Almachtige, de Alwijze het zoo beschikt heeft, en dat zijn wil moet geschieden.

En dan, hij die eenen zoo rijken oogst van deugden ingezameld had, moest hij bij God niet die belooning gaan ontvangen, welke de menschen hem niet konden geven? —

Ontvang dan, Dierckx, den laatsten dank, de laatste hulde, welke uwe medeburgers u door mijnen mond aanbieden.

Van uit den Hoogen, waar uwe ziel thans woont, zie nog op uwe geboortestad neder, en smeek van den Heer zijnen zegen over Turnhout en over uwe medeburgers af.

Mr J. de Fierlant, lid van den provincialen raad, hield de volgende redevoering:

Het zij mij als provinciaal raadslid en als vriend toegelaten, Mijne Heeren, bij deze droevige plechtigheid den man, dien wij heden de laatste eer bewijzen, nog met eenige woorden van dank en eerbied te groeten.

Mijn inzicht is niet wijdloopig over den schoonen levensloop van onzen hoogachtbaren burgemeester te handelen: immers, hij was niemand onzer ongekend. Wij weten hoe Jos. Dierckx, lid en weldra hoofd eener onzer voortreffelijkste families, van zijne jonge jaren af, door zijne eigene hoedanigheden, door zijne deugden en kennissen, zich boven al zijne medeburgers eene plaats maakte, welke hem noch bloed, noch trouwverwantschap, noch rijkdom konden geven; eene plaats, zoo hoog in ieders achting en vertrouwen, dat ik nu met regt kan zeggen: de stem des volks had hem den eersten onder allen genoemd, en hij was een dier buitengewone mannen, wien nooit haat of nijd durfden aantasten, en die zij levende de eerste plaats voor wie ook hunner medeburgers onmogelijk maken.

Opvolger van zijnen vader als notaris, toonde hij zich van zijne eerste beginselen in het burgerlijk leven de kundige, rechtzinnige man, dien

wij allen gekend en wie velen onzer onwaardere diensten te danken hebben; want hoe menige in gevaar gebragte belangen werden niet door zijne vreedzame tusschenkomst gered, en hoe dikwijls gebeurde het niet, dat doodlijke vijanden, door zijn toedoen tot betere gevoelens gebracht, als warme vrienden zijn huis verlieten!

Zijne ambtgenooten riepen hem tot de plaats, welke hij ook onder hen moest bekleden; bij de twintig jaren was hij voorzitter hunner arrondissements-kamer, en lang nog zal hij voortleven in de werken en daden der uitstekende mannen, die, in zijne studie gevormd, de lessen van de goede school en den geest van den wijzen meester bewaren.

De achtbare heer schepen, die mij voorging, heeft de diensten, door den diepbetreurden overledene als burger, als gemeente-raadslid en als burgemeester aan zijne geboortestad bewezen, te wel herinnerd, om hierop nog terug te komen, en toch, mijne heeren, kan ik niet nalaten eenig feit zijner jongheid aan te halen, en zoo tevens zijne groote ziel en zijn edel hart te kenmerken. Na tijdens de belgische omwenteling zich zelven, als ware het zijne plicht, tot behoud van rust en vrede aan al de gevaren van iederen volksoproep te hebben blootgesteld, en aldus den invloed, dien hij steeds op de menigte behield, *meer dan eens ten gevare van zijn leven te hebben gewonnen*, werd hij door den onverwachten inval der Hollanders met onze geheele stad verrast; de meeste burgers waren gevluht; de overheden, hunne taak onmachtig, riepen de notabelen, die ter plaatse waren gebleven, ter hulp. Diercx was, naar gewoonte, de eerste, die dezen oproep beantwoordde; ter raadzaal op het stadhuis komende, ziet hij op de tafel, door hollandsche officieren omringd, de naamlijst der burgers, die, om den vijand te gemoet te trekken, van de belgische overheid wapens hadden ontvangen; koelbloedig vat hij het gevaarlijk papier, vernietigt hetzelfde en redt alzoo van de wraak der verbitterde vijanden verscheidene zijner medeburgers, die wellicht nooit hebben geweten wat zij hem schuldig waren. Want hij hield, zoo veel hij kon, weldaden en diensten verborgen, en dikwijls heb ik en meer onzer ingezetenen, met verwondering, hem als eenvoudige jeugdherinneringen de aangehaalde feiten en meer van dien aard hooren verhalen. Met die gevoelens vanootmoed en belangloosheid beziel, was niemand dan hij verwonderd als de Koning zijne diensten op eene juiste waarde schattende, hem tot ridder zijner orde benoemde, en in deze droevige dagen kunnen wij nog met genoeg herinneren hoe dit zoo welverdiende eerbewijs ons allen, als ware het eenen vader te beurt gevallen, verheugde.

Door uwen keus geroepen tot de eer van met eenen zoo hooggeacht en nu zoo diepbetreurden vriend het canton Turnhout in den provincialen raad te vertegenwoordigen, had ik met het geluk van onder zijn geleide den eersten stap in het publieke leven te doen, de naaste gelegenheid van te zien hoe de invloed zijner kennissen, de eerbied zijner deugden, het gewicht zijner ondervinding zich in onze provincie uitstreken. Van het jaar 1849 tot nu toe was hij provinciaal raadslid voor ons canton, en zijne medeleden kunnen met mij getuigen dat er niemand onder ons meer vrienden telde, dat er niemand onder ons hooger werd geacht. En hier ook was de algemeene welwillendheid niet dan loon naar werken; immers de meeste zijner medeleden hadden sedert jaren gezien met wat iever, met wat kunde, met hoe veel zelfopoffering hij onze provinciale belangen voorstond, en wij allen zagen dit jaar nog hoe hij, ondanks de bede zijner

kinderen, het verzoek en den raad zijner vrienden, reeds door de ziekte, die hem moest medeslepen, aangeast, zich tot den post van eer begaf, tot den post hem door het algemeen vertrouwen zoo herhaalde malen aangewezen. — Ondertusschen nam de zwakheid meer en meer toe; de pijnen werden onverdraaglijk; hij ging op ons aandringen zich ter ruste begeven als aan het dagorde van den raad de zaak der steenwegen van Gierle, Merxplas en van onze static-straat voorkwamen; nu gold het de belangen van het kiescanton en van de geboortestad; hij overmeesterde het lijden en had noch rust, noch voldoening voor aler alles was aangewend om onze billijke vragen te doen aanhooren, voor aler zijn eigen geweten, zijn strengste rechter, hem ook getuigde dat hij niets had onverlet gelaten om tot een voldoende uitslag te komen.

Geve God dat zijn laatste werk met zegen bekroond worde! Hoe het ook zij, hij verdiende onze innige dankbaarheid.

En nu, mijne heeren, moest dan het verlies van hem, die zich zoo lange jaren voor zijne geboortestad, voor de algemeene belangen had opgeofferd, ons niet allen als een pijnlijke slag treffen? Dit was ook zoo: wie onzer zal ooit vergeten wat rouw en droefheid het gerucht zijner dood, door hem als een volmaakt christen zonder afschrik te gemoet gezien, over geheel Turnhout verspreidde.

Jong en oud, arm en rijk gevoelde het verlies van eenen vriend, van eenen weldoener.

De lof zijner nooit genoeg geprezen menschlievendheid, gezelligen omgang, bewezene diensten en weldaden, zijn zoo groot hart en edele inborst, zijn deugdenrijke levenswandel was van toen af en is nog in ieders mond, en nog lang zullen wij als kinderen bij het verlies van den huisvader het bijzijn van den overledene missen.

Vaarwel dan, hoogachtbare man en goede vriend, gij hebt manhaftig en vroom den goeden strijd gestreden; gij hebt vaderland, godsdienst en vrijheid gehandhaafd; gij hebt den weg, u door God aangewezen, in eer en deugd bewandeld. Vaarwel, of beter op deze gewijde rustplaats waar uwe stoffelijke overblijfselen de verrijzenis en het eeuwig leven verwachten, tot wederziens in den Hemel, daar gij, beste vader, trouwe vriend, edele burger, voor uwe ontroostbare kinderen, voor uwe diepbetroefde vrienden en voor uw dierbaar Turnhout zult waken en bidden.

De jonge heer V. Van Hal, leerling der middelbare school, las hierna het volgende:

Mijne Heeren.

Het zij mij, jeugdigen leerling, gcoorloofd eene bloem te komen neerleggen op het graf van den deugdzamen man, wiens verlies zoo levendig wordt gevoeld door geheel de stad, waarvan hij, gedurende het vierde eener eeuw, een der raadsleden en de eerste magistrat was.

Welsprekende stemmen hebben zoo even de deugden afgeschetst van den man in zijne bijzondere en openbare betrekkingen, de hoedanigheden en verdiensten van den ambtenaar, van den kundigen, leverigen, edelmoedigen, verzoenenden en rechtschappen bestuurder.

Orgaan van de leerlingen onzer Staats middelbare school, waarvan onze achtbare burgemeester de voorzitter was, kom ik uit naam van al mijne

medeleerlingen het spijt uitdrukken, welk het verlies van dezen weldoener van ons gesticht doet gevoelen.

Wie onzer herinnert die vadergoedheid niet, welke hij steeds aan den dag legde in de raadgevingen en aanmoedigingen, welke hij ons in onze klassen toestuurde? Wie onzer zou ooit de godsdienstige gevoelens kunnen vergeten, die hij ons voorstelde als grondslag en waarborg onzer opvoeding?

Altijd verlangend om ons ter onzer onderrigting te zien werken, achtte hij zich steeds gelukkig ons lof en belooningen toe te kennen, wanneer ons gedrag en onze vooruitgang aan zijne wenschen beantwoordden.

Ja, dierbare en goede beschermer, zoo uwe deugden en daden u de achting uwer medeburgers hebben verworven, hebben zij ook in het hart van het wordend geslacht de edele eeroezucht doen ontluiken de levensbaan te doorloopen zonder van den weg der deugd af te wijken.

Ontvang hier, geliefde weldoener, met de uitdrukking der droefheid, welke uwe dood ons veroorzaakt, onzen oprechten dank voor al het goede; dat gij ons hebt gewild.

Weinig tijds voor uw overlijden, hebt gij ons een schoon voorbeeld nagelaten: wanneer de ziekte, die voor uw leven deed vreezen, scheen te verminderen, en men u aankondigde dat het gevaar voorbij was, antwoordde gij kalm en met overtuiging: Welnu, ik zal geduld hebben! Uwe woorden bewijzen ons, dat het denkbeeld der dood den rechtvaardige niet moet verschrikken.

Van uit den schoot des Eeuwigen, waar gij, zoo hopen wij, het loon ontvangt voor al het goede, dat gij hier op aarde hebt beoefend, ontvang ons laatste vaarwel.

Vaarwel, goede beschermer! vaarwel!

Mr Caers, lid der bestendige deputatie, sprak de volgende treffende woorden uit:

« Mijne heeren,

« Eene droevige maar doordrong alom de straten... de stad verstomde... een enkele kreet ontvlood hare borst: « de Burgemeester is niet meer! »

« Helaas! gij zijt niet meer, gij, moedige strijder, gij, machtige voorstander onzer belangen en rechten!

« Een krans van burgerdeugden versiert u den schedel: wij roemen met fierheid uw verheven, grootmoedig karakter.

« De talrijke schaar, die hier het graf omsluit, brengt u eene laatste blijk van hulde en eerbied.

« Dan, der aarde ontheven, geniet gij in hooger sfeer het beloofde loon.

« Vaarwel, goede Burgervader, uw naam zal steeds in aanzien blijven en vereerd in ons geheugen voortleven, vaarwel! »

Gedurende het jaar 1865 heeft de raad 26 zittingen gehouden en over meer dan 110 verschillende zaken eene beslissing genomen.

De bestendige kommissiën hebben ook hunne kennissen en onderzoeken bereidwillig bijgedragen, telkens wanneer te nemene beslissingen zulks vereischten.

Kollegie van Burgemeester en Schepenen.

Bij koninklijk besluit van 13 maart 11. heeft het Zijne Majesteit behaagd den heer advokaat en schepen J. A. C. Hoefnagels tot burgemeester der stad te benoemen, in vervanging van wijlen den eerbiedwaardigen heer J. A. A. Dierckx.

Wij hebben goedgevonden van hier het verhaal der plechtige inhuldiging van den heer burgemeester Hoefnagels, die op 22 maart 11. plaats had, aan te stippen:

« Donderdag, 22 maart, was het voor onze stad een ware vreugdedag. Dien dag werd als eerste magistraat van Turnhout Mr. Hoefnagels luisterrijk ingehaald, wiens benoeming tot het burgemeester-ambt wij in ons vorig nummer gemeld hebben. Dit feest werd des morgens ten 7-ure door het gelui der grootte klok en het losbranden van het grof geschut aangekondigd.

« Het stadhuis, waarop de nationale vlag wapperde, was met verschillende kartels en transparanten fraai versierd; de Gasthuisstraat, de Otterstraat en de Merkt waren met versierde boomkens beplant, terwijl in die straten vier elegante praalbogen met schoone dichtregelen en jaarschriften prijkten.

« Een weinig na het middaguur begaven zich eene talrijke ecrewacht te peerd, muziek- en zanggenootschappen, de fabriekwerklieden, verschillende ambachts-korporatiën, gilden, enz., onder het uitvoeren van *pas-redoublés*, naar de spoorwegstatie, om met de toegestroomde inwoners aan den waardigen Burgervader den eersten welkomsgroet te brengen.

« Om trent 1 1/2 uur kondigden de feestklok, het beiaardspel en salvo-schoten aan, dat de nieuwe burgemeester, welke dien dag den vereischten eed te Antwerpen had afgelegd, in de statie was aangekomen. De Harmonie speelde, en de tallooze volksschaar hief herhaaldelijk den vreugdekreet: *Love de Burgemeester!* aan. De heer Hoefnagels werd in naam van het gemeentebestuur door Mr. Jos. Van Hal, schepen, verwelkomd, die de volgende redevoering hield:

Mijnheer de Burgemeester!

Na hulde gebracht te hebben aan het koninklijk besluit, hetwelk U als Burgemeester der stad heeft aangewezen, komt de bevolking U te gemoet, om U hare gelukwenschingen toe te sturen.

Ik ben gelukkig, Mijnheer de Burgemeester, hier het orgaan van het collegie en den gemeente-raad te zijn, en mij bij de algemeene vreugde te mogen aansluiten; ik ben gelukkig U eene vriendschappelijke hand te

mogen toereiken, en U te verzekeren van onze genegenheid en openhartige medewerking, ten einde de zaken te zamen van algemeen belang, aan onze zorgen toevertrouwd, op te helderen en op te lossen.

Uwe genegenheid voor de belangen onzer stad, en uwe gekende bekwaamheid strekken ons tot eene zekere waarborg, dat de koning de hooge plaats, waartoe hij U geroepen heeft, aan geene betere handen konde toevertrouwen.

Leve de Burgemeester!

Mr Coenraets, als commissaris van het feest, sprak in naam der societeiten de volgende woorden :

Mr le Bourgmestre,

« Veuillez me permettre qu'au nom de toutes les sociétés de musique et de chant de la ville, des confréries, des corporations des arts et métiers, de l'industrie, je vienne vous adresser de sincères félicitations au sujet de votre nomination au rang de 1^r Magistrat de notre cité.

La spontanéité, le zèle que chacun a mis à fêter ce jour, vous sont de sûrs garants de la véracité de mes paroles.

Si vous ne parvenez pas, Mr le Bourgmestre, à nous faire totalement oublier votre prédécesseur, feu Mr Dierckx si regretté, nous avons la certitude au moins que vous saurez rendre nos regrets moins amères par les soins que vous apporterez dans l'administration des affaires de la ville.

Je le répète, Mr le Bourgmestre, agréez les félicitations des sociétés et corporations, qui vont former votre cortège.

« Vervolgens werd door den voorzitter van de zangmaatschappij *l'Echo de la Campine* den heer burgemeester een prachtige bloementuil aangeboden.

« De nieuwe burgemeester met het schepenkollegie en de leden van den raad stapten hierna in de voor hen bestemde rijkhuizen.

« In het 1° rijktuig traden de jongste raadsleden; in het 2° de andere, en in het 3° de heer burgemeester, Mr. Jos. Van Hal, schepen; het oudste raadslid Mr. Verreydt, dienstdoende schepen, en Mr. Heuvelmans, secretaris.

« De stoet zette zich in de volgende orde in beweging: Pompiers; de leerlingen der stads kosteloze school; idem van Severdonck; idem van 's rijks middelbare school; het fanfa-ren-gezelschap *Kunst en Vlijt* van het fabriek Brepols en Dierckx zoon, gevolgd door de werklieden; wevers van Mr. Vandamme-Volders; zanggenootschap *Kunst en Nijverheid* van het etabl. A. Van Genechten, gevolgd door de werklieden; wevers van MM. P. J. Verheyen en C^o; idem van Mr. Aug. Kepen; de werklieden van het fabriek Glénisson en zoon; gilde van Severdonck; kleermakers-maatschappij; vrijwilligers van

1830; wevers van Mr. Fr. Van Dooren; schoenmakers-maatschappij; zangmaatschappij *Orpheus*; *Edelen Handboog*; zanggenootschap *l'Echo de la Campine*; Harmonie, en eindelijk de eerewacht, onder het kommando van Mr. Van Dooren, en de rijkhuizen. Het geleide van den stoet was aan de ieverige zorgen van MM. Coenraets en G. Van Pelt toevertrouwd. De gendarmen en politiebedienden handhaafden de orde.

« In de Gasthuisstraat en op de Merkt waren al de vensters letterlijk opgepropt van toeschouwers, welke allen met geestdrift den heer burgemeester in het voorbijrijden toejuichten.

« Deze onoverzienbare stoet was schoon, was indrukwekkend. Onder het uitvoeren van pas-redoublés door het fanfa-ren-genootschap *Kunst en Vlijt* en de Harmonie, trok de stoet door de Gasthuisstraat over de groote Merkt, en kwam zoo weder voor het stadhuis, om voor den burgemeester te defileren, die op het steiger stond en de voorbijtrekkenden begroette. Op dit oogenblik leverde de Merkt een heerlijk vertoog op, hetwelk nog verhoogd werd door het vroegdegejuich: *Leve de Burgemeester!* dat door duizende monden werd aangeheven, het Harmonie-muziek, het feestgelui en het gebrom van het grot geschut.

« Vervolgens werd Mr. Hoefnagels in de fraai versierde raadzaal geleid, waar de installatie plaats had. Hierbij waren tegenwoordig de leden van het arm- en weldadigheidsbestuur, de weleerw. heer deken met de geestelijkheid, de leden der rechtbank, de heer arrondissements-kommissaris, openbare ambtenaars, enz. Na de opening der zitting door Mr. Jos. Van Hal, gaf de heer Heuvelmans, secretaris, lezing van het koninklijk besluit, dat den heer Hoefnagels tot burgemeester benoemt; waarna de schepen Mr. Jos. Van Hal de volgende redevoering hield:

Mijne heeren!

Door mijn ambt tot de eer geroepen als voorzitter te zetelen, ter gelegenheid van de inhuldiging van den heer Hoefnagels, in zijne hoedanigheid als burgemeester der stad Turnhout, vermeen ik, in naam van al de leden van den gemeente-raad, aan ons nieuw opperhoofd onze welgemeende gelukwenschingen te mogen aanbieden, en hem tevens te verzekeren van onze loyale en toegenegene medewerking.

Bij het verlaten van dezen eerezetel, kan ik niet nalaten, mijne heeren, u mijnen dank te betuigen, voor al de hartelijke deelneming, waarvan zij mij zoo veel bewijzen hebt gegeven gedurende mijne betrekkingen, welke de wet mij voorloopig had toevertrouwd.

Ik sta mijn' zetel af aan onzen achtbaren Burgemeester en roep: Leve de koning!

Mr. de burgemeester antwoordde hierop door de volgende redevoering :

Mijne heeren,

Het heeft Z. M. behaagd mij, bij besluit van den 15^e dezer, tot Burgemeester dezer stad te benoemen.

Gaarne zou ik dit ambt door waardigere dan ik bekleed gezien hebben; de achtbare heer schepen Van Hal scheen mij hiertoe het beste geschikt, en hij kan u zeggen, welke dringende en herhaalde pogingen ik bij hem heb aangewend, om hem het Burgemeesterschap, dat hem aangeboden werd, te doen aannemen; doch deze pogingen en het aandringen zijner vrienden vermochten niets op hem, en konden hem niet van zijn genomen besluit doen afzien.

Wanneer mij dan later het eervol maar lastig ambt van Burgemeester werd aangeboden, heb ik lang gearzeld hetzelfde aan te nemen. Het gewicht en de uitgestrektheid der taak, welke ik zoude aanvaarden, do overgrote verantwoordelijkheid, welke op mij zoude rusten; — en van eenen anderen kant mijne veelvuldige persoonlijke bezigheden, en bijzonder de zwakheid mijner krachten, boezemden mij eene onverwinbare vrees in, dat ik de plichten, aan dit hoog ambt verbonden, niet naar behooren zou kunnen volbrengen.

Maar men sprak mij dan van Stadsbelangen en openbaar Nut; men bracht mij voor de oogen, dat ik niet alleen op de bres zoude staan; maar dat al de leden van den raad, die allen, even als ik, Stadsbelangen behartigen, mijne ieverige en verknochte medewerkers zouden wezen, en het gewicht der mij opgelegde taak zouden helpen dragen,

Men deed alzoo eene snaar tokkelen, welke in mijnen vaderlandsliedvenden boezemde weerklank moest vinden. — Men eischte van mij eene opoffering ten voordeele van Turnhout, wiens belangen ik, sedert twee jaren, dat ik de eer heb in uw midden te zetelen, heb bestudeerd en leeren kennen; — ten voordeele dier stad, welke mij onder het getal harer kinderen heeft opgenomen, en aan wien ik ook met hart en ziel verkleefd ben; — en deze opoffering kon of mocht ik niet langer blijven weigeren. —

Thans wensch ik mij geluk over mijne genomene beslissing; het schitterend onthaal, dat mij is te beurt gevallen, en waarover ik mijn leven lang erkentelijk zal zijn, levert mij een ontegensprekelijk bewijs op, dat mijne benoeming de algemeene goedkeuring mijner medeburgers heeft mogen verwerven, en uwe loyale en toegenegene medewerking in het regelen der stadszaken, welke gij mij daar zoo even komt toe te zeggen, doet mij de hoop koesteren, dat ik in mijne bediening krachtadig tot het welzijn onzer stad, tot het welzijn mijner geliefde medeburgers zal kunnen bijdragen. Aan goeden wil zal het mij niet falen; en mijne verkleefdheid aan de stad kent geene palen. —

Wij zullen dan welhaast zamen de hand aan het werk slaan; vele belangrijke zaken zullen wij kortelings te onderzoeken en te beslissen hebben; mogen wij dan altijd niet van een en hetzelfde gevoelen wezen nopens de kwestien, welke aan onze beraadslagingen zijn onderworpen, dit verschil van gedachten neme de onderlinge toegevendheid niet weg, welke steeds bij ons gheheerscht heeft, en de grondsteen is eener goede regearing. —

Ik wil niet in bediening treden zonder nog eens onzen eerbiedwaardigen burgemeester J. A. A. Dierckx, wien Turnhout zoo veel verschuldigd is, dankbaar te herdenken; zijne verknochtheid aan de stad, zijne onwrikbare gerechtigheid, en zijne onvergelykbare welwillendheid jegens een ieder, zullen mij steeds tot voorbeeld dienen in de uitoefening van mijn ambt, en gelukkig zal ik mij achten, indien ik, zoo als hij, er mag in gelukken eenig goed te stichten en het welzijn mijner stad te kunnen bewerken.

De heer schepen Van Hal ontvange ook mijnen oprechten dank. Niet alleen ben ik hem persoonlijk vele erkentnissen verschuldigd voor al de blijken van ware toegenegenheid, welke hij mij steeds, en bijzonder in deze jongste plechtige omstandigheid, heeft gegeven; — maar ik wil en moet hem, namens ons allen, bedanken voor den onverpoosden iever en het wijs beleid, dat hij aan den dag heeft gelegd in de uitoefening der bediening, welke hij zoo loffelijk heeft waargenomen.

U allen M. H. en geachte Kollegas, u allen, mijne geliefde medeburgers, roep ik dank toe voor de schitterende eer, welke gij mij van daag hebt bewezen; zulk onthaal zal nooit uit mijn geheugen verdwijnen; het zal mij steeds herinneren, dat ik heden eene nieuwe verplichting heb aangegaan, van al mijne krachten, al mijnen iever aan het geluk mijner medeburgers toe te wijden, en, met Godes hulp, hoop ik deze verplichting getrouw na te komen.

Hierna sprak Mr. Heuvelmans de volgende woorden uit :

Mijnheer de Burgemeester,

Dat het mij geoorloofd zij aan UEd. ook mijne hulde te bewijzen en als burgemeester der stad te verwelkomen. Het eervol ambt van burgemeester, dat Z. M. onze geliefde koning Leopold II u heeft opgedragen, zal UEd., ik ben er zeker van, even als wijlen uw betreurenswaardige voorganger, tot het welzijn der stadbewoners en tot vaderlands eer bedienen. Immers uwe bekwaamheid en erkende kunde kan nog lange jaren aan onze stadbewoners van groot nut zijn.

Van mijnen kant verzeker ik u, mijnheer de Burgemeester, wanneer mijn klein vernuft u, in uwe opgenomene lastige taak, tot eenige ondersteuning kan dienen, UEd. hierop kan rekenen.

Overigens hoop ik hetzelfde vertrouwen te mogen behouden, dat ik altoos onder uwen waardigen voorganger genoten heb. En mogte ik soms, niet door mijne jaren, maar door verzwakt gezicht, aan mijne taak te kort blijven, dan twijfel ik niet of UEd. zal voor mijnen twee en veertigjarige administratieven dienst, steeds in het belang van het publiek uitgeoefend, toegevendheid gebruiken. *Leve de Burgemeester!*

« Hiermede was de installatie geëindigd.

« Om 5 ure had er in het hotel de *Zevenster* een banket plaats, hetwelk door den gemeente-raad aan den heer Hoefnagels was aangeboden, en waarop verscheidene toosten werden voorgesteld.

« Middelerwijl doorkruisten muziek- en zangmaatschappijen,

ambachtsgenootschappen, enz., onder het uitvoeren van marchen en koorliederen, de straten, terwijl op verschillende plaatsen volksspelen de algemeene vrolijkheid nog vermeerderden.

« De fraaie illuminatie getuigde van de algemeene sympathie der inwoners. Gedurende de verlichting had er een fakkeltocht plaats door het fanfaren-genootschap *Kunst en Vlijt*, de Harmonie, de zanggenootschappen *Kunst en Nijverheid* en *Orpheus*, afgewisseld door bengaalsch vuur van een heerlijk effect. Eene ontelbare menigte volgde dezen tocht.

« Nooit zagen wij meerder geestdrift; nooit liep er eene feest meer orderlijk af. De heeren Coenraets, Gustave Van Pelt, als kommissarissen, en zij allen, die tot de verluistering hebben medegewerkt, verdienen allen lof. »

Tot heden toe is er nog geen schepen benoemd geworden.

De heer P. Verrydt bedient die plaats in zijne hoedanigheid van raadslid, het oudste in rang.

Personeel en inrichting der burealen.

Zonder verandering.

Kieslijsten.

De kieslijsten over de jaren 1866 en 1865 geven bij vergelijking den volgenden uitslag :

Jaren.	KIEZING VOOR DE VORMING		
	der wetgevende Kamers.	van den provincialen raad.	van den gemeente-raad.
1866	242	251	505
1865	241	248	290
Verskil { in meer. in min.	1 »	3 »	15 »

De herziening van deze lijsten heeft andermaal geene aanleiding tot reklamen gegeven.

Op de kieslijsten voor de wetgevende Kamers en van den provincialen raad zijn er in 1866 doorgeschrapd :

7 personen, welke voor de herziening der gezegde lijsten waren overleden.

6 welke de stad hadden verlaten.

3 die den vereischten cijns niet meer betalen. Integendeel zijn er 17 nieuwe kiezers op dezelfde lijsten gebracht.

Voor de hiervoor aangehaalde redenen zijn er op de gemeente-kieslijsten ingelijks zestien personen doorgeschrapd, en negentien andere personen als nieuwe kiezers ingeschreven geworden.

Ziehier de herhalende tabel der verschillende staten en beroepen, waartoe de personen, op de kieslijst voor de wetgevende Kamers gebracht, behooren :

Advokaten en prokureurs of avoués	4
Ambachtslieden	20
Ambtenaars of beambten van den Staat	14
Idem van de gemeente en der provincie.	5
Aannemers, metsers en huisschilders	8
Brood- en banketbakkers	8
Bankiers	1
Beenhouwers	3
Brouwers	4
Drukkers en boekverkoopers	2
Genees- en heelmeesters	5
Handelaars	25
Herbergiers en logementhouders	1
Kooplieden en wisselhandelaars	10
Landbouwers	32
Ministers der eerediensten	4
Molenaars	3
Notarissen	4
Nijverheids-oefenaars	31
Professoren-onderwijzers	2
Rechters en raadsheren	3
Rentiers en eigenaars	16
Tappers en slijters	31
Zilvermeden	2
Andere beroepen	4

Totaal 242

Lijst der jurij.

De herziene naamlijst der personen, die in onze stad als jurij kunnen worden geroepen, beloopt voor dit jaar ten getalle van 49, en in het afgelopen jaar was hetzelfde 52.

Kiezingen.

De kiezing van drij gemeente-raadsleden, in vervanging van wijlen de heer J. A. A. Dierckx, en van de heeren T. de Fierlant en F. Donnez, over wiens benoemingen en verlies wij verleden jaar hebben gewag gemaakt, heeft voor uitslag opgeleverd, dat de heeren P. Amsens-de Jongh, J. Lenaerts-Verschueren en P. Dierckx-Hendrickx op 21 december ll. zijn gekozen geworden. 204 kiezers hebben aan de stemming deel genomen.

Den laatsten dijnstag van deze maand zullen de gemeente-kiezers, overeenkomstig het art. 20 der gemeente-wet van 30 maart 1836, tot de vernieuwing van de grootste helft des raads, welke met 1 januarij aanstaande afstreedt, worden opgeroepen. De heeren raadsleden, wier mandaat op voormeld tijdstip eindigt, zijn: Jos. Van Hal, P. Verrydt, G. Mesmaekers, J. Neeckx, P. Amsens, J. Lenaerts en P. Dierckx. Allen kunnen herkozen worden.

De heer J. Roest is op 28 mei ll.; lid van den provincialen raad gekozen in vervanging van wijlen den heer burgemeester J. A. A. Dierckx.

Beweging der zaken van het bestuur en stadsschriften.

Zonder verandering; zie ons verslag over 1856-1857.

Gemeente-goederen.

Roerende en onroerende goederen.

Zie den volgenden titel: *Aankoopingen, verkooping en mangelingen.*

Aankoopingen, verkooping en mangelingen.

De stad heeft voor de bestrating der statiestraat drij aankoo-
pingen van gronden gedaan, alsook aan schadeloosstellingen voor
afbraak van gebouwen en voor ruiming van veldvruchten eene
som van fr. 5174-80 moeten betalen. De grond is van twee ver-
schillende eigenaars aangekocht voor ongeveer fr. 300 de
are. De erven van wijlen den heer burgemeester Dierckx, be-
halve den kosleloozen afstand van een gedeelte grond op het

eerste plan aangeduid, hebben nog een ander gedeelte van hun
land, later benoedigd, aan een gematigden prijs afgestaan.

Ofschoon deze aankoopingen en schadeloosstellingen bij
middel van overeenkomst zijn geschied, vinden wij het niet
ongepast, ten einde men de gerezen waarde der gronden alhier
zoude kunnen beoordeelen, hieronder mede te deelen een akt
van verkoop van 23 november 1866 van een huis, hof, schuur,
weefbuur, ahang enz., op dezelfde streek gelegen. Hieruit zal
men met bewondering bemerken, dat de stad dien eigendom
openbaar heeft verkocht, behalve eene ren 1 van acht carolus-
gulden en twee veertelen koren, voor 113 carolus-gulden en 10
hoogen aan zekeren Michiel Gys. De carolus-gulden had eene
waarde van 20 stuivers, en voor de beschrijvingskosten betaalde
men vier stuivers.

1866.

Conditie ende voerwaarden waer op Adriaen Thecus als Borgemeester
der vryheyt van Turnhout, en tot ter selver vryheyt behoef sal vercoopen
sekere huys hof schuur weefbuur, logie ende zyn toebehoirten gestaen
ende geleghen alhier in de gasthuysstract, achter aen tSchuttershoff, oost
aen erve Rameys Djonghe, west aen erve van den gasthuys suyt aen
tstraete noort aen t Schuttershoff voors. Commerloos dan acht carolus-
gulden en twee viertelen corens den capittle alhier, achtervolgens den
bescheede daff zynde, en eenen ouden grooten heeren chys. Allen dweck
den cooepere aen zynen coop nyet en sal cortten. Ende dit al by adyvs
consent en authorisatie van volle collegie van schepenen en gesworen der
voors. vryheyt als super intendenten en oppermomboiren der voors. vry-
heyt mits behoirlycke informatie en kennisse van meesten prouffyt en
nutschap des voors. vercoopers besonderlyck om voor de costen van repa-
ratic onderhoudt, periculen van brande, ruine, ende pachtgeringhe, mits-
gaders de meeste en minste schaede te verhuedene ende anderen reden
daff verthoont gehoirt en ierst alvoren ghenomen naervolghens drye voor-
gaende sondacchelic gehoden ter puyen aff openbaere gedaen.

In den iersten sal men tvoors. huys hof en toebehoirten vercoopen met
carolus gulden, doende elcken carolus gulden 20 stuyvers.

Item sal de cooepere tvoors. huys hof ende toebehoirten aenveerden tot
half meert qmende en sal de vercoopere tvoors. huys hof claeren en
waeren van voors. comere tot lichtmisse naest comende.

Item de cooepere zal gehouden zyn te betaelen de penningen van coop
procederende boven den voors. comere, d'een helft na half meert qmende,
en d'andere helft tot St Jansmisse anno 67 nu oyck naest comende.

Item de cooepere zal noch gehouden zyn te betaelen vier stuyvers voer
dinaecken van deser voerwaarden, mitsgaders noch d'oncosten diemen
doen sal in t bernen van den keerssen en al sonder last van den voors.
vercooper. Welcke keersse men alhier op ter vryheyt huys op een gelegen
saterdach sal met eenen voergaenden sondacchelen gebode ontsteke.

Item soo wye den palmslach van voors. huys hof en toebehoirten ont-
fanghen sal, zal dop voor eenen anderen soo vele, hooghien moghen setten

als hem goetduncken en gelieven zal, en dye selve hem vercleert hebbende nyet meer te willen hoogen sal een yegelyck even naer t soo velen hooghen op moghen setten, als hem goetduncken en gelieven zal, Doende elke hooghe twee van voors. carolus gulden een helft te bekeeren tot behoef en proflyt van cooper oft hooghen, en zal de vcooper soo verre hem gelieft hem moghen houden aen den iersten tweeden en lesten cooper oft hoogher, en zal de vcooper soo verre hem gelieft hem moghen houden aen den iersten tweeden en lesten cooper oft hoogher soo hem dat goetduncken zal, en sal men de voors. hooghen moeten betaalen gereet ten daghe van guedinghe.

Item soo wye tvoors. huys hof metten vuytganghe van de keersse gebleven zal zyn, sal terstont gehouden syn te stellen goede en sufficeiende cautie ende borghe voertvoldoen van desen eigenwoordighen voerwaerden met goetwillige condempnatie van vonnis en recht; ende oft de cooper de voors. voerwaerde nyet voldoen en conste oft borghe gestellen gelyck voerschreven is, zal men indyen gevalle tvoors. huis hof en toebehoorten wederom moghen vercoopen, en soo wes alsdan min gelt sal men vhaelen aen den gebreckelycken persoon en goedens en oft selve meer goude zal wezen tot behoef en de prouffyt van den vercooper.

Item de vryheyt reserveert tot heurer en den schutteren behoef het recht van deur de twee poorten met wagen en peerden tallen tyde des noot wezende en van doen hebbende te varen in den voors. Schuttershoff. Ende zal de coopere oyck gehouden zyn de heyninghen comende neffens des voors. gasthuys acker en tvoors. Schuttershoff binnen waerts metten poorten aldaer gestaen soo verre derve reyckt te houden in goeden loffbaere en behoirlycke reeke en reparatie in sulcken vughen en manieren als selve nu tegenwoordigh staen is. Ende zal de vryheyt oft de schutters in tyde van ende in reparatie of timmeringhe hem access moghen nemen aen de put gestaen op de pleyen van de vryheyt omme deur de, vs. poort water te draghen.

Item sal de coopere moghen timmeren en metsen op de muer daer by de voetboghden nu op staen de behoirlycke euseldroppe zyn en soo voorts lanx den muer ende sullen de vryheyt aen de selve muer int Schuttershoff oyck mogen betimmeren tot logie huysinghe en andersins. Behoudelyck dat de cooper de voors. muer voortaan losbaer sal tot zynen laste onderhouden, en in vs. muer geen vensters oft licht ten Schuttershoffwaerts moghen scheppen, noch oyck geen mosen gaeten mogen loopen in t vs. Schuttershoff.

Ende heeft hier aff den palmslach Michiel Gys voer hondert derthien carolus gulden, en stelt daerop thien hoogen.

Ende is den voors Michiel Gys gebleven metten her ende vuytganck van de bernende keersse in collegio scabinon den 23 november 1866.

(Get.) J. Walscharts.

Betwistbare zaken.

Geene.

Gemeente-reglementen.

Sedert ons laatste verslag is er slechts een nieuw reglement

tot het handhaven en bewaken der openbare gezondheid, dd. 2 juli 11. in zwang gesteld. De schikkingen van genoemd reglement hebben een bijzonder goed uitwerksel gehad. Onze stad heeft om zoo te zeggen gelukkiglijk maar vier slachtoffers van de *cholera morbus* te betreuren, namelijk een inwoner, een kind en twee reizigers, die beide korte uren, na hunne aankomst, alhier zijn overleden.

TITEL III.

GEMEENTE - INKOMSTEN.

Ontleding der gemeente-rekening van 1865 en waardering der begrooting voor 1867.

Gewone en buitengewone ontvangsten:

A. Gewone.

Erfelijke inkomsten.

	Rekening.	Begrooting.
Verhuering van huizen en andere opbrengende gebouwen	fr. 1850-	2150- »
Verkoop van turf, schadden, hout en strooisel	114-	150- »
<i>Gemagtigde heffingen, schattingen en belastingen.</i>		
Voor het onderhouden en verbeteren der buurtwegen	4129-93	4200- »
Opbrengst van het staangeld in het vleeschhuis	409-50	350- »
Gewone additionele centimen op de belastingen	3138-45	3100- »
1/3 der belastingen op de honden	488-22	480- »
Aandeel der stad voor de afgeschafte octrooi-rechten, volgens de wet, jaar 1865	64900-	64900- »
Belasting op haver, hooi, stroo en voorgevels der huizen	14686-47	12000- »
Item op de rijtuigen op veren of riemen	450-	430- »
Opbrengst der boeten	769-55	600- »
Mede te dragen	80936-10	88360- »

Rekening. Begrooting.
Medegedragen fr. 80956-10 88360- »

Andere ontvangsten.

Opbrengst der akten van den burger-
lijken stand 89-35 70- »
Bedrag der gedane leening in 1865 16000- » »- »

B. Buitengewone.

Goed slot der vorige rekening 24313-12
Overschot der vorige dienstjaren op de
begrooting »- » 5385-01
Toelage van de provincie voor de stads-
teekenschool 300- » 500- »
Id. id. voor taankopen van modellen 200- » »- »
Id. id. voor het lager onderwijs 4300- » 4400- »
Id. id. voor de godshuizen verleend »- » 600- »
Id. id. van het gouvernement en de
provincie voor het bouwen der stads-
kosteloze jongens- en meisjes-scholen »- » 12666-66
Verschillende ontvangsten 239-90 200- »
Buitengewone opcentimen 8658-37 8410- »
Som te ontvangen voor het uitbetalen
aan de liefdadige gestichten »- » 1000- »
Teruggave van den verleenden onder-
stand aan behoeftige reizigers 37-20 150- »
Militaire logementen, transporten, enz. 91-72 1000- »
Teruggave van de verschotten gedaan
voor de kuisching der rivieren *ex-*
officio, ten laste der boordeigenaars »- » 100- »
Opbrengst van reeds verleende en nog
te verleene concessien voor begraaf-
plaatsen op het gemeente-kerkhof »- » 1000- »
Vermoedelijke opbrengst van den te
plaatsen barreel op den steenweg
naar Merxplas »- » 440- »
Algemeene ontvangsten en opbrengsten
van het gaz-fabriek 23013-53 24000- »
Bedrag der schoofgeldten voor de beta-
lende leerlingen te Severdonck 424-10 450- »
Vergoeding betaald door den heer
Nuyens-Borghs voor het gemeen ma-
ken van eenen muur 289-18 »- »

Totaal fr. 168696-07 148531-67

Gewone en buitengewone uitgaven.

Rekening. Begrooting.

1° kapittel. Huishoudelijk plaatselijk
bestuur 12929-19 13500- »
2° » Publieke veiligheids en ge-
zondheids-gesteltenis, enz. 33860-07 36060- »
3° » Gemeente-werken 6709-95 6500- »
4° » Handel en scheepvaart »- » »- »
5° » Casernering, logement en
militaire transporten 95-80 1000- »
6° » Publieke weldadigheid 30461-65 25450- »
7° » Eeredienst 900- » 900- »
8° » Openbaar onderwijs 11288- » 12715- »
9° » Schoone kunsten 2526-52 2800- »
10° » Gevestigde schuld 13717-24 15309-24
11° » Regelingen 15-40 94-74
12° » Herhalingen 8568-37 4450- »
13° » Buitengewone uitgaven 3649-17 7176-75
14° » Verschillende uitgaven 1295-56 1775-94
15° » Nieuwe werken en bijzon-
dere uitgaven. 15570-85 21800- »
Totaal fr. 141585-69 148531-67

Uitkomst van de begrooting van 1867.

Ontvangsten fr. 148531-67
Uitgaven » 148531-67
»- »

Schulden.

Wegens de stadsschulden hebben wij geene verandering aan
te slippen.

Deze bedragen namelijk :

	In kapitaal.	De te betalen interessen.
De gevestigde schuld	20425-28	612-74
De rente aan het jongens-weezenhuis verschuldigd	21128-89	655-86
Idem aan het meisjes-weezenhuis	15192-15	425-28
	56744-50	1690-88

Leeningen.

Van de leening van 1847 waren er op 1 januari jl. nog 37 obligatiën van 500 franken aan 5% in handen, dus een kapitaal van fr. 18500 »

De leening van 120,000 fr. voor de inrichting van het gazlicht beliep op voormeld tijdstip nog » 112100 »

De leening voor een 2° gazometer gedaan behoort loopt nog » 15900 »

Totaal » 146500 »

Er zijn in den loop van het jaar geene afleggingen gedaan, om redenen dat de stad aan hare verplichtingen reeds had voldaan. Wij zijn voornemens de afleggingen der schulden, die de stad in 1867 verplicht is te doen, in de maand december uit te voeren, ten einde een jaar interest te winnen.

Financiële gestellenis.

Met genoegen kunnen wij melden, dat stads financiële toestand ons toelaat van zonder verhooging van belastingen schoollokalen te bouwen.

Wij zijn ook in staat, zoo als wij het verledene jaar zegden; van zonder geldlichting of eenig bezwaar der burgers de afrekening met Oud-Turnhout te doen.

Comptabiliteit.

Begrooting van 1865.

De stedelijke begrooting voor het loopende dienstjaar 1866 is door de bestendige deputatie van den provincialen raad in zijne zitting van 19 januari ll. vastgesteld, te weten :

De ontvangsten op	fr. 159262-11
De uitgaven op	» 158498-69
En het overschot op	» 763-42

Rekening.

De rekening door den gemeente-ontvanger over het dienstjaar 1865 ingezonden, toont aan :

Dat de ontvangsten van allerlei aard bedragen	fr. 168696-07
Dat de gewone en buitengewone uitgaven behelpt tot	» 141585-69
En het goed slot op	» 27110-38

De gemeente-comptabiliteit wordt steeds op eene klare en regelmatig wijze gehouden.

Pensioenkas.

Zie ons verslag over 1853-1854.

TITEL IV.

LIEFDADIGE GESTICHTEN,

Bureel van weldadigheid.

In het bestuur van ons bureel van weldadigheid, dat zijne moedelijke taak zoo goed volbrengt, moeten wij gelukkiglijk van geene verandering gewag maken. Wij moeten ook hierbij onze erkentenis betuigen.

Roerende en onroerende goederen.

Deze hebben geene verandering ondergaan.

Giften en legaten.

Sedert ons laatste verslag is het bureel, ten gevolge van verleende concessiën voor begraafplaatsen op het gemeente-kerkhof, met drij giften onder de levenden begunstigd geworden, namelijk 1° met fr. 500 van wege de erven van wijlen den heer burgemeester J. A. A. Dierckx; 2° met fr. 500 van vrouwe wed^e J. Dierckx-Dessauer en met fr. 150 van den heer J. de Fierlant-Lenaerts.

Aankoopingen, verkooping en mangelingen.

Zie hiervoren onder den titel : *Roerende en onroerende goederen.*

Afleggingen en aanleggingen van kapitalen.

De afleggingen sedert 1° september 1865 aan het bureel gedaan, bestaan uit twee obligatiën van fr. 500 van de stads leeningen.

Met deze en andere penningen, alsmede met de gelden, voortkomende van de giften hiervoren gemeld, heeft de bestiering van het bureel een nominaal kapitaal op den Staat van fr. 5000 aan 4 1/2 % verkregen.

Comptabiliteit.

De comptabiliteit wordt steeds op eenen regelmatigigen voet gehouden.

De ingezondene rekening van den ontvanger, over het dienstjaar 1865, geeft op, dat de ontvangsten van allen aard bedragen

Dat de gewone en buitengewone uitgaven be- loopen	»	36284-65
En dat het goed slot bedraagt	»	4316-17
De vastgestelde begrooting voor het loopende dienstjaar 1866, hierin begrepen een onderstand van de stad van	fr.	21000- »
bedraagt in :		
Ontvangsten	»	39655-16
Uitgaven	»	39194-19
Overschot	»	440-97

Statistische opgave van behoefte.

Gedurende het jaar 1865 heeft ons bureau van weldadigheid 1148 personen ondersteund, te weten : 400 het geheele jaar, 204 meer dan zes maanden, 201 meer dan driemaanden en 343 toevallig nu en dan. In het getal der ondersteunde behoefte personen zijn begrepen die, waarvoor de gemeente Oud-Turnhout 18 % moet bijdragen.

De meeste kosten, die een enkel persoon aan de stad, binnen het jaar, heeft veroorzaakt, beloopt tot fr. 255-50

Onderstands-uitdeelingen.

De uitdeeling, door ons armbestuur gedaan, zelfs tot onderstand van personen, welke alhier hunne woonplaats hebben, beloopt, volgens de rekening van 1865, te weten :

In geld	fr.	3285-56
In brood	»	5809-12
In kleederen en lijnwaad	»	1470-23
Voor geneesmiddelen	»	1910-74
Jaarwedde van de genees-, heel- en vroedmeesters	»	2000- »
Voor mondkosten der bestedelingen	»	15229-51
Voor huishuren	»	1289-33
Voor doorkisten en begraafkosten	»	289-78
Voor onderstand aan vreemdelingen	»	2502-85
Behalve den geldelijken onderstand van fr. 25,400- » heeft de stad nog betaald voor : Ver- plegingskosten in vreemde hospitalen, enz., onderstand aan ons gasthuis, enz., en onder- houdskosten van behoeftigen in 't bedelaars- werkhuis	»	9014-75
Samen	»	42829-47

Betwistbare zaken.

Zie ons vorig verslag.

Godshuizen.

Bestuur.

Wij hebben andermaal het genoeg te melden, dat er in het bestuur van onze godshuizen geene verandering is geschied. Het bestuur bestaat, volgens uittredings-orde, uit de heeren :

- Van Genechten, Waltherus Franciscus Joannes.
- Jacobs, Joannes Henricus.
- Van Lissum, Ignatius.
- Dockx, Franciscus.
- De Fierlant, Carolus Antonius.

Roerende en onroerende goederen.

De eigendommen van het Beggijnhof hebben verschillende veranderingen ondergaan, door het verkoopen en afstaan van gronden aan den heer Ant. Van Genechten en aan de maatschappij van den ijzeren weg op Tilburg. Die van St. Elisabeths Gasthuis hebben insgelijks, door het maken van genoemden ijzeren weg, en voor het verkoopen van grond in de voormalige Warande voor het bouwen der nieuwe gendarmerie, nog al eenige veranderingen ondergaan.

Giften en legaten.

De godshuizen zijn begunstigd geworden met de volgende giften, te weten : St. Elisabeths Gasthuis, voor het bekomen van concessien voor begraafplaatsen op het gemeente-kerkhof, 1° met eene gifte onder de levenden van fr. 500- », van de erven van wijlen den heer burgemeester J. A. A. Dierckx, en 2° met eene dito van vrouwe wed. J. Dierckx-Dessauer van fr. 500- » ; en St. Pieters godshuis 1° met eene gifte van onbekenden van fr. 700- » ; 2° met eene gifte van de erven Dierckx voornoemd van fr. 500- », en 3° met een legaat van wijlen den eerw. heer Sprangers van fr. 870- »

Aankoopingen, verkoopingen en mangelingen.

Zie hiervoor titel : *Roerende en onroerende goederen.*

Afleggingen en aanleggingen van kapitalen.

Er is slechts eene aflegging van wege de stad van twee obligatiën van fr. 500 geschied.

Met den opbrengst der hiervoor gemelde verkochte gronden zijn er verschillende kapitalen kunnen aangelegd worden. Deze bestaan uit:

1° Vier inschrijvingen op 's lands grootboek, voor het Beggijnhof, bedragende te samen fr. 34,000, namelijk, eene van fr. 2000 5° serie n° 412, eene van fr. 6000, 5° serie, n° 1293, eene van fr. 24,000, 5° serie, n° 14970, en eene van fr. 2000, 5° serie, n° 1967, allen aan 4 1/2 %; 2° drij dito op naam van Ste-Elisabeths-gasthuis, beloopende fr. 8500, 4 1/2 %, te weten: eene van fr. 5000, 5° serie, n° 1962, eene van fr. 500, 5° serie, n° 1971 en eene van fr. 3000, 5° serie, n° 2088; 3° twee dito ten voordeele van S-Pieters-godshuis, eene van fr. 2500, 4 1/2 %, 5° serie, n° 1970 en eene van fr. 2000, 2 1/2 %, L^a T, vol. 4, n° 389, en eindelijk op naam van het jongens-weezenhuis eene van fr. 1000, 4 1/2 %, 5° serie, n° 283.

Comptabiliteit:

De comptabiliteit wordt bij volharding op eenen goeden voet gehouden.

De vastgestelde begrotingen voor het loopende dienstjaar 1866 bedragen, te weten:

	ONTVANGSTEN.	UITGAVEN.	OVERSCHOT.	SLOT.
Gasthuis	fr. 17291-42	17286-54	5-08	» »
Beggijnhof	» 45302-19	45404-05	8-16	» »
St. Pieters godshuis	» 27979-56	27976-26	3-50	» »
Algemeen totaal	» 90775-17	90756-65	16-54	» »
Die voor 1864 be- droegen	» 42451-12	42375-08	58-04	» »
Verschil in meer	» 48542-05	48583-55	» »	» »
» in min	» »	» »	41-50	» »

Het groot verschil in meer in de ontvangsten en uitgaven van de bestiering onzer burgerlijke godshuizen, moet men toeschrijven, eensdeels aan den afstand en verkoop der gronden voor het maken van het kanaal op Antwerpen langs St. Job-in-'t-Goor en van den ijzeren weg naar Tilburg, en anderdeels aan den aankoop van belgische fondsen.

De ingezondene rekeningen over het dienstjaar 1865 bedragen, te weten:

	ONTVANGSTEN.	UITGAVEN.	OVERSCHOT.	MALISLOT.
Het gasthuis	» 12195-30	10571-04	1624-26	» »
De infirmerij van het Beggijnhof	» 15668-52	12711-59	956-05	» »
St. Pieters-godshuis	» 21811-95	17652-66	4179-27	» »
Algemeen totaal	» 47675-75	40915-29	6760-46	» »

Betwistbare zaken.

Er bestaat bij de godshuizen geene enkele betwistbare zaak.

Fondatie en infirmerij op het Beggijnhof.

Deswege hebben wij geene verandering aan te stippen.

Deze twee gestichten onderhouden nog, de fondatie zeven en de infirmerij drij, samen 10 beggijnen. De huishoudelijke bestiering, bestaande uit 5 personen, is nog dezelfde.

Opgaaf der verzorgde zieken in het gasthuis.

Van 1 september 1865 tot 1 september ll. zijn er in genoemdgesticht opgenomen 268 personen, te weten: Van deze 268 personen waren er ten laste van

Turnhout	112
Van andere gemeenten	30
Vreemd aan het rijk	6
Voor hunne penningen	20
Totaal	268

Nog altoos kunnen wij met genoeggen blijven herhalen, dat de huishoudelijke en geestelijke bestiering van ons gasthuis, waarin sedert een jaar geene verandering is geschied, allen lof blijft verdienen.

St Pieters-godshuis.

Dit liefdadig gesticht, sedert 1856 bekomen, wordt nog altoos door 7 religieuzen van het orde van St. Elisabeth en Franciscus bestuurd, en bevat thans 33 meisjes, 24 jongens, 17 oude vrouwen en 21 oude mannen.

Andermaal hebben wij vermeend dit jaar nog een onderstand van fr. 500- voor dit liefdadig gesticht te moeten voordragen. Wij vertrouwen, dat het gesticht in het vervolg zonder onderstand zal kunnen bestaan.

De winsten der weezen hebben in 1865 opgeleverd, namelijk voor de jongens fr. 2466-41 en voor de meisjes fr. 2318-44, samen fr. 4784-85.

Zinneloozen.

Het getal zinneloozen, tot onze stad behoorende, beloopt tot 35.

Ons armbestuur heeft in St. Hubertus- en in St. Julianus-gasthuis te Brugge te onderhouden	14
Id. Id. in St. Josephus-gasthuis te Erps-Querps	13
Door hunne familie worden onderhouden	8

Ovèreenkomend totaal. 55

Blinden en stomdooven.

Zie ons vorig verslag.

Bedelaars-werkhuis.

Het getal bedelaars, waarvan de stad te Hoogstraten en elders de onderhoudskosten betaalt, is buiten onze verwachting vermeerderd.

Gedurende het 4 ^o kwartaal 1865 zijn er geweest	6
» 1 ^o » 1866 »	7
» 2 ^o » »	10
» 3 ^o » »	9
Totaal.	33

TITEL V.

E E R E D I E N S T.

Geestelijkheid, kloosters, geestelijke corporatiën, enz.

Wegens de geestelijkheid van onze stad eigenlijk gezegd, hebben wij slechts eene verandering te melden, namelijk dat de eerw. heer Lambrechts als vijfden onderpastoor aan de parochiekerk door het bisdom is benoemd geworden, en door het kerkfabrick wordt bezoldigd.

De eerw. heeren J. Devocht en P. J. Sprangers, rustende pastoors, alhier in leven op het Beggijnhof verblijvende, en de eerw. heer E. L. M. Vollen, directeur van het klooster der Kanonikessen van het II. Graf, zijn op 17 juni, 29 oktober en 11 september laatstleden overleden.

De ons bekende veranderingen, die het personeel in St. Josephs-collegie heeft ondergaan, zijn de volgende :

De eerw. heeren A. Vanhoecke, L. Delplace en E. Gils zijn als professors het collegie komen bewonen, terwijl de eerw. heeren L. Devos, C. Droeshout en Stubbe naar Antwerpen, T. Lobert naar Doornyk, P. Vandevelde en A. Lambelin naar Amerika en C. De Peuter naar Mons zijn vertrokken.

Kerkfabrieken.

De benoemingen en de kiezingen voor de kerkfabrieken en de bureelen der kerkmeesters blijven jaarlijks in de maand april, overeenkomstig het decreet van 30 december 1809, geschieden.

De rekeningen over 1865, die ter stads secretarij zijn overgelegd en door Zijne Eminencie den Kardinaal-Aartsbisschop zijn goedgekeurd geworden, geven de volgende uitkomst :

A. St. Pieters-kerk.

Gewone en buitengewone ontvangsten	fr. 15462-17
Uitgaven van allen aard	» 15389-92
Overschot fr.	72-25

B. De kerk van O. L. V. te Severdonck.

Ontvangsten	fr. 734-89
Uitgaven	» 731-58
Overschot fr.	3-31

De vastgestelde begrootingen voor 1867 bedragen :

A. Voor St. Pieters-kerk.

Gewone en buitengewone ontvangsten	fr. 16454-38
Uitgaven van allen aard	» 16437-20
Overschot fr.	17-18

Voor de kerk van Onze Lieve Vrouw te Severdonck.

Gewone en buitengewone ontvangsten	fr. 900-23
Uitgaven van allen aard	» 895-15
Overschot fr.	5-08

Roerende en onroerende goederen.

Hierover hebben wij geene verandering aan te stippen.

Giften en legaten.

Nihil.

Afleggingen en aanleggingen van kapitalen.

De afleggingen, die er aan St. Pieters-kerk zijn gedaan gewor-

den, bestaan uit twee renten; de eene van fr. 544-22 aan 5 % door de gezusters Vanrooy, in de Potterstraat, en de andere van fr. 3628-12, gevende fr. 132-99 intrest, door Adriaen De Kinderen, op de Castelein.

De aangelegde kapitalen in belgische fondsen beloopt tot fr. 4100-.

Bijzonderheid.

Op dinsdag, woensdag en vrijdag, den 4°, 5° en 7° september II., heeft Zijne Eminencie de Kardinaal-Aartsbisschop van Mechelen, alhier in de parochie-kerk, het heilig Sacrament des Vormsels aan de kinderen der stad en van de omliggende dorpen toegediend.

TITEL VI.

OPENBAAR ONDERWIJS.

Collegie van middelbaar onderwijs.

Wij kunnen aanhoudend met genoegen zeggen dat ons St Joseph-collegie, alwaar men aan eenen gematigden prijs zeer uitgebreide kennissen kan aanleeren, nog jaarlijks meer en meer alom wordt befaamd.

Wij hebben de innige overtuiging dat dit collegie, zoo als wij het verledene jaar zegden, nog merkelyk zal vergrooten, en belooft een der voorname collegiën des lands te worden.

Vóór de vacantie waren er in het collegie 216 studenten.

Het is ons tevens aangenaam te melden, dat de heer Albert Boone, onze stadgenoot en kweekeling van het collegie, in de laatste week van augusti, voor den jurij van Bergen (in Henegouwen), zijn examen als *gradué en lettres* heeft afgelegd met 99 punten.

De leerling van hetzelfde gesticht, Mathé, bekwam 103 punten. Geen hooger getal is er door den jurij te Antwerpen gegeven geworden. De heeren Stroobant, Bouharmont, Janssens, Ceumans en De Chaffoy hebben insgelijks hun diploma op eene loffelijke wijze bekomen.

Middelbare school.

In het bestierend bureel der school is de heer Donnez, ten gevolge zijner benoeming als raadslid bij het hof van beroep te Brussel, door den heer II. Noten vervangen geworden.

Het onderwijzend personeel der school heeft geene verandering ondergaan.

Onze school, welke steeds door een groot getal leerlingen wordt bijgewoond, blijft den eervollen rang bekleeden, tot welken zij sedert lang gekomen is. Groot is de voortgang welken de leerlingen in al de vakken van het onderwijs doen: ten betooge hiervan zijn wij andermaal gelukkig den goeden uitslag van het jongste konkoers te kunnen melden. Onze jeugdige kampers, die allen al de klassen van het eigenlijk gezegd middelbaar onderwijs in drij jaren hebben afgedaan, dit is een jaar voor elke klas, en waarvan er één nauwelijks den ouderdom van 14 jaren bereikt heeft; hebben de volgende plaatsen bekomen:

In het algemeen konkoers bekwamen de leerlingen L. Van Gelst, van Brussel, den 10° accessit met 69 ⁹/₁₀ punten; en Victor Van Ilal, van Turnhout, den 15° accessit met 67 ⁴/₁₀ punten; en in den bijzonderen prijkskamp van het vlaamsch verkregen de leerlingen Victor Van Ilal, voornoemd, den eersten accessit, en Joseph Jacobs, van Turnhout, den derden accessit. Deze laatste heeft in het algemeen konkoers 64 ⁸/₁₀ punten bekomen. Deze uitslag mag dus als zeer voldoende beschouwd worden.

Gemeente lagere scholen.

Het is ons aangenaam te kunnen bestatigen, dat onze inwoners, die met recht het kosteloos onderwijs voor hunne kinderen kunnen vragen, hiervan meer en meer gebruik maken. Sedert twee jaren is het getal kinderen, voor het kosteloos onderwijs ingeschreven, merkelyk vergroot. De hier voor bestaande lokalen zijn ontoereikend geworden.

Het is ons niet dan al te goed bekend, dat de stedelijke raad nooit opofferingen voor het onderwijs heeft willen ontwijken, en het is ook in dit vertrouwen, dat wij voor het bouwen van schoollokalen en voor het benoemen van een tweede ondermeester in stads kosteloze jongensschool, nieuwe credieten in de begrooting voor 1867 voordragen.

Voor het schooljaar 1865-1866 zijn er voor het kosteloos onderwijs ingeschreven, te weten:

Jongens die het onderwijs in de stadsschool hier ter stede ontvangen	298
Idem te Severdonck	27
Meisjes	2
Idem op het Beggijnhof	115

Totaal 442

Stads kosteloze meisjesschool, die ten volle aan onze verwachting voldoet, is ontoereikend geworden voor de kinderen, welke zich aanbieden om er in aangenomen te worden.

Bijzondere lagere scholen, bewaarscholen, scholen voor bejaarde personen en zondagscholen.

Zie ons verslag over 1858-1859.

Scholen van nijverheid, kunsten, ambachten en normaalscholen.

Deze bestaan hier ter stede niet.

Onderwijzend personeel, jaarwedden der onderwijzers, enz.

Wegens het onderwijzend personeel hebben wij eene verandering aan te stippen, namelijk dat de ondermeesteres V. Stuyck haar ontslag heeft gegeven. Tot nu toe is zij nog niet vervangen.

Volgens de stedelijke begrooting is er, voor het loopende dienstjaar, door de stad toegestaan :

1° Voor de school van middelbaar onderwijs, onderstand fr. 4000- »

2° Voor de stads kostelooze school voor jongens en meisjes, en voor de school te Severdonck. » 9265- »

Totaal » 13265- »

Schoollokalen.

Onze schoollokalen, die goed worden onderhouden, zijn, zoo als wij hebben gezegd, ontoereikend geworden om in het onderwijs te voorzien.

Onderstand voor het lager onderwijs.

De stad heeft voor het lager onderwijs voor het loopende jaar eenen onderstand van 4400 fr. ontvangen.

Bijzondere kostscholen.

De bijzondere kostschool voor meisjes, door de Kanonikesen van het H. Graf gehouden, blijft steeds onder alle punten aanbevelenswaardig.

Men telt thans in die school 51 pensionnaires, te weten : 4 uit Holland, 2 uit Engeland en 45 uit ons land.

Buiten de kostschool ontvangen er 150 meisjes het onderwijs, 100 tegen betaling en 50 kosteloos.

TITEL VII.

SCHOONE KUNSTEN, WETENSCHAPPEN EN LETTEREN.

Teekenschool.

Stads teekenschool heeft, onder het toezicht van den heer burgemeester Hoefnagels, sedert drij jaren veel gewonnen. Dezelve wordt jaarlijks van betere modellen voorzien en de ordetucht wordt door de leerlingen goed nagekomen.

In het afgelopen schooljaar telde men in stads teekenschool 119 leerlingen, waarvan er :

33 den koers van de bouwkunde hebben gevolgd.

16 idem de grondleer van het figuur.

36 idem het figuur.

16 idem ornamenten.

8 idem beeldhouwkunde.

50 idem landschaptteekening, enz., enz. (gemengde koers uit de leerlingen der school samengesteld).

Wij hebben het nogmaals noodig geoordeeld van een grooter crediet voor te dragen, ten einde de ontwerpen, door den heer burgemeester Hoefnagels en de commissie *ad hoc* gevormd, en ten deele uitgevoerd, tot een goed einde te kunnen brengen.

Bijzondere verzameling van kunstvoorwerpen en oudheden.

De bijzondere verzamelingen van kunstvoorwerpen en oudheden der heeren Van Genechten, voorzitter der rechtbank, en J. Van Hal, rentenier, alhier, worden steeds rijker en rijker.

Het cabinet van oudheden van den heer Van Genechten heeft, sedert onlaatste verslag, de volgende meldenswaardige voorwerpen verkregen : eene Hispano-Marosko koelkruik, *Alkavasas* genoemd; een dijptique in ivoor, van de 14^e eeuw, enige marteriën verbeeldende; zes zeer fijne theetasjes in *mousseline du Japon*, met twee theepotjes in zwart chineesch porselein met roode bloemen bezet, iets dat zeldzaam wordt ontmoet. Overigens nog een toilet-voorwerp in oud rouaensch porselein, blauwen grond en in 't wit *gedecalqueerd*, herinnering van Pompei, enz., enz.

De bijzondere verzameling van den heer Van Hal is vermeerderd met een wafelijzer met familiewapens, jaar 1599; met verscheidene venetiaansche glazen, waaronder twee zeer schoone, kunnende drij liters vocht inhouden, allen met bloemen versierd, alsmede met verschillende postuurkens in saxisch porselein; met een romeinschen degen, eene vaas en lamp, het alle in brons; met chineesche tellooren en schotels en verschei-

dene stukken Delft's porselein; met eene schoone ebbenhouten kas met schilderijen van Breugel; met een gothiek kasje der 14e en eindelijk met geschilderd glas van de 15e eeuw.

Sedert drij à vier jaren houdt een nieuwe liefhebber, ter stede, de heer Ignatius Loyens, zich bezig met het verzamelen van oude meubelen, tijdstip van Lodewyk XIII, 1630 à 1642, volgens de terekeningen van Vredeman-Devries en van Chrispin de Pas. Het is aan den heer Loyens gelukt met aanhoudende moeite en opofferingen zijn kabinet reeds met vele meubelen van gemeld tijdperk te verrijken. Van chinesche, van japansche, sèvres en van andere porseleinen bezit hij schoone tafelserviesen, enz., die de bezoekers' zijner verzameling verwonderen.

Muziekgenootschappen.

Het muziekgenootschap, onder den naam van *de Harmonie van Turnhout*, heeft aan het vertrouwen, dat wij het verledene jaar uitdrukten, ten volle voldaan. De leden van dit genootschap zijn ook gestand gebleven aan den ijver, die hen alsdan bezielde. Zij volgen met genoegen de lessen van hunnen kundigen muziekmeester, den heer Van Elslande, en doen groote vorderingen in muzikale kennissen.

Wij hebben het dan ook nog nuttig geacht, de toelage die men aan *de Harmonie van Turnhout* had verleend, andermaal voor te dragen.

Over het zanggenootschap *Orpheus* moeten wij bij voortdoring met lof gewagen. Stads feesten helpen verluisteren en concerten voor ongelukkigen geyen, blijft steeds het doel dat het eensgezind en vredelievend genootschap betracht.

Van de zangmaatschappij *Kunst en Nijverheid*, bestaande uit de werklieden van den heer Ant. Van Genechten, moeten wij ook bij aanhoudendheid eene gunstige melding maken. Deze maatschappij, die het verledene jaar te Lier eene eere-medalie voor hare schoone kleeding mogt wegdragen; blijft insgelijks betrachten, om, bij sterfgevallen van fabriekwerkers, concerten te geven, en daardoor ongelukkige weduwen en weezen te ondersteunen.

Het fanfaregenootschap *Kunst en Vlijt*, bestaande uit de werklieden van het etablissement Brepols en Dierckx zoon, maakt, onder de bestiering van deszelfs muziekmeester, in muzikale kennissen een grooten vooruitgang, en doet eer aan het doel zijner opkomst. Het is immers altoos bereidwillig om stads feesten te verluisteren, en om voor diepgetroffene huisgezinnen het zijne bij te dragen.

Door de prijszwaardige verbroedering, die er onder de drij laatste genootschappen heerscht, worden er somtijds schoone feesten gegeven.

Alle drij hebben ook het verleden jaar aan het festival van Tier deel genomen.

Het genootschap onder de benaming van *Symphonie* is vervangen door den *Echo de la Campine*; welke leden allen zijn zamengesteld uit den goeden burgerstand. Dit genootschap neemt ook cereleden aan, en belooft eene schoone toekomst.

Letterkundige genootschappen.

De eenige inrichting van dien aard, binnen onze stad, is het taal- en letterlievend genootschap *de Dageraad*, opgericht in het jaar 1842.

De Dageraad bevindt zich steeds in eenen bloeienden toestand, en de ijver der leden, de goede verstandhouding welke er in dien vriendenkring blijft heerschen, en de aangeknoopte betrekkingen met België en Holland, leveren het bewijs van een langdurig bestaan.

Bij voortdoring houden de leden zich onledig met het beoefenen der moedertaal, het verfraaijen en het verrijken hunner reeds belangrijke bibliotheek.

Eene, misschien niet naar waarde geschatte taak, welk het genootschap op zich heeft genomen, is de uitdeeling van prijzen aan de leerlingen welke zich in den prijkskamp, door het Staatsbestuur ingesteld, hebben onderscheiden. Een genootschap, hetwelk geene opofferingen spaart om de jeugd tot het aanleeren der moedertaal aan te moedigen, heeft aanspraak om op zijne beurt aangemoedigd te worden.

TITEL VIII.

GEZONDHEIDSDIENST (HYGIËNE) EN OPENBARE GEZONDHEIDS-GESTELTENIS.

Wij hebben nogmaals wegens het *geneeskundig toezicht*, het *geneeskundig personeel* en de *kommissie voor de gezondheid* geene veranderingen mede te deelen.

Openbare gezondheids-gesteltenis.

De openbare gezondheid is in onze stad zeer voldoende, ofschoon er in den loop van dit jaar nog al vele kinderen van de *croupe* of keelontsteking zijn overleden.

Van de heerschende ziekte, de cholera, zijn er in onze stad zes bestatigde gevallen geweest. Dezelve heeft vier slachtoffers gemaakt: een inwoner van de reis komende en drij vreemde-

lingen, die reeds door de ziekte bij hunne aankomst alhier waren aangerand.

Om die redenen hebben wij het ook noodig geoordeeld van de groote kermis te verdagen.

Koepokinënting.

Zie ons verslag over 1848-1849.

Zindelijkheid der straten.

Zie ons verslag over 1852-1853.

Gymnastique of lichaams oefeningen.

Zie ons verslag over 1851-1852.

Begrafenissen.

Zie ons verslag over 1850-1851.

Er zijn sedert een jaar drij vergunningen voor begraafplaatsen op het gemeente-kerkhof toegestaan geworden.

Rampen en ongelukken.

Sedert 1 september 1865 tot 1 september 11. hebben wij geene brandrampen aan te stippen.

Door de doorbraak van den dijk der nieuwe vaart, ter streke de Vellekens, die op 1 juli 11., omtrent 10 ure 's morgens, plaats had, is den oogst van verschillende landen aldaar en in de Heijzidsche velden, Wieltjens, Stokt, enz., zeer beschadigd geworden. Wanneer dat ongeluk des nachts was geschied, zoude men ongetwijfeld menschenlevens te betreuren hebben gehad. Wij achten het ons ten plichte van hier onze dankbetuiging te betoonen, over de diensten, welke de beambten van bruggen en wegen, de politie, de pompiers, eenige burgers en zelfs studenten in die omstandigheid hebben bewezen. Het is ook aan die diensten en aan de voorzorgen, door ons zoo spoedig mogelijk genomen, van de sluizen der molens op de rivier de Aa te doen openen, te danken, dat er geene afgrijselijke overstroming plaats had.

Het is op ons herhaald aandrigen, dat het Staatsbestuur nu over eenige dagen de verliezen door drij schatters heeft doen opnemen. Deze schatters, vertegenwoordigende eensdeels de verliezers, anderdeels den Staat en eindelijk de aannemers:

Wij moeten alsnu de schadeloosstelling afwachten.

De ongelukken, die wij hebben te betreuren, zijn de verdrinking van een jongeling in de vaart, en van een kind op het Schorvoirt.

TITEL IX.

OPENBARE VEILIGHEID, JUSTICIE EN GEVANGENHUIZEN.

Politie, inrichting en personeel, ordonnantiën en reglementen.

Zonder verandering.

Aanhoudingen, misdaden en overtredingen.

Sedert den 1° september 1865 tot den 1° september jl. heeft onze politie 152 processen-verbaal opgemaakt, te weten :

Voor afroggelarij en misbruik van vertrouwen	1
» bedelarij	1
» drenkelingen	2
» strooseldieverij, hofdieverij, enz.	48
» straatschendingen en ruststoornis	36
» mishandelingen, beledigingen en scheldwoorden	38
» andere overtredingen en voorvallen	4
» aan de gemeente- en provin-	
ciale reglementen	56
» zinneloozen toestand	4
» ongelukkige voorvallen	1

Totaal 152

De ordonnantiën en gemeente-reglementen worden tamelijk wel nagekomen.

Zelfmoorden.

Wij hebben op ons grondgebied geene zelfmoorden te betreuren gehad.

Gevangenhuis.

Het personeel van het gevangenhuis heeft sedert ons laatste verslag geene veranderingen ondergaan.

In het gevangenhuis alhier waren er op 14 september 11. slechts 23 gevangenen: 22 van de provincie Antwerpen en 1 van de provincie West-Vlaanderen.

Hulpmiddelen tegen den brand.

Zie ons verslag over 1855-1856.

Paspoorten.

Voor de redenen, in ons vorig verslag aangehaald, worden er geene binnenlandsche noch buitenlandsche paspoorten meer afgeleverd.

Er zijn door ons 20 bewijzen van eenzelvigheid afgegeven.

Zakboekjes voor werklieden en dienstboden.

Sedert 1 september 1865 tot 1 september jl. hebben wij andermaal, in uitvoering van het koninklijk besluit van 10 november 1845, 20 werkboekjes afgeleverd. Het getal afgegevene zakboekjes belooft tot 1877.

Aanplakking, openbare roepers.

Zonder verandering.

TITEL X.

BÜRGERWACHT, MILICIE, GARNIZOEN.

Burgerwacht. Plaatselijke inrichting, enz.

De burgerwacht in onze stad bestaat met de daad niet meer. Sedert ons laatste verslag hebben de officiers geenen majoor meer gekozen. Al de kapiteinen hebben hun ontslag gegeven, en zijn nog niet vervangen. Het bataillon is onder het bevel van den oudsten luitenant, den heer Janssens, gesteld.

Milicie.

Bepaald aandeel.

Het bepaald aandeel voor onze stad is voor het loopende jaar op 29 bepaald geworden.

Het getal ingeschrevene lotelingen was 114.

Niemand heeft zich wederspanning getoond.

Gevolg der werking van den milicie-raad.

Er zijn dit jaar andermaal maar drij zittingen van den milicie-raad geweest.

Getal en redenen van vrij- en uitstelling.

30 lotelingen, welke dienstplichtige nummers hadden ge-

trokken, zijn door den voornoemden raad, hetzij tijdelijk of definitief, vrijgesteld, te weten :

Voor lichaams-gebreken	12
» kleinheid van gestalte	5
» broeders in dienst	7
» onderstand van ouders	1
» als zijnde student in de godsgelerdheid	2
» als zijnde eenig kind	3
	<hr/>
	30

Verdeeling der lotelingen en nummer-verwisselaars der lichting van 1866 onder de verschillende korpsen van het leger.

3 ^e regiment artillerie	3
Grenadiers	2
1 ^o lansiers	1
4 ^o „	2
3 ^o linie-regiment.	1
6 ^e „	18
8 ^e „	1
10 ^e „	1
	<hr/>
Totaal	29

Er zijn dit jaar zes reklamen tegen de vrijstelling van 17 andere lotelingen gedaan geworden. De bestendige deputatie van den provincialen raad heeft drij beslissingen verbroken.

Er zijn insgelijks drij lotelingen door genoemde deputatie vrijgesteld, welke voor den militairen dienst door den milicie-raad waren aangewezen.

De militaire overheid heeft dit jaar andermaal een loteling, die voor den militairen dienst was opgeroepen, onbekwaam geoordeeld en naar de provinciale overheid terug gezonden, dewelke hem heeft vrijgesteld.

Van de 114 lotelingen, dit jaar ingeschreven, zijn er :

- 2 die alleenlijk kunnen lezen,
- 22 welke kunnen lezen en schrijven,
- 64 die kunnen lezen, schrijven en cijferen,
- en 26 die hoegenaamd geen onderwijs hebben genoten.

Garnizoen. Casernement.

Nihil.

TITEL XI.

OPENBARE BELASTINGEN.

Kadaster.

In de provinciale commissie, gelast met het nazien der nieuwe schattingen der gebouwde eigendommen, welke in de maand februari jl. te Antwerpen hare zittingen heeft gehouden, was onze stad door den heer Hoefnagels vertegenwoordigd. Het werk der schatters heeft in zijn geheel tot geene aanmerkingen van belang aanleiding gegeven.

Grondbelastingen.

Opbrengrst.

De opbrengst der grondbelastingen van onze stad voor het loopende jaar bedraagt:

In principaal	fr. 22,681- »
In opcentimen	» 4,184-64
Totaal ten voordeele van den Staat	» 26,865-64

Opcentimen.

1° Voor de provincie	fr. 2,721-72
2° Voor de gemeente	» 5,897-06

Algemeen totaal fr. 35,484-42

En heeft voor grondslag een inkomen van fr. 242,420-45 en is verdeeld op 1026 artikelen.

De *marc le franc* is 14 20314/10000.

Personele belastingen.

Getal der aangeslagenen.

Onze stad telt 834 belastingschuldigen, het verleden jaar was dit getal 827.

Bedrag der kohieren.

Het gezamenlijke bedrag der kohieren, voor het loopende dienstjaar, bedraagt fr. 34335-80, en is verdeeld als volgt:

Hoofdsom ten voordeele van den Staat . . . fr. 23,079-64

Opcentimen.

1° Voor den Staat	fr. 2,307-96
2° Voor de provincie	» 2,769-56
3° Voor de gemeente	» 6,000-70
4° Opnemings-kosten	» 177-94

Overeenkomend totaal » 34,555-80

Huurwaarde.

De belastbare huurwaarde volgens de kohieren is fr. 125,505- »

Deuren en vensters.

Er zijn in onze stad 7713 deuren en vensters aan de belasting onderworpen, te weten : 1096 à rato van 84 80/100 en 6017 aan fr. 1-06.

Haardsteden.

Men telt in onze stad 1349 haardsteden, die belasting betalen, te weten : 438 aan fr. »-85, 510 aan fr. 1-59 en 401 aan fr. 3-74.

Mobilair.

Het mobilair is voor eene som van fr. 381658- » in de kohieren begrepen.

Dienstboden.

501 dienstboden betalen belasting, te weten : 85 fr. 6-36; 136 fr. 8-48, en 80 fr. 14-81.

Peerden.

Men telt in onze stad 55 peerden, die belasting betalen, te weten : 13 fr. 10-60, 34 fr. 15- » en 6 fr. 42-40.

Patentrecht.

Het getal der patentplichtigen is andermaal met 59 vermeerderd. Men telt er in onze stad voor het loopende jaar 953. In het personeel der zettters is geene verandering geschied.

Bedrag der kohieren.

Het bedrag der kohieren, voor het tegenwoordig dienstjaar uitvoerbaar verklaard, beloopt:

In hoofdsom fr. 9333-52

Opeentimen.

1° Voor den Staat	»	932-13
2° Voor de provincie	»	280-03
3° Voor de gemeente	»	1773-43

Algemeen totaal » 12319-11

Slijtrecht op de sterke dranken.

Getal der belastingschuldigen 186.
Bedrag der kohieren fr. 2948-75.

Slijtrecht op den tabak.

107 belastingschuldigen zijn aangeslagen voor fr. 971-.

Provinciale belasting op de honden.

De provinciale belasting op de honden heeft in 1865 zuiver opgebracht fr. 1464-22. Het 3°, aan de stad toekomende, bedraagt gevolgenlijk fr. 488-22.

Accijsrechten.

De accijsrechten in onze stad door den heer rijks-ontvanger gedurende het jaar 1865 ontvangen, beloopt, te weten:

Op het zout	fr. 25137- »
Op de bieren en azijnen	» 34321-32

Totaal » 59458-32

In 1864 was hiervoor ontvangen » 64159-04

Verschil in min » 5299-28

TITEL XII.

OPENBARE WERKEN.

Personeel, regeling van den dienst.

Zonder verandering. Zie ons vorig verslag.

Goote wegen en straten.

Het verleden jaar meldden wij met genoegen, dar wij uit eene goede bron hadden vernomen, dat de Staat genegen scheen om den vicinalen steenweg van onze stad naar Hoogstraeten ten zijnen laste te nemen, en van ook de voltrekking van den kasseiweg uit te voeren.

Sedert heeft het Staatsbestuur wezenlijk zijne voornemens deswege doen kennen en den afstand van gemelden steenweg aan Turnhout en aan Merxplas gevraagd.

Onze gemeente-raad en die van Merxplas hebben niet geaarzeld om de vraag van het Staatsbestuur in te willigen. Wij hebben derhalve alle redenen van te hopen dat gemelde steenweg in 1867 tot Hoogstraeten, toe zal voltrokken worden.

Voor de bestrating der Static-sstraat zijn eindelijk stads aanhoudende pogingen bekroond geworden. Deze straat is op stads kosten verbreed en met behulp der bijdragen van Staat en provincie eindelijk gekasseid.

Wij blijven groote verbeteringen aan de buurtwegen en stads-straten toebrengen. In den loop van dit jaar zijn er nog al vele kasseisteenen aangekocht en gelegd geworden.

Wij koesteren ook de hoop van kortelings eenen directen steenweg van onze stad op Lille over Gierle te verkrijgen. Tot de daarstelling van dien weg zouden wij ons des needs aan aanzienlijke geldelijke bijdragen kunnen onderwerpen.

Stads-brandspuiten.

De brandspuitdienst verbetert jaarlijks, en de brandspuiten en het materiëel, waarvoor eenige aankoopingen zijn gedaan, is in eenen zeer goeden staat.

Openbare verlichting. — Verdeling van de gaz.

Het volgende schriftelijk verslag, door den heer schepen

Van Hal op 25 februari ll. aan den raad gedaan, geeft den wezenlijken toestand van het gaz-fabriek, over 1865, te kennen :

Mijne heeren,

Met genoegen voldoe ik aan eene opgenomene taak, met u een beknopt verslag over het gaz-fabriek, waaraan ik mijne zorgen toewijd, te doen.

Zoo als UE. uit het opgemaakt bilan van 1864 zal bemerken, koste stads openbare verlichting voor dat jaar fr. 7133-74 terwijl die van 1865, volgens bilan, maar heeft gekost » 4505-81

Dus minder in 1865 dan in 1864 » 2627-93

En zonder de interesten en het amortissement van de leening van 16,000 francs, in de berekening van 1865 gebracht, zoude deze vermindering nog 960 francs gevoeliger zijn geweest.

Ik vermeen dit voordeelig resultaat voornamelijk aan de volgende redenen te moeten toeschrijven :

1° Den aankoop van de steenkolen, die men in 1864 ongeveer fr. 2-00 den hectoliter betaalde, heeft men netto voor fr. 1-70 à 1-75 kunnen doen, hetwelk een voordeel geeft van fr. 1300-00

2° De geleverde gaz bij de particulieren heeft in 1865 fr. 975-» meerder opgebracht dan in 1864. Er zijn nogtans maar 142 hectoliters steenkolen meerder gebruikt geworden » 973-00

3° In 1864 is er volgens berekening, die men als juist mag beschouwen, 401,131 cubiek meters gaz gefabriceerd.

In 1865 idem 404,167 id. of 3036 in meer voor dit laatste jaar.

4° De uitgaven aan het werkvolk in het fabriek zijn integendeel verminderd met » 800-00

5° De verkoop van coak geeft een voordeel op 1864 van » 394-00

En 6° op de uitgaven aan verschillende kleine voorwerpen en onvoorziene uitgaven, heb ik door gedurige aanbevelingen van niets te koopen dat kan gemist worden, eene bezuiniging verkregen van ruim » 1050-00

Totaal » 4517-00

Er is fr. 5515-65 in de gemeente-kas gestort.

Gij ziet, mijne heeren, dat deze belangrijke onderneming voor onze stad allengskens zijn wezenlijk doel zal bereiken, en eene schoone verlichting met kleine kosten in het verschieft belooft.

Immers, wanneer men voortaan geene ongevallen ontmoet aan de canalatie of (joints en caoutchouc), en dat deze nog verscheidene jaren, zoo als tot nu toe, in goeden staat zoude

blijven, is het binnen korte jaren te voorzien, door de plaatsingen die jaarlijks vermeerderen, dat het gaz-fabriek, in stede van uitgaven aan de stad te veroorzaken, hare inkomsten zal vergrooten.

Ten slotte, mijne heeren, hoop ik, dat er het toekomstige jaar, ik ben er om zoo te zeggen genoegzaam zeker van, nog een voordeeliger resultaat van het gaz-fabriek zal kunnen gegeven worden.

Turnhout, den 23° februari 1866.

DE SCHEPEN,

gelast met het oppertoezicht over het gaz-fabriek,
(Get.) JOS. L. VAN HAL.

Overigens vermeen wij nogtans te moeten doen opmerken, dat, sedert het evengemeld verslag is gedaan geworden, de gaz-kolen 25 % in prijs zijn verhoogd.

Merkten.

De maandelijksche veemarkt is in onze stad, ten gevolge en om de runderpest voor te komen, opgeschorst.

Nog kortelings geleden hebben wij, en de heer gouverneur der provincie heeft ons ondersteund, aan den heer minister van binnenlandsche zaken de vraag gedaan om de veemarkt te mogen herstellen. De heer minister heeft ons doen kennen, dat wij vooreerst daar op niet mogen hopen, aangezien de ziekte in Holland, in plaats van te verminderen, andermaal had toegekommen.

Onze graanmarkt blijft nog steeds onbeduidend, aangezien de granen voor den uitvoer, in onze stad en omliggende dorpen, meestal door commissionnarissen bij de landbouwers aan huis worden gekocht.

De verpachting der rechten, om vleesch in 1866 in het vleeschhuis te mogen verkoopen, heeft andermaal fr. 78-75 minder opgebracht, en is voor fr. 330-50 toegewezen.

Het staangeld blijft op onze merken afgeschafft.

Slachthuis.

Zie ons vorig verslag.

Rivieren en waterlopen.

De heerschende ziekte, de cholera, heeft zoo als het schijnt, de provinciale overheid wederhouden, van de kuischingen der rivieren en waterlopen op het gewone tijdstip des jaars te doen uitvoeren.

Onderhoud en verbetering der gemeente-gebouwen.

Geene bijzondere veranderingen of verbeteringen zijn er aan de stads-gebouwen toegebracht. Wij hebben ons bij den onderhoud andermaal moeten bepalen.

Opening van plaatsen, nieuwe straten, wegen en waterlopen.

Zonder verandering.

Bijzondere bouwingen.

Verschillende gebouwen op ons grondgebied hebben sedert 1 september 1865, groote veranderingen en verbeteringen ondergaan. Deze gebouwen zijn namelijk : de huizingen van den heer Ant. Vueghs, in de Gasthuisstraat, van W. Vissers en van de wed. P. Daneels, op den Graatakker; van den heer P. Jacobs, in de Herenthalsstraat; van de heeren H. Dierckx, Devolder en J. B. Gysbrechts, in de Otterstraat; van den heer A. Oomen, in de Polterstraat, en van J. B. Matheeus en P. Van Oorschoot, op het Schorvoirt.

De nieuwe gebouwen, sedert gemaakt of nog in opbouw, bestaan uit : de schoone huizingen van de heeren Glénisson en V. Wouters, in de Gasthuisstraat en in de Otterstraat; de twee woningen van den heer J. P. Brosens, op het einde der Gasthuisstraat tegen den Antwerpschen steenweg; de acht woningen van J. B. Dierckx en de zeven woningen van J. B. Flerackers, op den Graatakker; eene woning van vrouwe wed. F. Hendrickx, en vijf woningen van J. J. Nys, omtrent de Kwakkelstraat; de woningen van J. Bogmans en F. Vanoers, in de Klinkstraat; de twee woningen van den heer G. Van Bladel; tegen de Statiestraat, en de huizing van Ad. Jansen, tegen den steenweg op Merxplas.

TITEL XIII.

LANDBOUW.

Hoedanigheid en opbrengst van den grond.

Men zie hierover ons verslag van 1857-1858.

Staat van den oogst.

De staat van den oogst is dit jaar, voor wat de granen in het

algemeen aangaat, behalve de boekweit en de haver, tamelijk goed geweest, en heeft wel een vierde meer stroo, dan het verleden jaar, opgeleverd. Nogtans laat de hoedanigheid, door de vele regens, te wenschen over.

De klaverplant, die in het najaar van 1865 veel had geleden, heeft ook dit jaar, namelijk de eerste snee, weinig opgebracht. Verschillende onzer landbouwers, ofschoon de tweede en derde snee een goeden wasdom heeft gehad, hebben hierdoor het gebrek aan voeder voor hun vee niet kunnen voorkomen.

Spurrie en voederplanten zijn er in het loopende jaar, uitgenomen de beetpeen, maar weinig gewonnen. De late spurrie en rapen zullen ongetwijfeld dit jaar veel opbrengen.

Het hooi heeft slechts eenen tamelijken oogst opgeleverd en de toemaat of nagras is algemeen slecht.

Sedert verscheidene jaren hebben wij den aardappelooft, op ons grondgebied, zoo nadeelig niet gezien. Deze plant, die in het vroeg jaar zoo welig opgroeide en zoo veel beloofde, is in eens, zoo als alle jaren, door de regens en dondervlagen, door de ziekte aangerand geworden. De aanhoudende regens hebben die ziekte bestendig doen verergeren. Zelfs de hooge drooge gronden hebben er meer, dan in vorige jaren, door geleden. Men heeft, sedert dat de aardappelziekte in ons land heerscht, altoos kunnen bestatigen, dat de zware meststoffen en de regens telkens die ziekte verergeren.

Opbrengsten.

Men berekent dat de navolgende granen, zaden, enz., per hectare, middelmatig in onze gemeente hebben opgebracht, te weten : 1° de tarwe 19 hectoliters; 2° het koren (rogge) 24 hectoliters; 3° de wintergerst 21 hectoliters; 4° de boekweit 14 hectoliters; 5° de haver 27 hectoliters; 6° het koolzaad 22 hectoliters en 7° de aardappelen inaar 150 hectoliters.

Over ons aangenomen stelsel, tot het berekenen van de voornoemde opbrengsten, zie men ons verslag over 1856-1857.

Beplantingen en ontginningen.

Er zijn om zoo te zeggen geene beplantingen van houtgewas of ontginningen op ons grondgebied gedaan.

Staat van de paarden en van het vee. — Opnemng. — Verbetering der rassen. — Veeziekte. — Veeartsenijdienst.

Veulens worden er hier bijna niet gekweekt. Op de veeceelt leggen onze landbouwers, integendeel, zich meer en meer toe, en de hooge prijzen van het vee prikkelt hen steeds aan om den aard der rassen te verbeteren.

Opneming.

De jaarlijksche opneming heeft dit jaar bewezen, dat het getal peerden een weinig is verminderd, doch dat het hoornevee, ofschoon er veel is verkocht geworden, door de meerdere kweeking aangroeid.

Verbetering der rassen.

De verbetering der rassen van het hoorne vee blijft voor de redenen, hier voren aangehaald, voortduren.

Veeziekte.

Nogmaals hebben wij het geluk te kunnen zeggen, dat de zogenaamde runderpest, die zoo verschrikkelijk in Engeland en Holland heeft gewoed, en er nog heerscht, en die zelfs op eenige plaatsen van België het vee heeft aangerand, ons grondgebied heeft gespaard.

De vroege voorzorgen door ons het verleden jaar genomen, en in ons verslag gemeld, alsmede de stipte nakoming van Staats-verordeningen, hebben hiertoe zekerlijk bijgedragen en frauden belet.

Veeartsenijdienst.

Alhoewel wij herhaalde malen den droeven ziekelijken toestand van den heer Clerinx, gouvernements-veearst alhier, aan den heer minister van binnenlandsche zaken bekend gemaakt en vruchteloos onderstand gevraagd hebben, om des noods den veeartsenijdienst te bedienen, heeft men gelukkiglijk geene verliezen van vee te betreuren.

Land- en hofbouwtenoonstelling, enz.

De landbouw-afdeeling der 7° en 8° districten heeft besloten, eene tentoonstelling van veld- en hofvruchten en fruit, hier ter stede, op zondag, maandag en dinsdag, 14°, 15° en 16° dezer maand te openen. Er zijn verschillende prijzen uitgelooft, waarvan de uitdeeling op dinsdag, 16 october, op het stadshuis zal plaats hebben.

TITEL XIV.

Nijverheids-inrichtingen, stoomwerktuigen, ongezonde en gevaarlijke fabrieken, onderzoeken van commodo en incommodo.

Wegens de bestaande nijverheids-inrichtingen hebben wij geene meldenswaardige veranderingen bekend te maken.

Het stoomfabriek voor het maken van katoene en linnen weefsels van den heer Constant Hendrickx is in volle werking. Fabrieken, die men wezenlijk gevaarlijk mag opgeven, of zeer ongezond zijn, bestaan hier ter stede niet.

Vijftien onderzoeken van *commodo of incommodo* hebben er sedert den 1° september 1865 plaats gehad, te weten: 2 voor het maken van bakovens, 1 voor het oprichten eener hoefsmederij, 3 voor eene koper- en blikslagerij, 5 voor het oprichten van magazijnen van beenen, katoenen, linnen en wollen vodden, 2 voor het maken van magazijnen van guano en andere meststoffen, 1 voor het oprichten van een fabriek van tabak en snuif, 1 voor het oprichten van een fabriek van aarden tabakspijpen en 2 voor het zuiveren van kemp en vlas.

Koophandel.

De aanvoer van bouw- en meststoffen blijft nog altoos, even als de uitvoer van hout, vermeerderen.

Integendeel verminderen de verzendingen van kalk voor den landbouw der omliggende dorpen merkkelijk.

De slijting van kalk, steenkolen, enz., zal zeker nog eenigzins verminderen, met de nieuwe vaart naar Antwerpen, waarvan de werken tot boven Ryckevorsel zijn voltrokken. Wij verhoppen dat deze vaart, welke door de gemelde doorbraak op 1 juli II., onbevaarbaar is gebleven, nog vóór den winter hersteld en voor den handel zal geopend worden.

Openbare vervoermiddelen.

Zonder verandering.

Jaarmerkten.

Zie ons verslag over 1847-1848.

Prijs der granen.

	TARWE.	ROGGE.	BOEKWEIT.
In 1865 . . . fr.	21-92 6/7	fr. 16-52 61/83	fr. 15-60 6/7
In 1864 . . . „	25-26 4/10	„ 16-56 19/83	„ 16-82 4/10
Verskil { in meer „ „ „ „ „ „ „ „	1-33 09/1200	„ -05 68/100	„ -1198/300
{ in min „ „ „ „ „ „ „ „			

Prijs der boter.

De laagste prijs, waaraan de boter, per kilogram, op onze markt in 1865 is verkocht geweest, was fr. 1-76, en de hoogste fr. 3-20.

Broodzetting.

De middelbare prijs van het roggenbrood is alhier in 1865 geweest fr. „-16 20/100 den kilogram, dus 3/100 centiem minder aan in 1864.

Rechtbank

Wegens het personeel der rechtbank hebben wij geene veranderingen kenbaar te maken.

Koophandel, nijverheids-toestand, enz.

Aanhoudend blijft de groote koophandel in onze stad in belangrijkheid winnen. Met den kleinhandel is het, voor de redenen in onze vorige verslagen gemeld, anders gelegen. Deze vermindert jaarlijks.

De nijverheidstoestand onzer stad, in het algemeen beschouwd, blijft bloeiend.

De fabriekatie van garen tijken en lijnwaden, onze aloude nijverheidstak, is sedert ons laatste verslag nogmaals verbeterd. Onze fabrikanten, die door de heerschende ziekten en de financiële crisis minder vertier in ons land en in Holland verkregen, hebben intendeel niet ten volle kunnen voldoen aan de bestellingen voor overzeesche landen.

Onze fabrieken van siamoisen, catonnetten, kuiperskatoenen, broekstoffen, enz., waaronder het stoomfabriek van den heer Constant Hendrickx, blijven ook in eenen zeer goeden toestand verkeerden, en hunne verzendingen vermeerderen dagelijks.

De aankoop alhier en de verzendingen van de kanten, voornamelijk de zwarte zijden kanten, zijn ook merkkelijk verbeterd.

De toestand van onze fabrieken van gekleurde papieren, speelkaarten, enz.; van de heeren Brepols en Dierckx zoon, Glénisson en zonen, Ant. Van Genechten en Mesmaekers, die meest voor de buitenlandsche verzendingen werken, is nagenoeg dezelfde gebleven. Hunne verschillende voortbrengselen kunnen bij voortdoring vele werklieden bezigen. En zijn er nu en dan artikels, die weinig vertier vinden, dan zijn er anderen, die veel gevraagd worden.

Onze bleekerijen blijven nog altoos veel werken, maar moeten zich met een geringen loon te vreden houden, doordien er sedert eenige jaren verschillende bleekerijen in Vlaanderen zijn tot stand gekomen.

De invoer der vreemde bieren blijft vermeerderen en doet het vertier onzer brouwerijen, in de stad, verminderen.

Het debiet van de alhier bestaande zout- en zeepziederij is omtrent hetzelfde.

De verkoop van onze huidevetterijen is verbeterd.

Er zijn andermaal sedert ons laatste verslag geene gerechtelijke verklaringen van opschorsingen gedaan geworden.

VERSCHILLENDE VOORWERPEN.

1566.

Even als in de vorige jaren vermeenen wij de voornaamste gebeurtenissen van de jaren 66 der drij laatste eeuwen te moeten aanstippen.

Zoo als men door de bydragen, het verledene jaar gegeven, heeft kunnen bemerken, bestond er reeds bij de Turnhoutsche bewoners eene groote onverschilligheid voor wat het roomsch-katholiek geloof betrof. Deze onverschilligheid en de betrekkingen, die sommigen met de misnoegden en met de aanhangers der predikanten van de calvinisten, gereformeerden en lutheranen hadden, gaf, zoo als men zal zien, in den loop van het jaar 1566 oorzaak tot groote onheilen en bederf des volks.

De koning van Spanje, altijd vol iever om de ketterij uit zijne Staten door strenge verordeningen te verbannen, was onderdicht geworden, dat men in Duitschland in alle talen verdachte boeken en schimpschriften op de roomsch-katholieke leering drukte, om zoo wel in Spanje, als Frankrijk en in de Nederlanden te verspreiden. Om dit te beletten gaf hij zeer strenge ordonnanciën uit, verbiedende op straffe des doods, dat niemand er gebruik van mocht maken of dezelve in zijne Staten brengen. Z. M. had zelfs zorg, en stelde bijzondere personen aan, namelijk de professoren van de Universiteit van Leuven, om die boeken en schriften te onderzoeken, alsmede om de daders en inbrengers onder hunne verantwoordelijkheid te vervolgen.

Nogtans konden al deze voorzorgen en bedreigingen niet meer beletten dat die boeken, schimpschriften op degeestelijkheid, spotprenten en kettische catechismussen werden rondgeleurd en alomt uitgestrooid. Het volk was maar al te zeer opgehitst. De groote menigte had geen ontzag of eerbied meer voor de bedienaars der roomsche Kerk noch voor de regeringen. Men durfde hier ter stede hen zelfs uitdagen en 's konings ordonnanciën openbaarlijk overtreden.

Al de edicten, die Philippus deed afkondigen, werden goed in Spanje ontvangen; doch het was in de Nederlanden geheel anders. De groote menigte verwierp, verachte dezelve; zelfs had men de stoutheid van de handen aan de onderzoekers en aan de priesters te slaan, welke van 's konings wege de bibliotheken der boeckverkoopers en der bijzonderlingen gingen nazien. Immers men nam in hechtenis en sloot in degevangenhuisen diegenen op, bij welke men iets vond dat niet rechtgeloovig was.

Ondertusschen zond de gouvernante naar Spanje Jan De Bergues, gouverneur van Henegouwen, en Florent Van Montmorenci, heer Van Montigni, gouverneur van Doornyk, beide ridders van het Gulden Vlies, om den koning te onder-richten van al hetgeen er voorviel, en om zijnen geest tot zachtmoedigheid over te halen: maar beide ridders haalden er de dood.

Dit was eene waarschuwing voor de andere landheeren van op hunne hoede te zijn.

Zoohaast dit in de Vlaanderen bekend was, wendden de grootste landheeren, zijne vassalen, zich naar de gouvernante en aanzochten haar den koning te smeeken, hen van hunne bestieringen te ontslaan, als zijnde niet in staat van het volk in zijne plicht te houden, ter oorzaak van de nieuwigheden, die men in de Nederlanden in zwang stelde. Dit verzoek werd hun geweigerd, en de gouvernante verhaasde de inquisitie. Hierop vergaderden zich 400 edellieden te Brussel op 5 april in het hof van Culenburg. Zij maakten aldaar een vertoogschrift op, dat zij gezamenlijk in corpora aan de gouvernante behan-digden. Dit vertoogschrift had ten doel, eensdeels van de inquisitie te doen verwerpen, en anderdeels van aan de benoeming der nieuwe bisschoppen, in de afkondiging van het concilium van Trente, welke zij beweerden nadeelig voor de Nederlanden te zijn, geen gevolg te geven.

Deze stoutheid deed de oproerigen den teugel vieren, en deed hen later alle heiligschenderij en goddeloosheden begaan, met het vernielen der beelden en altaren in de kerken; feiten die zelfs, volgens historieschrijvers, door de ketters werden ver-foeid en afgekeurd.

Dat vermaard rekwest door den edeldom aan de gouvernante ter hand gesteld, werd vooreerst veracht door den graaf van Berlaymont, grooten vertrouweling van Margaretha, om reden er verschillende tusschen hen zich bevonden die minder rijk wa-ren dan hij. Doch daar de hertogin verwonderd was, van zoo vele smeekers te zien, stelde de graaf van Berlaymont haar gerust, en zegde haar dat zij niet moest vreezen voor die menigte, die niet anders dan bedelaars (geuzen) waren. Dit smaadwoord werd in het vervolg tot een spotnaam gegeven aan die, welke de nieuwe religie waren toegedaan en beleden.

En kleermaker van Hoogstraten kwam in de Vrijheid Turnhout openlijk boodschappen en verkondigen dat op den 7^e juli, wezende een zondag, een predikant van de nieuwe evangelische leering van Breda, aldaar zoude komen prediken. Verschillende personen, zoo mans als vrouwen, van de Vrijheid,

niettegenstaande de gekende straffen van als ketters vervolgd te worden, gingen die predikatiën bijwonen (1).

Op den volgenden zondag, den 14^e juli, kwam een ander predikant, Lodewicus geheeten, de evangelische leering op de heide of uiterste palen tusschen Turnhout en Vosselaer prediken. De toeloop van het volk naar die preek was zoo groot, dat de wethouderen zelfs ze niet durfden beletten. De schout, wel is waar, gebood zijnen stadhouder en vorster van tegen dezelve te protesteren, en de predikanten en aan-vaarders te waarschouwen, dat die predikatiën zonder oorlof, tegen den dank der wethouderen en tegenstrijdig met 's konings ordonnanciën geschiedden; maar het bepaalde zich hierbij. Deze protestatie had een tegenovergesteld uitwerksel. Men sloeg hier op geen acht, en de predikanten en hunnen aanhang werden door het volk onthaald en gefeest (2).

De groote menigte der ingezetenen, welke die predikatiën gingen bijwonen, werden door zekere personen begeleid, die eenigen invloed op hen hadden. Immers wij vinden dit be-waarheid in schriften van getuigen over die predikatiën on-derhoord.

In de Vrijheid Turnhout bestond een consistorie van de evan-gelisters, zoo zij zich noemden, en waarvan zekere jonkers, Laurens Back en Hugo Van Groenhoven, de opperste hoofd-mannen en *consistorialisten* waren.

Tegen den opvolgenden zondag, den 21^e juli, werd er ander-maal eene predikatie op het gehucht het Stokt belegd.

Denzelfden dag (zondags) achtten het de wethouderen der Vrijheid Turnhout nogmaals noodzakelijk van tegen die predi-catiën maatregelen te nemen. Van zeven ure 'smorgens kon-digden zij met de stads-bel ter puiën af, dat de ingezetenen, die de nieuwe predicatiën zouden gaan hooren, het zij binnen of buiten de Vrijheid, zouden verbeuren 12 rinsguldens, on-verminderd de straffen voor ketterij toe te passen; dat de ou-ders en meesters zouden verantwoordelijk zijn voor hunne kinderen en boden die de helft der gemelde straf zouden moe-ten betalen; dat deze boeten zouden worden verdeeld, $\frac{1}{3}$ voor den koning, als heer van Turnhout, $\frac{1}{3}$ voor den huis-armen en het overige derde ten profijte van diegenen welke de execu-tie zouden doen.

Deze afkondiging en bedreiging werd andermaal met spot

(1) Wij achten het geradig de familienamen van verschillende dier personen niet kenbaar te maken, om reden er heden nog burgers alhier ter stede zijn, die dezelfde namen dragen.

(2) Zie de protestatie onder de bijdrage litt. A.

ontvangen, en daar men de verzamelingen des volks, die iederen keer bij eene nieuwe preek aangrooiden, niet konde beletten, gingen de prediciën altoos voort, nu op de eene, dan op de andere plaats.

Men heeft bestatigd dat er prediciën zijn geweest, waarnaar het volk met ladders ging om tegen de boomen te zellen, ten einde goed de predikanten te hooren.

Den 26^e juli werden de heeren schepen Versheps, Jan Van Schaluynen, Andries Nys en Jehan Walschaerts, secretaris, van wege de wethouder en naar Brussel gezonden, om aan den procureur-generaal van Brabant, aan den president Viglius en aan de gouvernante, de hertogin van Parma, den droevigen staat der Vrijheid kenbaar te maken.

De afgevaardigden kregen te Brussel voor antwoord: « Dat men leet was dat eenighe van Turnhout oyck met sulcke raseriën besmet waren, maer dat zy noch ter tyt geen sonderlinghe remedieën wisten om de vs. prediciën te beletten, mits dyen aller zaecken ten hove alnocht soo seer wilt en turbelent staenden. Dan dat de schouteth schepenen en gesworen voorts zouden gaan gelyck zy begost waren, van aen de ingesetenen der vryheyt goede voerganck en exempel te geven. »

Voormeld antwoord bleef niet lang in de Vrijheid geheim, en de aanmaningen die men aan de leeraars der evangelische religie deed, van hunne prediciën te staken, hadden des te meer een verkeerd uitwerksel. Zij achtten ze als geoorloofd, en de wethouder onmachtig om ze te beletten. Hunne slouthed kende geene palen meer.

Op de Broekzyde predikte gedurig in het akker op eenen met aarde en hout gemaakten heuvel, tot half augusti toe, een gentenaar, Nicasius geheeten, en welke ten huize van Mathys Kiel, naaldenmaker, een hoofdman der *consistorialisten*, verbleef. Het was ook deze onbeschaamde woelgeest die, na voormeld tijdstip, met zijne aanhangers de kapel van het gasthuis overweldigde, om er in te prediken.

Den 23^e augusti was voor Turnhout een droevige dag. Van in den voormiddag zag men eene menigte volk, ingezetenen en vreemdelingen, waaronder vele vrouwen, op de groote markt zich vergaderen.

Aan hun getier en zang konde men genoeg afmeten dat men van dezen woeligen hoop niets goeds moest verhoppen. Zij lieten onder alle lasteringen hooren dat zij de evangelische leering waren toegedaan, de parochiale kerk wilden afbreken en de beelden der Heiligen vernietigen.

Dien dag en den volgenden nacht, welken men met angst en

grootte ongerustheid doorbragt, bleven de bedreigingen van de woelzicke evangelisters zonder uitwerksel. Het was omtrent den dageraad dat zij met geweld hun voornemen uitvoerden. Ofschoon de kerkwachters, bestaande uit brave, bezoldigde personen, de deuren met steunen en houters hadden versterkt, met de dagklok luidden en het trompetgeschal lieten hooren dat de kerk werd bestormd, konde deze zich tegen geen groot getal volk verweren, als krijgende geenen onderstand. De kerkdeuren werden op korten tijd open geloopen en de wachters overrompeld. Deze, om hun leven te redden, namen de vlucht.

Enige bewoners der Vrijheid en van de omliggende dorpen, onder andere een oude heer van Gheel, met een langen grijzen baard, Jan genoemd, en de reeds genoemde Nicasius, de voorname belhamers van den hoop, beklommen vervolgens de altaren, smeten de beelden der Heiligen in stukken, roofden, plunderden en vernielden al wat eenige waarde had.

De razernij en de goddeloosheid der beeldstormers was zoo groot dat zij het tot eene eer rekende die verwoesting te hebben aangericht. Zij zegden tot hunne verschooning, dat het beter was: *dat zij lieden het hadden gedaan dan de groote hoop van Antwerpen die maar twee uren gaans meer van de vrijheid verwijderd was, en die op de dorpen onder den weg zoo veel kwaad deden, dat het niet mogelijk was van te zeggen.*

Zoohaast nu alles in St. Peeters-kerk verwoest was, liepen de kerkroovers naar het Beggijnhof, alwaar den tempel Gods hetzelfde lot was beschoren. St. Ewouts-kapel en de kerk van Oud-Turnhout mochten ook aan de vernieling van die eerlooze schelmen niet ontsnappen. Het klooster van Corsendonck mocht insgelyks de verwoestende handen der razende evangelisters niet ontgaan.

Drij personen, waaronder een kleermaker van Gheel, werden later beticht als de eerste geweest te zijn, *« die tsecreet van den heyligdom van de aultaren demoleerden en de vuytnamen, en dat se soo jammerlick beqaeyde dat het nyet om zeggen en was.*

De aanvoeders der kerkroovers begaven zich, na hunne gedane baldadigheden, naar het vrijheidshuis (stadhuis), alwaar zij aan de wethouder en de volgende eischen deden: van de kerken voor hunnen dienst te openen, en al wat er nog van altaren, beelden enz., in was, te doen afbreken, met meer andere schandige en gruwelijke voorstellen.

De hovengemelde Nicasius, die in de schepen-kamer een Christusbeeld zag hangen, voor hetwelk de schepenen in gerechtelijke zaken den eed afnamen, was zoo onbeschaamd, dat die goddelooze vent spotsgewijze aan de schepenen zegde: *dat goeyken moet oyck wech want ick sal ulieden wel op een ander manier leeren den eed afnemen.*

Op het antwoord van de méerderheid der wethouderen, dat de eischen der evangelisten niet konden ingewilligd worden, nam de vroeger gemelde jonker Back het woord, en zegde: *dat zy schepenen binnen acht of 12 dagen willen soude voor allen hun goed dat zy bezaten dat zy tegen dien van de nieuwe religie zoo eenen grooten stryd niet gemaect hadden.*

Als de kerkroovers nu alles te Turnhout in de kerken verwoest hadden, liepen zij naar de omliggende dorpen, alwaar zij dezelfde geweldenarijen en heiligschenderijen begingen.

Denzelfden dag, den 23° augusti, tegen den avond, riepen eenige der wethouderen en gezworenen op het vrijheidshuis honderd wachters op, om voor de veiligheid der burgers te waken. Zij deden ook afkondigen dat al wie geroofde goederen uit de kerken, kapellen en kloosters in huis had, dezelve tot het voorkomen van strenge straffen op het vrijheidshuis moesten inbrengen, om aan wie het behoorde terug te geven.

Of er veel kerkmeubelen zijn terug gebracht is ons onbekend; nogtans kunnen wij verklaren, dat de wachters nog al pakken en zakken met goederen hadden afgenomen van personen, die zegden uit Gouda (Holland) te komen, en welke zij in de kerken, kluisen en voornamelijk te Corsendonck hadden geroofd.

Den 26° derzelfde maend deden de wethouderen der Vrijheid afkondigen, dat er niemand na klokslag 9 ure 's avonds op de straat mocht gaan noch staan zonder lanteern of licht bij zich te hebben; dat niemand behalve de ambtenaren en edellieden wapens mochten dragen en dat geen tapper of herbergier na 8 ure meer drank mocht verkoopen.

Op den 27° derzelfde maand, de dag wanneer er te Vosselaer sedert eeuwen eene zeer vermaarde begankenis ter eere van Onze Lieve Vrouw plaats had, en waar vroeger Maria de koningin douairière van Hongarië, zuster van keizer Karel de Ve, gouvernante des lands en Vrouwe van Turnhout, dikwijls met haar hof ter bedevaart ging, geschiedden er ook vele gruwel-daden. De kerkroovers en oproermakers, die meestal gewapend waren, verjoegen de geloovigen die daar hunne devotie hielden, vernielden het mirakuleus beeld en braken een gedeelte der kerk af.

Alhoewel het gezag der regeerders werd miskend, bleven eenige der Turnhoutsche wethouderen niet onwerkzaam. Op 31° augusti, zijnde een zaterdag en wekelijksche markt, deden zij ter puie afkondigen, dat er van 's lands wege werd aangezocht en geëischt, dat de gewoonlijke godsdiensten en sormoonen in de kerken en kloosters naar de oude manieren gedaan en volbracht zouden worden; dat niemand, van wat kwaliteit of conditie hij wezen zoude, eenig beletsel mocht toebrengen in

het uitoefenen van den ouden godsdienst, of aan geestelijke of andere personen eenige beroerte of nadeelige akten mocht veroorloven in gewijde plaatsen, kerken of kluisen. Ook dat er binnen de stad of elders de ingezetenen van alle onrust moesten worden behoed, op straf van met de galg en koorden van 't levende lijf ter dood gebracht te worden. Bovendien dat ook niemand, wie hij ware, een geestelijk of wereldlijk persoon, binnen of buiten de kerken, zoude *injurieren*, beschimpen, bespotten of overlast doen met woorden of werken, op arbitrale pene naar gelegenheid van de misdaad (1).

Ten gevolge van deze afkondiging en dit bevel werd de timmerman Frans Vanschaluyne gelast, als het leger van Noircarnes, waarvan wij hierna zullen spreken, binnen Turnhout lag, van op de Heizijde drij boomen neder te vellen om eene galg te maken, welke op de markt werd geplaatst. Vanschaluyne, die met twee knechten daaraan had gewerkt, kreeg voor arbeidsloon twaalf stuivers.

Hij maakte ook op het vrijheidshuis een' windwijzer, waarvoor men hem 16 stuivers betaalde (2).

Korte dagen na de voorgemelde afkondiging weigerden meestendeel al de inwoners, welke de nieuwe religie waren toegedaan, met de burgers, die het roomsch-katholiek geloof waren gestand gebleven, van de wachten op te trekken. Deze brachten voor en betoogden « dat zij voor niemand waakten dan voor de gerustheid en verzekerdheid der regeerders en voor der papen en papisten profijt. »

Deze daadzaken werden door afgevaardigden te Brussel bekend gemaakt, alwaar hun door den advokaat fiscaal en den procureur-generaal van Brabant werd aangeraden van de oproerige geuzen binnen de Vrijheid, in geval van weigering of tegenstand, volgens de plakkaarten in hechtenis te stellen en te doen straffen. Men raadde de afgevaardigden tevens aan van de roomsch-katholieke burgers des noods, bij middel van de stormklok, bijeen te roepen. Doch deze gegeven raad was moeilijk uit te voeren en kon ook het gewenschte uitwerksel niet hebben.

De geuzen, zoo als men ze noemde, sneden de zeelen van de klokken en roofden de klepels.

Zekere horologiemaker, Hendrik Steymans, werd vervolgens gelast om de klokken te kunnen gebruiken, eenen stormhamer te vermaken, waarvoor men hem vijf stuivers betaalde (3).

Andermaal zonden de wethouderen afgevaardigden naar Brussel om onderstand van den drossaard van Brabant en

(1) Zie bijdrage litt. D.
 (2) Id. litt. C.
 (3) Id. litt. D.

krijgsvolk te vragen, ten einde hun gezag, dat men verfoeide, te doen eerbiedigen.

Zij werden wederom afgewezen, om redenen, zoo als men zegde, men niet meer voor de katholieken van Turnhout konde doen dan voor die van 's Bosch, Lier en Maastricht, alwaar het nog erger was gelegen.

Eindelijk, niet wetende tot wie zich te wenden, gaven de afgevaardigden hunnen last aan den secretaris van de gouvernante Margaretha in handen.

Daar de Vrijheid Turnhout met de betaling der landsbeden ook ten achter was, werden de wethouders van wege de Staten van Brabant, den 29° september verwittigd dat, aangezien de heer ontvanger-generaal Jacob Grammeyn, ten gevolge van het sterf, waarmede hij was aangedaan, zijne ontlasting vroeg, en de benoeming van zijnen oudsten zoon verzocht, dat zijn verzoek was ingewilligd geworden, en dat zijn zoon, ook Jacob genoemd, voor een jaar als ontvanger-generaal van de bede van Brabant was aangesteld.

Zijne aanstelling, die wij onder de bijdragen L^a E mededeelen, doet die ongelukkige omstandigheid genoegzaam kennen, en meldt, dat men zich in dezen benauwden tijd en moeilijkheid om, bij gebrek aan deurwaarders en *exécuteurs* (uitvoerders van 's lands wetten), om de bede van 140,000 arthois te innen, op zijne oprechtheid en naarstigheit betrouwt.

De hinderpalen, welke de Turnhoutsche wethouders in Brussel ontmoetten, bleven in de Vrijheid niet onbekend. Zij sterkten de evangelisten, die dagelijks stouter en stouter werden, en bedreigingen deden van St. Pieters-kerk af te breken.

Men kan uit de bijdragen L^a F oordeelen, in wat toestand Turnhout verkeerde, en tot welke kosten zulks aanleiding gaf, ofschoon alles zeer goedkoop was.

Om hiervan een gedacht te geven, zal men in de bijdragen zien, dat een pot bier een stuiver, een stoop wijn 8 à 10 stuivers, eene kar turf ten hoogste 10 stuivers en een pond kaarsen een stooterken (*) kostte.

Middelerwijl dat het voormelde in de Vrijheid Turnhout geschiedde, riep de prins van Oranje, die scherpzinniger en meer doordrongen in de zaak was dan iemand, den 3° oktober in de stad Dendermonde de graven van Egmont, van Hoorn en van Hoogstraten met verschillende andere landheeren bijeen, ten einde in hunne veiligheid en voor het welzijn hunner provinciën te voorzien. Meest allen waren van gevoelen zich te wapenen en aan den inval der Spanjaards te wederstaan, welke men verwachtte, om al die genen, welke het gemeld vertoog aan de

(*) Een stuk van 10 oorden.

gouvernante hadden aangeboden, in de boeien te slaan. De prins van Oranje staaftde zijn gevoelen op den haat, dien de kardinaal De Granvelle tegen hen had, en welke aan het hoofd des raads van den koning van Spanje was, alsmede op de achtergehoudene brieven, die waren geschreven door den ambassadeur van Spanje, welke te Parys verbleef.

Doch de graaf van Egmont verzette zich tegen deze onderneeming, en beloofde dat men op de goedertierenheid des konings moest vertrouwen. De prins van Oranje antwoordde hierop, dat eenieder konde doen zoo als hij het geradig vond, maar dat hij, wat hem betrof, besloten had zich naar Duitschland te begeven om in veiligheid te zijn.

Nogtans vervolgde de gouvernante de inrichting der inquisitie niet, tot dat zij het vertoog der eedgenooten had gezonden, om er een stellig bevel op te ontvangen.

Zoohaast Philippus den inhoud van het gemeld vertoog had verstaan, werd hij voor het leven van de gouvernante beducht; maar daar hij geene hoegenaamde tijding ontving dat men het tegen haren persoon had, vergaderde hij zijnen raad om te beramen wat er in deze netelachtige omstandigheid te doen was, die het verderf der Nederlanden konde te weeg brengen.

Deze raad was samengesteld uit de uitmuntendste mannen, die men in Europa vond. Onder hen bevonden zich de kardinaal de Granvelle, die ten eerste den vlaamschen adel niet beminde; don Ferdinand van Toledo, hertog van Alba, een hoogmoedig en opgeblazen man, welke niets dan oorlog en veldslagen verlangde; don Gomez van Figueroa, hertog van Feria, die in de kennissen van het doorstepen politiek zijns gelijken niet vond. Deze laatste raadde den koning aan van door zachtmoedigheid en goedertierenheidde Vlamingen tot reden en bedaren te brengen; Zijne Maj. klaarlijk door goede redenen voorbrengende, dat de Nederlanden voor hem verloren waren, indien hij die volkeren, krijgshaftig en jaloersch op hunne voorrechten, met de wapens wilde bedwingen. De hertog van Alba, integendeel, hield staan, dat men in dergelijke omstandigheden niemand moest sparen, en het vuur en het zwaard moest gebruiken om den kanker uit te roeijen, die het ligchaam besmette. De redenen van don Gomez van Figueroa werden door Rui Gomez, den voornamen minister en gunsteling van Philippus, ondersteund, en die van den hertog van Alba door den kardinaal de Granvelle. Deze verschillende gevoelens maakten den vorst meer dan ooit besluiteloos.

Philippus, niet wetende aan welken raad zich te houden, stelde vervolgens zijn antwoord op het vertoog schrift uit. On-

dertusschen stonden verschillende steden tegen hem op, en werden oproerig, terwijl zij het gedacht verspreidden dat de koning zich uitrustte om in persoon, aan het hoofd zijns legers, in de Nederlanden te komen, ten einde degenen, die de inquisitie wilden afschaffen, te kastijden. De stad Valenciennes was de eerste in opstand en viel in woede tegen de inquisiteurs uit. Margaretha zond er den veldoverste Noircarnes naar toe, om er de bewoners tot reden te brengen; doch daar men hem de stadspoorten niet wilde openen, belegerde hij dezelve met alle mogelijke kracht en maakte er zich hij verdrag meester van. Noircarnes deed aldaar meer dan 200 personen door den beul om het leven brengen.

Op 6 oktober boden de hoofdmannen van de evangelisters zich andermaal op het vrijheidshuis aan, en hekelden het gehouden gedrag van de wethouders ten hunnen opzichte. Nogtans, en iets wonders, gaven zij ter zelve tijd bericht, dat er verschillende personen, vreemde kwaadwilligen, binnen Turnhout waren gekomen, met het voornemen van de kerken op nieuw van alles te ontroofen en nog meerder te bederven. Verder gaven zij te kennen dat de huizen der schepenen en priesters zouden worden geplunderd; in één woord, dat men ook moorden zoude kunnen hebben te betreuren.

Om dit te voorkomen, werd er onmiddellijk met de stadsbel geboden, dat de burgers, wier huizen de straten belendden, des avonds aan hunne deur een lantaarn met licht moesten hangen, dat eenieder kennelijk was. 24 bezoldigde en gezworene nachtwakers, alle wakkere mannen, en onder de braafste roomsch-katholicken ingezetenen genomen, werden aangesteld om gedurig de wacht te houden van 's avonds 7 tot 's morgens 5 ure.

Den 14° oktober kwam jonker Hugo Vangroenhoven, met een zinkroer gewapend, op het vrijheidshuis; onder vloeken en zweren, uitleggingen vragen en recht eischen, omdat een schoenlapper, Bertel Crauwels genaamd, zoude gezegd hebben, dat de huizen der geuzen met ladders zouden worden bestormd, en verder dat hij overal verhaalde: « *De papen sullen de overhant houden, al en souden sy niet eenen schoen aen heuren voet houden.* » De nachtwakers werden ook meer dan eens door de kwaadwilligen, namelijk op den 16° der zelfde maand oktober, met geweld aangerand en verjaagd.

De schepenen werden met steenen geworpen en van het vrijheidshuis verdreven, terwijl men hen nariet: « *gy heeren wy sullen u den wech binnen dese vryheyt noch soo enghemaecken dat u noch growwelen sal.* »

Dagelijks gebeurden er buitensporigheden; zelfs het gemeene volk ging in de kerken zijn gevoeg maken.

In zekere herbergen zaten er dikwijls 40 en meer personen, van het quaetste rappalyn en boeven, die in de Vrijheid waren, te drinken en te slempen, zich beroemende van de wachten met geweld te niet te doen.

Den 12° november boden zich 27 à 28 burgers der Vrijheid bij de wethouders aan, te kennen gevende, dat zij allen gereformeerde belijders van de evangelische leering waren, en hun ernstig verzochten van aan de twee vertoogschriften, die zij hun overhandigden, gevolg te willen geven. Bij het eerste vertoogschrift (1) dat het opschrift draagt: Aan de heeren schouteth en schepenen der Vrijheid Turnhout, maakten zij kenbaar, dat zij zich tot de evangelische religie hadden begeven, en waarvan de oefening aldaar voorloopig was toegelaten (2); dat de evangelische kerken der Nederlanden, tot 's lands behoud, rust en vrede, in gemeenschap hadden beëraamd en opgemaakt zeker vertoogschrift aan Z. M. den koning van Spanje; dat zij dat rekwest goedkeurden en tot 's lands welvaren noodzakelijk achtten; verder dat zij, verzoekers, vermeenden dat er geen beter middel was om in hunne bede verhoord te worden dan dat vertoogschrift door de bemiddeling der wethouders aan de gouvernante te zenden, om het vervolgen aan Z. M. met eene gunstige aanbeveling over te maken.

Het tweede vertoogschrift, voor den koning bestemd, dat wij letterlijk in de bijdrage onder litt. II mededeelen, en waarnaar wij den lezer verzenden, zullen wij om zijne groote omschrijving, overwegingen en aanhalingen hier niet ontleeden; hetzelfde had namelijk ten doel: de volkomene vrijheid aan Zijne Majesteit af te smeeken, om in het openbaar het beoefenen van hunnen godsdienst te mogen belijden en uit te voeren, onder belofte van geene roomsche kerken of kapellen te zullen innemen, en met de verplichting, van onder goede en vaste borgen te betalen, boven alle belastingen en tollens, dertig tonnen gouds.

Ondertusschen dat de evangelisters gemelde vertoogschriften aan de wethouders inzonden, beklaagden de roomsch-katholieke ingezetenen en de meerderheid der schepenen zich bitter over den dienst en de onachtzaamheid van den hoofdschout.

De wethouders maakten twee klachtschriften tegen hem op: het eene, bij wijze van memorie, voor den heer Brugellæ, lid van den geheimen raad des konings te Brussel, en het andere voor de gouvernante. In het eerste vertoonden zij dat de hoofdschout jonker Marten Van Mechelen, ofschoon hij een zeer goed katholiek en uit den natuur zeer deugdzaam persoon was, nogtans in dien schrikkelijken tijd en ongevreesde wereld

(1) Zie bijdrage litt. G.

(2) Deze gezegden waren zoo als men reeds dikwijls zal opgemerkt hebben, onwaar.

al te onachtzaam en onbekwaam was om zijn ambt te bedienen; dat daaruit in voorgaande tijden in den katholieken godsdienst onherstelbare tweedracht, schandalen en schade was gesproten; dat er in dien tijd nog meerder zwaarigheden en schade stonden te geschieden, doordien oproerige personen, vroeger vertrokken, des nachts binnen de Vrijheid verkeerden; dat daarenboven de schout in het uitoefenen van zijne ambtsverrichtingen dusdanig zorgloos was, dat het te vreezen ware, dat de goede, oprechte burgerers, zoo geestelijk als wereldlijk, de Vrijheid zouden moeten verlaten, indien hierin niet werd voorzien (1).

In het tweede vertoogschrift, dat de wethouders aan de gouvernante des lands overmaakten, werd er verhoord: dat er binnen Turnhout vele personen waren, die de nieuwe religie beleden en dit zonder bestraffing meenden te mogen doen; dat die personen dagelijks de ingezetenen moedwillig beleedigden en hen met looden gewichten hadden nageworpen; dat dezelve in de gewijde kerken hun gevoeg gingen maken meer andere baldadigheden en schandalen bedreven; dat de schout, die verplicht was de kwaadwilligen in hechtenis te nemen en te straffen, dit niet deed, onder voorwendsel dat hij zich tegen de personen van de nieuwe religie niet durfde verzetten; en ook desaan gaande van H. H. de gouvernante geen bijzonder bevel had; dat nogtans die van de nieuwe zoowel als van de oude katholieke religie verlangden dat de misdadigers werden gestraft; zelfs dat die van de nieuwe religie den schout, desnoods, hulp en bijstand hadden beloofd, enz. enz. Overigens verzochten de wethouders H. H. van den schout ernstig te bevelen de misdadigers in hechtenis te nemen en verder datgene uit te voeren wat hij volgens zijn ambt schuldig was te doen (2).

De rentmeester des konings, Augustyn Van Liere (3), Nicolaes de Haene en de secretaris werden als afgezanten naar Brussel gezonden om de gemelde vertoogschriften te overhandigen en te ondersteunen. Zij verbleven aldaar 31 dagen; hunne reiskosten die de Vrijheid betaalde, beliepen slechts 39 rinsguldens 12 stuivers (4).

De afgezanten mochten ditmaal, na vele gedane pogingen, in hunnen last slagen en het voorwerp van hun doel bekomen. Zij verkregen van de gouvernante den 13° december een schriftelijk bevel voor den hoofdschout, waarbij hem ernstig werd

(1) Zie bijdrage litt. I.

(2) id. K.

(3) Zijn portret is heden nog in het kabinet van den heer voorzitter Van Genechten te zien.

(4) Zie bijdragen litt. L.

geboden, dat hij terstond, zonder eenig vertoef of veinzerij, de misdadigers moest vervolgen, en zijn ambt moest uitvoeren zoo als hij schuldig en verplicht was te doen om zich voor H. H. en Zijne Majesteit te kunnen verantwoorden; overigens dat hij bijzonder en neerstig toezicht moest nemen, dat er geene onbehoorlijkheden in de kerken en gewijde plaatsen geschieden of bedreven worden (1).

Op den 15° december, wanneer het gemelde bevel van de gouvernante in Turnhout nog niet was bekend, hadden de hoofdmannen der evangelisten de wethouders de vermetelheid de wethouders te aanzoeken, van hun toe te laten, van den gardiaan der patersminderbroeders van Herenthals, die tijdens den advent in de parochiale kerk predikte en namelijk in zijne sermoenen de bediedenis van het H. Misoffer uitlegde, in het openbaar te mogen tegenspreken en te wederleggen, enz., enz.

Zij kregen hierop van wege den schout en de schepenen ten antwoord, dat: *alsoo zy de misse van heuren voorouders altyds voor heyligh en goet hielden, dese oyeck God almachtich selve en daer nae zyne Heylighe Apostelen hadden in memorie van zyn der passie ingestelt, en dat hun van 's conichs wege nyet georloft en was ter zaecken van vs. misse of andersins yet in disputatie te laten gaen als wessende oyeck onbequaeme persoonen om als juge daer over te sitten.*

Overigens werd hun geantwoord, dat het hun, de wethouders, niet geoorloofd was dusdanige verzoeken toe te staan.

De bevelen aan den Schout, door de gouvernante gegeven, waren pas in de Vrijheid bekend, of men berichtte dat de graaf van Mansveld met eenige soldaten naar Turnhout kwam, alsmede de drossaard van Brabant met den kapitein Duvenhardt en eenige hellebardiers, om over het voorgevallene een onderzoek te doen. Deze drossaard was vergezeld van den procureur-generaal, met zijnen klerk, van den president Viglius, van den drossaard van Gheel, van den greffier der rekenkamer en van den secretaris van Herenthals (2).

Evengezegde heeren, behalve de drossaard van Brabant, werden op vrijheids-kosten geherbergd en vergast bij Boudewijn Mys, in de roode Schild, en bij Mechteld Vandevenne in den Engel (3).

De drossaard van Brabant verbleef op het kasteel, alwaar ook de graaf van Mansvelt met zijne soldaten werd gehuisvest.

Weinige dagen daarna werd de bendé van den graaf van Arenberg, onder het bevel van den kapitein Swartsenburg, in de Vrijheid gelogeed. Men schonk aan dien kapitein; ter aanbeveling van de Vrijheid, hoven verteerde kosten 24 gulden.

Thans was het gedcelte der bevolking, die iets te vreezen had,

(1) Zie bijdragen litt. M. — (2) Id. litt. N. — (3) Id. litt. O.

door de komst van den drossaard van Braband en van de troepen der graven van Arenberg en van Mansvelt, als geheel verlagen. De belhamels namen de vlucht of hielden zich schuil.

Ofschoon de drossaard van Braband een streng onderzoek over het gebeurde deed, liet hij zulks nogtans door geene inhechtenis nemingen blijken. Wij zullen niet onderzoeken of dit was gedaan, omdat de belhamels en de gekende opperhoofden *consistorianten* meest al voortvluchtig waren, of dat zulks geschiedde om het volk met zachtaardigheid tot zijnen plicht en bedaren te brengen. Echter kunnen wij bestatigen, dat de graaf van Mansvelt zich niet zeer met de vervolging der evangelisten bekommerde, en dat er voor het nieuwjaar 1567 niets bijzonders meer voorviel.

De graaf van Mansvelt verlustigde zich op de jacht in het grootenhouts-bosch, alwaar het hem gelukte van wilde dieren met zijn geweer te schieten. Zekere Jan Lemmens, van de Vee-dijk, voerde met zijne kar die wilde dieren naar 's graven huize te Antwerpen. Men betaalde voor de vracht 20 stuivers (1).

Na dat de goede bevolking van het schuim was ontslagen, en de Vrijheid zich in eenen rustigen staat bevond, werd dezelve dagelijks met militaire inkwartiering geplaagd. De veldoverste van Noircarmes, van wien wij vroeger hebben gesproken, kwam bij zijnen doortocht naar 's Bosch met negentien vaandelen voetknechten te Turnhout twee dagen verblijven. Deze waren nauwelijks uit de Vrijheid vertrokken, of zij werden door anderen vervangen. Om dien last zoo min bezwaarlijk te maken als het mogelijk was, waren de wethouderen genoodzaakt nu de eene en dan de andere te beschenken en verder alle middelen aan te wenden om ze van Turnhout af te leiden. Zij gaven zelfs een zwart ruinpeerd aan eenen commissaris van acht vaandelen Spanjaarden, ten geschenke, omdat hij de soldaten buiten de Vrijheid hield. Dat peerd kostte 31 rijngulden (2).

Den hertog Ulrik van Brunswijk gaf men een geschenk van twintig stooopen wijn, waarvoor men 8 rijngulden betaalde (3).

Op het einde der maand december moest de Vrijheid Turnhout zestig veertelen koren voor het leger in de stad Thiennen leveren; deze 60 veertelen kostten 97 rijngulden. De eerste 40 veertelen waren gekocht geworden aan 52 stuivers en de overige 20 aan 55, hetgeen alsdan een hooge prijs was (4).

Zekere secretaris Wouwé was belast van iedere plaats of dorp in de Kempen bij schatting op te leggen, hoeveel koren zij in de stad Thiennen voor het leger moesten leveren.

- (1) Zie bijdragen litt. P.
- (2) " Q.
- (3) " R.
- (4) " S.

1666.

Ten gevolge der dood van koning Philips IV, waarvan wij het verleden jaar gewaagden, beklom zijn eenige zoon Karel II den troon in den ouderdom van vier jaren, onder de voogdij zijner moeder, Maria Anna van Oostenrijk, dochter van keizer Ferdinand III.

Het huis van Oostenrijk bestond alsdan slechts uit twee vorsten, namelijk uit keizer Leopold (1), die met de infante Margaretha Theresia van Spanje huwde, en Karel II, koning van Spanje.

Men vernam welhaast dat de koning van Frankrijk, Lodewijk de XIV, ongegronde aanspraak op de Nederlanden maakte, als zijnde zijne gemalin de dochter van den overleden koning. Lodewijk beweerde eensdeels: dat de provinciën hem waren aanbestorven, door eene wet, die, volgens hem, besprak, dat de kinderen van een eerste huwelijk, onaangezien het geslacht, van al hunne rechten genoten, bij uitzondering van degenen van een tweeden bed, die niet met hen deelden; en anderdeels verkondigde Lodewijk, dat, dewijl men hem niet het geheele van den beloofden bruidschat der koningin had betaald, hij recht had de evenwaarde er van te eischen. En daar de Nederlanden meer dan de andere van het bewind van Spanje in zijn bereik waren, eischte hij dezelve tot voldoening van hetgene men hem nog schuldig was.

Op de eerste aanspraak deed men den koning van Frankrijk kennen, dat zijne eischen niet gewettigd waren, en dat, behalve den afstand welken Z. M. alsmede de koningin, zijne gemalin, bij eede hadden bekrachtigd, de dochters niet het minste recht op de erfelijke landen van het huis van Oostenrijk hadden, zoo lang als er mannelijke afstammelingen waren. De waarheid van die gegronde aanspraak werd openbaar bewezen door een groot getal schriften, bepleten en bevestigd door de bekwaamste rechtsgeleerden van verscheidene universiteiten.

Edoch Lodewijk de XIV die sedert langen tijd het voornemen had gevormd van hier op aan te leggen overeenkomstig den geheimen raad, welken hem de kardinaal Mazarin voor zijne dood had gegeven, onderzocht geen ander recht, dan dat van den sterkste; dat is te zeggen, met hetwelk men met geweld ontnemt hetgene men uit gunst of genegenheid weigert.

Daar deze voornemens van Lodewijk de XIV reeds aan de hoven van Weenen en Madrid, tijdens het leven van Philips IV

(1) Keizer Leopold, die zijne gemalin op de grenzen te gemoet ging, voorkwam zonder het te weten het gesmeed verraad van den hongarschen graaf Frans Nadasti en ontsnapte aan de dood.

bekend waren, hood men aan den koning van Frankrijk aan, het overige van den beloofden bruidschat te betalen. Dit aanbod geschiedde nogtans onder voorwaarde, dat Hunne Majesteiten voor eene tweede maal afstand zouden doen van al de aanspraken, welke zij zouden kunnen maken, en van dezelve in het Parlement te Parijs en in den raad van State te doen boeken.

Met het voorgevoel dat Lodewijk XIV van zijne eischen niet zoude hebben afgezien, was het jaar 1666 begonnen, en haarde van zijn begin onrust aan de vooruitziende burgeren en magistraten van steden en dorpen. Meest allen hadden de lasten en kosten der vorige jaren nog niet kunnen voldoen. Turnhout en meer andere plaatsen bevonden zich in dien toestand.

Den 13^e februari zond de hoofdschout van Herenthals eenen brief aan de hoofd-officieren der kwartieren van Turnhout, Hoogstraeten, Gheel, Santhoven en Arckel, waarin hij te kennen gaf, dat de heer audiencier (1) verschillende zaken voor de genoemde kwartieren had behertigd (men bedoelde hierdoor de beneerstiging die hij voor de inkwartiering der lijfwacht van Z. Exc. don Castel Rodrigo had gedaan); dat men dikwijls dankbaarheid en erkentenis, zonder weinig gevolg had geuit, dan enkel het schenken van eenig wild; — derhalve, dat hij, hoofdschout, de drossaard van Gheel en de secretaris Adriani, het geraadzaam hadden gevonden, aan genoemden audiencier voor zijne moeite en betoonde genegenheid twee amen wijn van Aij (champagne-wijn) te schenken (2).

Dit geschenk werd door de *gecoitteerden* van het land en Vrijheid Turnhout toegestaan den 16^e februari, en de twee amen wijn werden gekocht voor 404 gulden. Hiervoor werd bijgebracht door het kwartier: van Turnhout 90 gulden; Hoogstraeten 80 gl.; Herenthals 76 gl.; Gheel 56 gl.; Santhoven 56 gl., en Arckel 46 gl.

In het voorjaar of in den zomer had men geene bijzondere voorvallen of gebeurtenissen in de Vrijheid aan te teekenen. Men moest nogtans andermaal het verblijf der prinses Amalia en haar hof op het kasteel missen.

Den 18^e augusti besloten de *gecoitteerden* des lands, behalve die van Weelde en Arendonck, en de wethouders van Turnhout, van, ter gelegenheid van den 65^e verjaardag, eene som van honderd patacons te verleen tot het aankopen van lijnwaad, om te vereeren aan hunne genadige vrouwe Amalia. De prinses verbleef ten dien tijde te Cleef, bij haren schoonzoon, zijne

(1) Deurwaarder van het hoog gerechtshof.

(2) Zie bijdragen litt. T.

doorluchtige hoogheid den keurvorst van Brandenburg, om hare jongste dochter, prinses Maria, met den prins van Simmeren te huwelijken.

De licentiaat-secretaris Proost werd gelast om uit naam der *gecoitteerden* eenen brief van gelukwensching te zenden, en zich aan hare hoogheid aan te bevelen (1).

Op 28 september vertoonde de hoofdschout aan de *gecoitteerden* des lands en de Vrijheid Turnhout, dat de jongste dochter van de prinses Amalia van Oranje op den 23^e te voren, te Cleef met den prins van Simmeren in den echt was getreden; dat het volgens hem noodig was afgezanten derwaarts te zenden om van H. H. en van den keurvorst van Brandenburg aanbevelingsbrieven te bekomen voor don Castel Rodrigo, alstoen gouverneur-generaal te Brussel. Hij voegde er bij, dat zulks hoogst noodzakelijk was, ten einde sauegardien (vrijgeleiden) en vrijdom van inkwartiering van oorlogsvolk en vreemde troepen te verkrijgen, zoo als vroeger door zijne voorzaten was vergund geworden, namelijk door den aartshertog Leopold, door zijne Exc. don Juan d'Austria, zijne Excellentie Carracena, enz.

De hoofdschout en de *gecoitteerden* (afgevaardigden) voorzagen den oorlog. Zij besloten ook eenparig van het voorgestelde eerstdaags in het werk te stellen, en de heeren rentmeester Pauli en de secretaris Proost naar Cleef af te vaardigen, om de bedoelde aanbevelingsbrieven te bekomen. Deze heeren werden ook gelast, hun verzoek met het vereeren van twintig koppelen kapuinen te ondersteunen (2).

De afgezanten werden te Cleef door de prinses Amalia van Oranje en door den keurvorst van Brandenburg goed ontvangen; en bekwamen de verzekering dat er niets zoude verwaarloosd worden om het doel dat zij betrachtten, te bekomen. Inderdaad, het land van Turnhout werd in het volgende jaar van militaire inkwartieringen vrijgesproken.

Bij oetroot, door Karel II, koning van Spanje, hertog van Brabant, op 30 september, vergund, werden de wethouders der Vrijheid Turnhout voor zes jaren gemachtigd, om hunne groote lasten te voldoen, van eenen accijns te innen op de wijnen, op de bieren en het vee dat aldaar zoude worden gesleten en verbruikt. Men moest betalen: voor ieder aam wijn, binnen de stad en Vrijheid gekelderd, zes gulden. Voor ieder aam bier, aldaar gebrouwen, een gulden. Voor ieder aam bier van buiten komende, twee gulden. Voor een os te slachten, vijftien stuivers. Voor eene koc, tien stuivers. Voor een verken, vier stuivers.

(1) Zie bijdragen litt. V.

(2) " " " U.

Op zaterdag 19 november in den avond werden er twee ingezetenen van Vosselaar, namelijk Adriaan Grielis en Peeter Dox, omtrent de galg (in de Kommerdalen) door vijf soldaten, drie ruiters en twee voetknechten, aangerand, aan handen en voeten geboeid, en 40 gulden geld afgenomen. Na dat de soldaten de twee gezegde personen van hun geld beroofd hadden, lieten zij dezelve gebonden liggen. Evenwel gelukte het aan de ontroofden, na vele moeielijkheden, zich van hunne boeien te ontmaken. In Vosselaar teruggekomen, verhaalden zij dadelijk hunne mishandeling en ontrooving. Er kwamen onmiddellijk 30 à 40 huislieden te been; zij wapenden zich, zochten de knevelaars op en vervolgden hen tot Oud-Turnhout toe, alwaar zij 's nachts den schuilhoek, ten huize van Paulus Meeuws, van de drie ruiters en de twee voetknechten vonden. Doch de soldaten, door het geweld en geschreeuw verwittigd, namen de vlucht. De ruiters hadden den tijd niet meer gehad om hunne drie gezadelde peerden mede te nemen. De Vosselaarsche huislieden namen de peerden in beslag en brachten ze in triomf naar den hoofdschout, welke dezelve in de herberg den *Spiegel* in bewaring stelde.

De drie ruiters, die op den 21 derzelfde maand in den namiddag wederom in de Vrijheid waren gekomen om hunne peerden terug te krijgen, werden voorloopig in hechtenis gehouden, en later, volgens de beslissing van de *gecoitteerden*, na onderzoek, met hunne peerden naar den markgraaf van Antwerpen overgezonden (1).

Overigens viel er te Turnhout niets merkwaardigs meer voor. België bleef in groote onrust en bekommerning. Lodewijk de XIV wilde de voorstellen der koningin van Spanje niet aannemen, weigerde den beloofden bruidschat en verklaarde den oorlog, die in het opvolgend jaar groote onheilen in het land te weeg bracht.

1766.

Gedurende dit jaar hadden de wethouders van Turnhout weinig of geene bekommernissen. Zij hielden slechts elf zittingen. Hunne beramingen hadden ook geene zaken van groot belang ten doel gehad. Dezelve bepaalden zich eensdeels bij het maken van eene politieke ordonnantie om de ingeslopen misbruiken nopens den verkoop der granen op de merkt te beletten en den wezenlijken handel te kunnen bestatigen, alsmede om de fraude der bakkers te kunnen bedwingen met het teekenen van hun brood; en anderdeels met het stellen der benoedigde

(1) Zie bijdragen litt. W.

beden om de uitgaven der Vrijheid te dekken en met het adviseren der rekwesten van fabrikanten en andere particulieren, die voorrechten verzochten, enz.

De te innen lasten beliepen tot 40 groote en 35 personele gewone beden, en tevens tot eene groote en vier kleine buitengewone.

De heer J. B. Van Gastel, rentmeester van den hertog Sylva Tarouca, heer van Turnhout, vroeg en verkreeg op 12 april van den gouverneur-generaal, den hertog van Loreinen, uitstel van geëischte betaling van 1/40 verleend op de oogsten van de jaren 1753 tot en met 1763, en voor de 3/80 toegestaan op den oogst van 1764 uit hoofde van de molens en het kasteel van den hertog, zijn meester.

Landelijke gebeurtenissen of verordeningen waren er ook weinig aan te teekenen. Deze hadden zich beperkt bij het afkondigen van eenige plakkaarten van wege 's lands bestuur, namelijk die van 2 januari tegen de bedelaars en vagebonden, welke van deze landen niet geboortig waren; die van 30 sept. betrekkelijk de betaling der in- en uitgaande rechten van goederen en het beletten van frauden, alsmede die over het gemaakt verdrag in oktober met den koning van Frankrijk wegens de deserteurs der beide landen.

Het was een jaar van vrede en rust, en daarom ook hadden de afgezanten (*gecoitteerden*) van het land en Vrijheid Turnhout slechts ééne zitting op 6 mei gehouden, alleenlijk voor het sluiten huneer rekening. De kwartiers-rekening bedroeg slechts in uitgaven 253 gulden 10 1/2 stuivers.

Tot het voldoen van de voormelde som betaalde :

Turnhout	69 gl. 18 3/4 st.	Gierle	14 gl. 8 1/2 st.
Arendonck	17 » 7 1/4 »	Beersse	10 » 3 1/2 »
Weelde	12 » 2 1/4 »	Merxplas	12 » 6 1/2 »
Poppel	10 » 3 1/2 »	Vosselaar	4 » 3 3/4 »
Raevens	7 » 0 3/4 »	Rumpst	21 » 0 1/4 »
Wechelderzande	7 » 4 »	Boom	12 » 13 1/2 »
Lille	13 » 16 1/2 »	Wilmarsdonck	12 » 2 1/4 »
Baerle-Hertog	7 » 1 1/4 »	Stabroeck	21 » 18 »

Ten slotte, Mijne Heeren, betrouwen wij op uwe medewerking, en zijn verzekerd dat UEd. met ons stadsbelangen zult voorstaan.

Aldus gedaan en voorgelezen in de openbare zitting van den gemeente-raad te Turnhout, datum als boven.

Ter ordonnantie :

De Secretaris,

P. J. HEUVELMANS.

De Burgemeester,

J. A. C. HOEFNAGELS.

BIJDRAGEN.

1566.

A.

Alzoo ter kennisse van den schouteth, rentmeester ende schepenen der vryheyt van Turnhout gecomen was, dat eenighe van den nieuwen gereprobeerde geloove en eenige van den predicanten van dien hen vervoirderen te prediken binnen de limiten ende jurisdictie deser vryheyt van Turnhout, heeft de voors. schouteth op den 14 july lestleden, gesonden zynen stadthouder, ende den vorster deser vryheyt om te vernemen op de vs. predicatie gebeurden onder de jurisdictie deser vryheyt oft onder andere jurisdictien daer rontomme aen gelegen ten eynde zy zoo verre de predicatie geschiede onder de jurisdictie van Turnhout, van wegen de vs schouteth daer aff zouden protesteren, welcken achterevolgenden hebben den vs. stadthouder ende vorster den vs. schouteth rentmeester ende scepenen daer nae gerelateert dat de vs. predicatie item ten vs. dage is gebuert op de limiten van Vosselaer ende Turnhout ende dat de predicant zyne predicatie gedaen heeft staende op ende onder de jurisdictie van Turnhout vast neffens de jurisdictie ende paelen van de heerlicheyt van Vosselaer vs. ende dwelck ende auditours van die zommige onder de jurisdictie van Vosselaer, en zommige onder Turnhout vs. ende de vs. stadthouder ende vorster comende by den vs. predicant hebben vuyten ten naeme en van wegen de vs. schouteth in presentie van vele omstanders ende auditours geprotesteert ende vereleert tzelve te wezen jegens den wille consent ende danck van den vs. schouteth.

Actum den vs. 14^e july 1566.

B.

Alzoo het gerequireert is dat de gewoonlycke goidsdiensten sacramenten en sermoenen in den kereken en cloosteren nae oude maniere worden gedaen en geadministreert, soe eest dat men gebiedt

— 79 —

van sheeren en van stadt weghen dat nyemant van qualiteyt hy zy hem vervoirdere oft en pync beletsel oft opstakel te doen int exerceren van vs. goidsdiensten eenigen geestelyken persoon oft andere noch eenighe troubele beroerten of sedicieuse listen voorts te setten in eenighe gewyde plaetsen kereken kloosteren oft andere noch oock ergens elders bynnen deser stads ten eynde alle inconvenienten en onrusten moghen verluedt worden op te pene van metter galgen en coorden van levende lyve ter doot gebracht te worden.

Item dat nyemant wye hy zy eenigen geestelycken oft wereltlyck persoon bynnen oft buyten der kereken en injuriere beschimppe bespote oft overlant en doe met woerden oft met wercken in gheender manieren, op te pene van daer af arbitrael en ten exempele van allen anderen gestraft te worden in persoone oft anderssints nae gelegenheit van misdade.

Gedaen desen 28 Augusti 1566.

C.

Frans Van Scaluyne heeft ten tyde als den leger van Mynheere Vannoircarmes alhier was liggende afgehouden drie houters op de heysyde ende daer aff gemaect een Galge en gestelt op de meret alhier, en daer aen gewrocht met twee knechts, daervoer den selven betaelt 12 st. Noch heeft deselve gemaect het wyndaes boven op der vryheyt huys en daer voer betaelt 16 st.

D.

EXTRACT UIT DE REKENING VAN DEN RENTMEESTER ADRIAEN THIEUS
1565-1566.

Henrick Steymans horologiemaker heeft ten selven tyde vermaect de stormhamer ende hem daer voor betaelt 5 st.

E.

Alzoo Jacob Grameyen ontvanger generael van der beden van Brabant hadde in den loopende maant van september myne heeren der drye staten slants van Brabant zekere requeste gepresenteert ende by de selve versoecht verlaten ende ontlant te worden van der generaliteyt van den ontfange zoo wel van de bede nominael als van de bede van hondert viertich duizent ponden Arthois sjaers, die eensdeels gecollecteert wordt by de imposten van den vier specien, ten platte lande, ende dat in de drye quartier van Loven, Brussel en Sbertogenbossche nut oyck hem te continueren in de voors. administratie alleenlyk uit quartier van Antwerpen met Thomaesen Gramaye zynen oudsten zone, al overmits der siecte van der sieder-

eyne, daer mede hy seer wordt gequelt, der difficulteyt van desen benauden tyt, die bede te innen by gebreke van den delvoir der deurvaerders ende executeurs, ende deur gebreke van wedventie ende ontsich van justicie, ende dyergelycke meer andere redenen breeder verhaelt in de voorschreven supplicatie, soo cest dat die voors. myne heeren van den drye Staten, om 't goet rapport by hen gedaen van den persoon des voors. Jacobs Gramaye ende deur dexterientie van den goeden en getrouwen dienst hen en den gemeynen lande van Brabant by hem gedaen ende bewezen. Ende hem wel ende volcomentlyck betrouwende in zyne oprechtheyt ende naerstichheit, hebben den Jacoppen geconstitueert geordincert ende gecommiteert, constitueren ordineren ende committeren mitz dezen totten staet en de officie van huerlieden ontvanger generael int quartier van Antwerpen van de bede van hondert viertig duyzent ponden Artois tsjaers, die alsoo eensdeels by de voorscreven imposten ten platten lande gecollecteert ende geint wordt. Ende dat voor den tyd van eenen jaer, geven hem by desen volcomen macht auctoriteyt ende speciaal bevel, van die voorscreven imposten binnen den voorscreven quatier ten platten lande te verpachtene, ende den voors. staet ende offitie te houdene te exerceren en te bedienen, ende in alle neersticheyt tontvangene, zoo wel tgene van in ter Causen van de voors. bede is ende staet by middele van den imposten van den voors. quartier van Antwerpen, ten platten lande als tgene dewelck bietsgewyse van den iersten staet en van der stadt van Antwerpen staet op te beuren. tot prouffte ende ontlastinge van den voorscreven drye staten ende gemeynen lande, ende daer inne ende dienaengaende te doene al tgene dat daer toe ende tot tgene daer aen cleeft van noode is ende behoort gedaen te worden.

Bedwingende alle de gene die zyne Conincklycke Majesteit zyner voors. lande ende staten vuyt zaecken van die schuldich zullen wesen, tot voldoeninge ende reele betaelinghe van de penningen van dyen zoo men gewoonlyck is ende behoort te doene, van zynen ontfang te geven ende doen geven *quictum* en de brieven van recepisse. die de vs. staten willen strecke ende geacht worden voor volcomen ende genouchsaem acquit aen de gene die hembetaelt sullen hebben, ende, voor sulcx, hebben die voors. staten die geautoriscert en de autoriseren by desen, ende voorts om allersins wel en de behoerlyck te doene al dat een goet ende getrouw ontvanger grael van de beden van Brabant int voors. quartier moet en de schuldich is te doene achttervolgende de instruetien daerop gemaect ende den voorscreven Jakobben geleverd, waer aff hy den voorgenoempden Staten oft hun gedeputeerden sal schuldich zyn te doene goëdt ende getrouwe rekeninghe bewys ende reliqua, tot der voors. Z M gemeynslants ende staten prouffte, soo dat behoort. op te gagen in de voors. syne instructie verhaelt, met expressen last van op te selve gagen te moeten alle

penningen van zynen voors. ontfange zy totte betalinghe van de renten lossingen der selver oft anderssints in wat manier ende tot wat plaetse dat tot ware te doene vueren oft transporteren, zoo tzelve van noode wesen sal, naer den heysch van zaken endere occurrenten, ende alle costen van wagenhuis convoyeurs en anderssins laer op te vervallene, ende tzelve te betaelen sonder eenigen cost last oft pericule van den voors. Zyne Mejesteyt staten oft gemeyn lande van Brabant, waer op oft welcken aengaende ende hem hier inne wel en getrouw te quytten, van de voors. iustructie in als tachttervolgen, ende van goede en de getrouwe rekeninghe te doen, zoo voors. is die voorgenoempde Jacob zal gehouden wesen in handen van den voors. vrye staten oft haer gedeputeerde te doen zynen behoerlycken cedt ende te stellene goede ende genouchsame cautie ten genuege ende verzeckerheit van die staten na vuytwysen van de voors. iustructie. Al zonder fraude oft argelist ende in oirconden ende tot meerder versekheit van desen hebben de voorscreven myne heeren van den state desen aet van commissie doen maken ende by huerlieden griffier doen onderteckenen. Gedaen tot Bruosel op den 29 dag der voors. maent van september in den jaere 1566.

(get.) Cornelius Willemans.

F.

« Noch betaelt voor drie potten nieuw stadsbier de welcke die Scouteth deser Vryheyt hadde laten halen ten tyde dat men allhier in de Vryheyt waecten tegens de demolitie en afbrekingen der kerken. 5 stuyvers.

« Noch gegeven voor een voeder turffs 8 st.

Item Peeter Bertels, Peeter van Rethy en Anteunis Reynen vuyt dyen sy vseyden dagen hadden geloopten om te vgaerden de wagens om de Spainjaerden te vueren betaelt 56 st.

Item noch betaelt herman Thecus van 77 pont keerssen — verbrant en verbesicht soo op de vryheyt huys; ten tyde als men waecte en besunder op het slot (kasteel) doerde capiteyn Duvenhardt met seker hellebardiers daer op was liggende het pont gerekent tot eenen stooter beloopt 9 Rg 8 st.

» Noch voor een voeder turffs gevonden den hellebardier wesende in deze Vryheyt gevonden by den grave Van Mansfelt, liggende op het slot (kasteel) en daer voor betaelt 10 stuyvers 1 oort.

« Item Jaspas Rombouts die veleke ter ordonnantien van Schouteth en Schepenen deser Vryheyt heeft geweest veertich nachten op den Thoren, den selven daer voor betaelt achttervolgens de bevelen van mynheeren Scopen. 4 Rinsguldens.

« Laureys Van Beurck en Antonius Scoutens hebben beyde gewrocht acht dagen int bynen van hout en mutsaert en daer aen verdient sdaeghs vier st. beloopt 52 stuyvers.

« Item Jan Neefs voer dat hy gewaect hadde op der Vryheyd huis alhier 24 nachten ter ordonnantie van scepen betaelt 5 rynsguldens.

« Nocht gecocht een voeder turlls gesonden den soldaten houdende de wacht by het gescut in den voerhoff ten tyde als den leger van Noircarmes alhier was liggende en daer voor betaelt 7 stuiver 1 oord.

« Noch betaelt ter ordonnantie van scepen Aerden de Coez vuyt dien hy den leger voorseyt hadde geconvoyeert tot op de leege Swaluwe en daer gevaccert drie dagen 24 stuivers.

Noch betaelt van hier dwelek ten tyde als men alhier op ter Vryheys huys waecten by der Vryheys bode gehaelt was ten huysse van Willem Poels 15 stuivers.

G.

AEN MYN EERWEERDIGE HEEREN SCHOUTETH SCHEPENEN DER VRYHEIT VAN TURNHOUT.

Verthoenen in alder oetmoet die hen begeven hebben totter evangelischer religie binnen deser vryheyd van Turnhout waeraff de oeffeninghe hen aldaer by provisie is toegelaten. Dat alsoe alle de evangelische kercken van dese Nederlanden tot vrede stillicheyt ende behoudnisse der voors. landen by gemeyne Communicatie geraempt ende gemaect hebben seecker rekweste aen Con. Ma' onsen oppersten heere waer van dese van gelycke inhouden der selver, hieraen is gehecht, dat sy de selve vinden voor goet ende nut ende noitsaackelicker tot dienst van synder Ma' ende derselver landen welvaren. Ende mits dyen sy suppleanten geen bekwaemer middel en syen, soe wel om tselve te genyeten als om die in handen van Syne Majesteyt te doen commen, soe presenteren sy deselve aen uwer Eerw. den selven oitmoedelicken biddende, dat sy die willen doen presenteren voor het deel ende voor soo veelc het aenraeckt ende aengaet die van de voorseyde religie binnen Turnhout aen haere hoocheyt opdatse aen de C. M. gesonde worde, niet alle goede recommandatien daertoe noedelick, om te moegen genyeten deslect der selver, weesende een soe noeteliickersaecke als uwe eerw. tselve deur heure wysheyd ende discretie sullen moegen oirdeelen ende gewaer worden, Dwelek doende etc.

H.

AEN DEN CONINCK.

Verthoenen in alder ootmoedt ende volcomen gehoirsamheyt de getrouwe vassalen ende ondersaten uwer M' in allen desen Nederlanden, dat gelyck sy tot allen lyff, goedt, ende alleandere schuldighe plicht, gewillichliken overgegeven hebben totten dienst uwer M'

soe wel int afwesen als in de tegewoordicheyt der selver, sonder teenigen tydt geweygert te hebben eenighe tolln, imposten, accysen, ofte andere ongewoontliken bystandt ter bewaeringhe der selver uwer Maj', dat sy oock noch gesint syn in den selven wille en de vierighe liefde der selver uwer Maj' voort te vairen ende volstandich te bliven, begeirende daegelicx daer in toe te nemen, endchen selven meer ende meer te overtreffén en te overwinnen, verhopende dat sy oick desgelycx de goetjonsticheyt ende genaede uwer Maj' gewaer worden ende bevinden sullen, gelyck sy voormaels daervan sonderlinge beweysinghe ende claere getuigenis gehadt hebben; want hoe wel dat uwe Ma' tot anderen tyden geraeden ende bewillicht is geweest om met een strange doot ende confiscatie aller goeden te straffen alle de ghene die de leere der Roomscher Kercken in allen haeren articulen niet en ontfangen, gelyck oock de selve leere onlanex deur dat concilium van Trenten voorgehouden is geweest, ende tot sulcken eynde dinquisitie voorttaen te onderhouden, daerse te voeren gebruyckt was, ende in te voeren daer se te voeren niet ontfangen en was, alles tegen de vryheid ende privilegien deser uwe Nederlanden, ende der getrouwe ondersaten in den selven, Soe ist nochtans dat uwe Ma' verstaen hebbende den staet deser Nederlanden, door dat vertooch by den Edeldom gedaen, te vreden is geweest nyet alleenlick de voorseyde inquisitie te doen stille staen, maer oock na haere ingeborene sachtmoedicheyt en goedertierenheyt te doen ophouden de placeten die over tstuk van der religien afgeroepen syn geweest, dat oock gesocht heeft door wegen en middelen van moderatien ende provisien tvolck te vreden te stellen, waer deur wy oirsaeck hebben om onsen goeden God te looven ende te dancken, ende van uwe Ma' alderlei goetjonsticheyt ende genaede te verwachten, al cest alsoo dat tgemeyn volck het welcke deur dat onderhouden der voors. placetat eenen langen tyt als in een knechtschap ende slavernye gebrocht was, ende des nyet te min heymelick in de waerachtige kennisse heurder salicheyt seer toegenomen hadde, soe wel door dat lesen der heiliger schrifturen die van Godt ingegeven is, als door de onderwysingen ende vermaningen sommigen Ministri die lieden van ceren ende in goddeliecen ende menschelicken scientien wel onderweesen syn geweest, beweecht synde door de gestaedige valsche beschuldiginghe ende lasteringe van sommige quaetwillighen; de welke hen beneerstigt hebben de heymelicke versamelinghen suspect ende voidachtich te maecken, daer in men te samen gecomen is omdat heylich woordt Godts te hooren, ende om te bidden voor de voideringe des Coninckrycx ons Heeren Jesu Christi, de salicheyt aller menschen, de gelucksalige bewaringhe uwer Ma' ende den voorspoet des geheelen vaderlants, en heeft hem nyet langer connen houden in theymelicke noch intverborgen maer om te stoppen den mondt aller achterclappers ende lasteraers, ende syner vieriger be-

geerten ende yver genouch de oeffeninghe synder religie, op dat een yegelijk weten mochte hoedanich de leere ende ceremonien waeren, die te voeren onder hen heymelicken hadden gebruickt geweest, dat soo geschiet synde, isser sulcke menichte van eerlicke ende treffelycke personen, tot den voorseyde versaemelinghen ende predicatie gecommen, die nyet getelt en soude connen wesen, noch oock gelooft van den genen die by desen hendelinghe nyet tegenwoordich geweest syn, ende noch neemt de menichte daegeliex in sulcker wysen toe, dat tselve aller menschen verstandt te boven gaet, maer hoe wel dat de voorschreven ministers in haeren predication, allen vliet ende neersticheyt tot allen tyden gedaen hebben, omdat volck te vermaenen tot stilheyt, eerbiedinge, ende tot onderdaenicheyt die men de overheyt schuldich is, ende dat sy van der afgoderyen eygentlick prekende, dat volck vermaent hebben om hem te houden in syne beroepinghe, sonder te willen gekruycken dat ampt ende officie van der voorseyde overheyt, hem verwoirderende om eenige beelden oft dergelycken dingen aff te worpen » Soe ist nochtans geschiet dat sommige hoopen des gemeenen volcx, gedreven synde doer eenen ongemachtighen vierigen yver totte welcken sommige ongeregelde personen toegecommen syn, die anders nyet gesocht en hebben dan stelen en rooven, vergeselschapt met een menichte van vrouwen, jonge leeken ende kinderen hen verwoirderd hebben tot dat braken ende vernielen der voirseiden beelden in de tempelen, ende dergelycken ongeschiedheden, tot onsen grooten ende onutspreeckelicken verdriet, daervuyt sulcken verschrickinghe ende verbaestheyt gevallen is over allen overheden, die swaerder inconvenienten geweest hebben, dat sy nyet alleen threecken der beelden niet gehindert en hebben, maer oock toegelaeten, ende dat meer is in vele plaetsen den ambachten ende den gulde broeders geboden dat sy haere beelden ende cyraet heurder altairen souden wech nemen, dwelek in deser haeste ende confusie nyet en heeft kunnen geschieden, sonder deselve eensdeels te breecken ende te quetsen, Tselve gesien synde hebben oock sommige de handen daar aen geslaegen, meynende dat het georlooft jaec oock toegelaeten ende geboden was van der overheyt, dat men de kereke ruymen soude, waertoe sy int beginsel noch oock daer nae niet alleenlick door de predication nyet en syn beweecht oft verwoet geweest, maer oock ter contrarien de predicanten ende andere gestelt tot de regeringhe der kercken, hen hebben begeven om die te beletten alsoo veel alst in hen was, gelyck oock geenssins dese daet by heurlieden bevolen wesende, noch oock te voren geweten, noch daer nae voor goet gehouden, alsoomen tselve metter waerheyt by veelderly redenen soude kunnen bewysen, ende sunderlinghen oock blyckt door tgetuygenisse van een groot getal der ghevangenen, die om deser

oirsaecken wille jammerlick gepynicht syn geweest, desen nochtans niet tegenstaende, soe verstaen wy tonser groete mishaegen, dat de vs. twee poinctien, te weten de predicatie ende dat breecken der beelden, hoe wel sy in geenderley wysen tsamen geknoopt ende gelyck syn, maer gansch van malcanderen verscheyden ende niets gemeyns hebbende, syn alsoe overgedragen aen uwe Majesteyt, dat deselve seer daer over verstoort wesende; soude vastelicken voorgenomen hebben herwaerts te comen met geweldiger handt, om sonder onderscheyt soe wel deene als danderè vuyt te roeyen, dwelek wy aenmerkende, hebben geacht ons toe te staen uwe Ma' oitmoedelick te bidden, dat haer believe toverleggen ende wel in te sien, dat de religie eens ingedruckt wesende in therteende verstandt der menschen, waertoe de dreymgementen ende vuytwendige drachten niet en kunnen gecommen, aengesien dat de saecke belangt de eeuwige salicheyt oft verdoemenisse haerder sielen; niet en sal soe licht wesen deselve met gewelt vuyt te roeyen, als te doen door dit middel veynssen sommige swacke en cranck in 't geloeve, van de welcke men geen getrouwheyt noch opregtheyt der consciencien verwachten en can. Beneven welck oock wel te letten is' op den raedslach van Gamalick indient Goods werck is, dattet niet en sal kunnen te nyet gedaen worden, ende dattet swaer is ende sorehelic tegen God te willen stryden, ende dat meer is; alwaert dat uwe Ma' volbrochte die raedslagen ende voornemen by de gene voortgestelt die of deur onwetenheyt, oft deur eygen sinnelickheyt, oft deur vrees' alsulex raiden, soe en salder anders nyet volgen noch geschieden, dan een onwederkrygelicke bederffenisse van uwe Nederlanden soe voorspoedich groeyende, en soo nootelic synde totter bewaerenisse van uwer grootheyt, ende eensamentlyck de vermeerderinghe van den onwoonende princeen, de welcke ryck ende machtig geworden syn dblooten deser landen, sullen versterct worden, om in toecomenden tyden krych te vueren tegen uwe Ma' daeromme wy uwe oitmoedighe ondersaeten ende getrouwe dienaren begerende altyt te leven ende te sterven onder de gehoorsaemheyt van uwer Ma' ende grootheyt der selver te voideren, soo veel als ons mogelicken syn sal met lyff ende goet, wel' neerstelic bemerkende alle dese gelegentheden, ende vastelick betrouwende dat onse oitmoedighe ende redelicken hegeerten ende beden, eenige steden sullen vinden by uwe Majesteyt ter oirsaecken van uwe (. . . . 1) sachmoedicheyt ende goedertierenheyt (. . . . 1)

In den naem ons Heeren Jesu Christi dat ons vergant toegelaeten ende bewillicht worde, dat de ghene die van weegen heure consciencie nyet geheelic en kunnen voor goet houden de leeringhe ende Ceremonien der Roomscher kereken, ende behalven desen in allen anderen saecken syn seer getrouwe ende gehoorsame vassalen

(1) Eenige woorden afgescheurd.

ende ondersaeten uwer Ma^t moegen hebben volcomen ende versekere vryheyt, om openbaerlicken te versamen n sulcken plaetsen als by uwe Ma^t ende de overheden sullen bewesen werden, totter oeffeninghe van haerder religie, in de welke sy betuygen metter waerheyt als voor Godt dat sy meynen te geloeven, te leven en te sterven, nae de lezinghe der propheten ende Apostelen, begrepen in de boecken des ouwen ende nyuwen testaments; ende kortelick besloten in de articulen des apostolischen geloofs, ende in de vier ersten alle gemeynen concilien, hen in allen anderen stucken onderworpene tgeene dat hier nae sal besloten ende verwillicht worden by een vry ende algemeyn concilie, ende in 't verwachten des voorseyden Concilium, tgeene dat doer gemeyn verdrach der Evangelischer kercken van hooch ende neder Duytschlant, Vranckryck, Engelandt, ende andere deelen van der Christenheyt voer goet aengesien sal weesen, om gevolcht ende algemeynelicken onderhouden te worden in de voorseyden kercken, ende op dat dese vryheyt ende oeffeninghe der religie bevesticht ende verskert wesende, den handel op den welcken de welvaart van desen landen slaat, souden moegen vryer loop hebben dan hy heeft, soe lange als de saecken soe onseecker syn, en alleenlicken by manier van provisiën toegelaten, dattet uwe Ma^t believe, na haren gewoonlicke sachtmoeticheyt ende goedertierenheyt, den weldaet te bevestigen by oetroyt ende sunderlinge genade met verwillinge van alle de gemeyne staeten deser landen daer tse versaemt synde; ende soe veel als den supplianten (. . . . 1) verre ist dat sy door het middel deser vryheyt eenichsins dencken den staet der politie te vernyeuwen, als namelick te veranderen van prince accyssen, tollens, schattingen, en ander onderstandt te weygeren, also hare wederpartyen hen opentlicken met onwaerheyt opleggen, dat sy ter contrarien tot een getuygenisse haerder goetionsticheyt die sy hebben om te begeben wat sy vermoegen tot uwen dienst, in bekentenisse van uwer genade ende jonste, en als een nyeuwe vereedinge, bevestigende den eedt van heurder getrouwicheyt, ende om te kennen te geven, dat dit privilegie van der vryheyt ende oeffeninghe heurder religie dwelek sy begeeren ende verwachten van uwe Ma^t hen dat herte vermeerderd om over te geven en te eygen haer lyff en goet tot uwen dienste, soo presenteren sy van den dach aff dat de voorseyde genade hen gegunt sal weesen, goede en vaste borge te stellen, dat sy ophrengen sullen boven allen imposten, tollens, ende anderegewoonlicke laste de somme van dertich tonnen gouts, de welke sy overleggen sullen binnen behoorlicken tydt, ende iselve tot ontlastinge der domeynen van uwer Ma^t in desen landen, ende beloeven hyer en boeven geene tempelen der gener die van de Roomsche kercke syn in te nemen, noeh die te verstooren oft te beletten in de oeffeninghe heurder religie, by cracht, geweld oft eenich ander daedt, Biddende

(1) Drij woorden afgescheurd.

dat uwer Ma^t believe in dancke te nemen dese presentacie uwer onderdaenige ondersaeten als commende vuyt, alsulcker herten, die anders nyet en begeeren, dan de bevestinghe van den dienst Gods ende uwer Ma^t, met de welvaart rust ende voorspoet deses lants. Ende verhoepen dat uwe Ma^t niet vreempt en sal vinden, dat dondersaeten outfangen hebbende eenighe merckelyeke gunste ende genade van heuren natuerlicken prince, sy eenighe bekentenisse doen dienende tot danckbaerheyt, nae heur cleyn vermoegen; gelyckt (. . . . 1) een sulcke genade ende weldaet (. . . . 1) worde, alsoo iselve blyet by de exempel van (. . . . 1) keyser Alexander Severus, dewelcke een heyden en afgoden dienaer synde den christenen toegelacten heeft die hy voor ketters houdende was, dat sy tempels souden hebben binnen Roomen de hoofdstadt syns keyserryex. Ende van den keyser Constantinus de welke vercregen heeft den tytel de groote, deur dien dat hy tegen den regel synder voorsaeten toeliet dat den Christenen plaetsen toegestelt werden, om daer heure versaelinge te houden, gelyck als oock de heydenen haere tempelen hadden, het welke doende, hy stilde ontallicke elachten, en belette een merkelicken aenstaende bloetstortinghe, maecte syn keyseryek vredelick ende door het middel deser cendrachticheyt werdt voorspoedich in hoocheyt ende vermeerderinge syns ryex, ende indien yemant aen uwer Ma^t te kennen gave dat het een ander dinck is de christenen toe te laeten de oeffeninghe heurder religie dan den ketters alsoo sommige ons achten, ten ersten soe bewyssen onse predicatien, gebeden, ende de oeffeninge onser religie, dat wy christenen syn, ende geen ketters noch afgoden dienaers, ende syn bereydt iselve noch breeder wair te maecken, soe verre alst uwer Ma^t belieft, ons genaidich ende seecker gehoor te geven Ende bovendien, alwair en wy soe groote ketters als de joden, Arrianen ende Nonatianen, soe cest nochtans dattet tegenwoordich exempel des Paus, de welke seggende dat hy dat hooft der kercke is, ende dat hy nyet dwailen en can, niet alleenlicken de joden onderhoudt, welke gesworen vyanden syn onzes Heeren Jesu Christi maer laet oock denselven toe, heure synagogen, ende de oeffeninge van heurder religie, binnen syn stad van Roomen, ende andere hem onderworpen, Bovendien (. . . . 1) christelicker ende recht geloevigher keyseren (. . . . 1) Arrianen en Nonatianen tempelen hebben tsegelacten, sullen mogen uwe conscientie te vreden stellen ende vry zyn sonderheyt het exempel der onverwinnelicken keyser uws vaders seer hoochloffelicker gedachtenis die desgelyeken toegelacten heeft by raede van den staeten des keyserryex den protestanten in Duytschlant, nyet tegenstaende dat hy se voor ketters gehouden heeft gelyck oik nu onlanx de Coninck van Vranckryck aen syn ondersaeten gedaen heeft alle dwelek te saemen uwe Ma^t mach te vrede stellen en gerust maecken, om ons dese genade nu te vergunnen verwachtende den tyt dat wy

(1) Eenige woorden afgescheurd.

door een gemeyn cendrachticheyt der christenheyt, allen mogen vereenicht worden in eenderley religie ende forma des diensts Goods, door de welke uwe Ma^t ende die landen sullen ontfangen alle segeninge en voorspoet overmits dat Godt sal ontwyffelicken gedient worden door het verhueden van een seer groote aenstaende en jammerlicken bloetstorting, ende dat U landt sal gehouden wesen in stilte en vrede, ende niet gestelt tot eenen rooff der onliggender ende de cooplieden ende inwoonders des landts in alsulcken sekerheyt, dat alle de ghene die hier voortyds om den saecken wille vuytten lande verrocken syn, ende ook meer anderen veroirsacekt sullen wesen herwaerts te comen met hem goedt, handelinghe ende kunsten, Eyntelick doer dit middel den eenen en den anderen gegeven synde oirsaecke van ruste en vervueginge, het landt sal voorspoedlicken groeyen meer dant oeyt en dede, met vermeerderinge van uwer croonen ende een yegenlick sal dies te meer verbonden syn, om sonder ophouden den heere te bidden voor de grootheyt ende voorspoet van uwer Majesteit. *Uwer majesteits onderdaenige borggers ende ingesetenen uwer vryheyt van Turnhout die hen begeven hebben tot de oeffeninge der evangelischer leer gelyck hen de selve aldaer is toegelaten voor soo vele als hen rackt en aengaet als een lit der supplianten in desen.*

I.

MEMORIE VOOR MYNHEER BRUGELLA RAEDE ONS HEER EN
CONINC IN DEN SECRETEN RAEDE.

« Dat al cest alsoo, dat joncker Merten Vanmechelen schouteth des lants en vryheyt van Turnhout, is een seer goet catolyck persoon, en ytter natueren anderssins deuchsaem nochtans in desen schrikkelicken tyt ende ongevreesden werelt seer onbequaem endeur zyn slappicheyt negligem int vs. officie, waer deur nyet alleenlyck in voergaende tyden in de catolycken religie binnen des vs. vryheyt van Turnhout zyn ontallicken en irreparable discorden schandalen en schade gezien geweest, gelyck eenen yegelyck God betert genoech kennelyck is waer oeyck geschapen is nu iegenwoordich noch meerder inconvenienten en schade te geschieden, mits dyen doproerighen en seditieuse persoonen hun voor zekeren tyt herewaerts bynnen de vs. vryheid in den lande vleecke verrocken hebben wederom beghinnen omtrent de vryheyt te vkeeren en alsoo men verstaet by nachten binnen de vs. vryheyt te frequenteren boven dyen is de vs. schouteth in t executeren van der C. M. ordinarische bevelen en ander regulier, mitsgaders in 't onderhouden van de vs vryheyt Ceurbboek en policie soo seer negligent, dat geschapen zal zyn, daer deuren zyn M. regulia vinct te worden, en dat goede oprechte borggers soo wel geestelyck als weerlyck de vs. vryheyt

sullen moeten verlaten, ten zy nochtans harer hoocheyt gelieve der vs vryheyt te doen procederen van een anderen officier oft anderssins soo harer hoocheyt te raede bevelen behooren.

K.

AEN DE HOOCHHEIT VAN DE HERTOGINNE VAN PARMIE ENDE PLAISANCE
GOUVERNANTE, ETC.

Gheven te kennen in alder oitmoedt, die schepenen en gesworen der vryheyt van Turnhout, hoe dat al cest soe, dat binnen der vs. vryheyt syn vele ende verscheyden persoenen die veel hen houden met dien van der nyeuwe religie, en meynende onder tdecksele van dien te ontgaen en vrye te zyn zonder correctie die men over hen soude mogen en behoeven te doen groote insolentien soe int naroeppen van eenige van den ingesetenen hen dagelyckx injurierende en op eenige oeyck looten gewichten geworpen hebbende, als int contauni-neren van de kerken en gewyde plaetsen; maeckende daerinne son-der generen gesproken hen gevoech, en het wywatervat omstootende, met meer diergelycke vele insolentien en schandalen, en desen aengemeret, die schouteth der vs. vryheyt schuldich ware die vs. persoenen en delinquanten te apprehenderen en voirts tegen hen te doen, soe hy van officie wegen schuldich ware te doen, soe is hy nochtans daeraff in gebreke, onder tdecksele, dat hy hem tegen die van der nyeuwe religie nyet en soude deurve stellen, en dat oeyck hy dien aengaende van uwer hoogheyt eghen speciael bevel en soude hebben, hoewel nochtans soe wel die van der nyeuwe als van der ouder catholycke religie die vs. delinquanten wel begheren souden gestraft te worden, oeyck die vs. van der nyeuwe religie selve den vs. schouteth te dien einde hebben gepresenteert assistentie te doen indien hy desbehoefde, in der vuegen geschape ware dat onder tdek-sele van religie eenige quaetwillige nyet hebbende waermede zy hen mogen onderhouden, souden soecken den goetwillige te injurieren en onlast te doen, etc. ten ware by uwer hoogheyt daer inne worde voorsien, biddende zeer oitmoedelyck dat uwer hoogheyt willende den vs schouteth by beslotene brieven scherplyck bevelen en ordi-neren, dat hy die vs. delinquanten apprehenderen en voirts hem tegen dat selve syn officie aengaende te dragen soo en gelyck hy schuldich is te doen t Welck doende etc.

L.

« Item noch betaelt Augustynen Van Liere rentmeester alhier, Nicolaesens De Ilanc ende de Secretaris van 31 dagen die zy lieden hadden gevaccerd tot Brusselle om aldaer te impetrenen seker brie-

ven blyckende naerder uyer ordonnantie van mynheeren schepen, daer aff zynde, de som van 31 Rynghulden, item noch den selven gegeven acht ryng. 12 st. voor hare vrachte, verleeget gelt en anderssins behoopende tsamen 39 gulden 12 st.

M.

MARGARITA ETC.

Lieve besondere. Wy hebben geloefflyck verstaen dat al cest soe, dat binnen der vryhey van Turnhout zyn vele en verscheyde persoenen, die welcke hen houdende met dien van der nyeuwe religie, en meynende onder ideesele van dien te ontgaen ende vrye te zyn van der correctie die men over hen soude mogen en behoeven te doen, grootte insolentien doen soe int overvallen van eenige van den ingeseten hen dagelyx injurierende, naroeppen, op eenige oeyck met looten gewichten geworpen hebbende, als oeyck int contauseren van de gewyde plaetsen maeckende in de kercke hen gevoech, en het wywaterval ommestootende, met meer diergelycke schandalen en dit alles ongestraft twelck ons boven maeten verwondert te meer dat wy bericht worden dat soewel die van der nyeuwer als van der ouder catholycke religie die vs. delinquanten wel begheeren souden gestraft te worden en dat oeyck die van der nyeuwer religie selve u tot dien eynde hebben gepresenteert assistentie te doen waeromnie van wegen des Coninckx onser genadich liefs heeren wy U bevelen met gantzen ernst, dat gy terstont en sonder eenich vertrack oft dissimuleren procedeert tegen den vs. delinquanten, en u voirts tegen den selven en in ander saecken uwer officie aengaende dragt soe en gelyck ghy van derselver officie wegen schuldich en gehouden syt te doen en ghy tegen synen Ma' en ons vermeynt te verantwoorden, besonders alle neerstige toesicht nemende dat gheene onbehoorlyckheden in de kerken en gewyde plaetzen gedaen noch bedreven en worden, Lieve besondere God sy met u. Geschreven te Brussel den 15^e dach decembris 1566.

N.

Noch heeft dese rentmeester betaelt Boudewyn Mys twee Rg. ter saecken de secretaris van Herenthals, de Drossaert van Gheel, en de clerck van den Procureur generael in Brabant tsynen huysen syn gedefroyeert geweest; noch 4 Rg 14 st, vuyt dien de Procureur generael aldaer oeyck is gelogeert geweest met drie peerden, en noch 2 Rg. 14 st. voor ses stoopen wys gesconcken Andries Serveels Griffier van Rekecamer in Brabant.

Item noch betaelt Mechtelt Vandevenne weerdinne in den Engele alhier ter saecken van twaelf stoopen wys elcken stoope ten pryse van thien stuyvers waer mede van vryhey wegen is besconcken geweest die President van den secreten rade ons Shieren De Coninck binnen Brusseele Viglius Zwicemus. 6 Rg.

O.

Item noch betaelt Boudewyn Mys Weerdit in den rooden Schilt, ierst de som van 24 ryngulden, die den Capiteyn Swartzenburg Vendrik van de benden van Mynheere de Grave van Arenborg gesconcken syn tot recommandation deser vryhey, en die deselve Swartzenburg bewesen heeft aen voors. Boudewyn voor syne verteerde Costen, Noch drie Rg. 5 st. ter saecken van seven stoopen wys gesconcken den drossaert van Brabant, noch voer twee stoopen wys waer mede dat besconcken werdt de bende Van Arenborg ten tyde als mynheer Van Noirearmes met 19 vendelen knechten bynnen deser vryhey quam 20 st. samen 28 Rg 5 st.

P.

Item noch betaelt Jan Lemmens Veedyck vuyt dyen deselve ter ordonnantien van Scepen met syn karre gevuert heeft seker wilde beesten nae Antwerpen aen Grave Van Mansvelt die desselfs graefs buschut op Grootenhout alhier gesconcken hadde de somme van 20 st.

Q.

Item noch hebben Mynheeren scepen deser vryhey van desen rentmeester gecocht seckeren swarten ruyn (peerd) ten pryse van eenendertich ryngulden, den welken sy gesconcken hebben sekeren commissaris van acht vendelen Spainjaerden trekkende nae den Bossehe, ten eynde hy de selve vuyt deser vryhey wilde houden 31 Rg.

R.

Item noch der selver weerdinne ter ordonnantie als voor ter causen van twintich stoopen wys elcken stoope ten pryse van 8 st. waer mede van vryhey wegen is besconcken geweest hertoch Ulrich Van Bruynswyck 8 Rg.

S.

Noch heeft desen rentmeester ter ordonnantien van scepenen betaelt heer Jan Vanhove als Curia alsulcke tsestich viertelen corens als de selve der vryhey geleverd hadde, om gesonden te worden nae de stadt van Thienen achtervolgende de ordonnantie van den Hertoghe en de bevelen desselfs ende voor dieste viertiel Viertelen Corens betaelt 52 stuyvers de viertel en voor de twintich resterende Vielen cleke Viertel 33 stuyvers behoopende 79 Rg.

1666.

T.

EXTRACT UIT EENEN BRIEF VAN DEN HOOFDSCHOUT VAN HERENTHALS, DD° 12 FEBRUARI, AAN DE HOOFDOFFICIEREN VAN TURNHOUT, HOOGSTRAETEN, GHEEL, SANTHOVEN ENDE ARCKEL.

Ende alsoo men nu diverse reysen gerecommandeert heeft onse saecken aen mynheer den Audiencier ende gesproken van herkennisse en dankbaerheit, sonder datter tot noch toe ict gevolgt is dan int iersten enich wilt, soo vinden wy geraeden mynheer den Drossaert van Gheel, de heer secretaris Adriani en ick dat men soude presenteren twee amen wyn van Aij (*Champagnewyn*) aen mynheer den Audiencier, soo voor syne goede affectie die hy ons tot noch toe in dese saecke getoont heeft, als voor hetgene hy in dese saecke ende in andere occasie doen can. Voorts uEd. sullen gelieven niemant te committeren om de vs. twee amen wyn te gaen presenteren tot Brussel aen mynheer den Audiencier ofte hetselve door Mr Huylenbrouek myn schoonbroeder laeten geschieden.

Ick sal uwe Ed. resolutie hier op verwachten en blyve uwen oytmoedigen dienaer

(*Get.*) Mesenaere.

V.

18 AUGUSTI 1666.

hebben de gecooiterte deser stadt en lande ostseneurie van Turnhout dexeptis Weelde en Arendonck geaccordeert eene somme van een hondert pattacons t'employeren tot lynwaed aen onse genadignhe Vrouwe Amelia (tegenwoordich tot Cleeff, by haren schoon soon syne doorluchtige hoocheijt den Ceurvorst Brandenborgh, om aldaer hare jonxte dochter de prinsesse Marie te houwelycken met ten prince van Summeren) te vereeren, op haren geborte dach vandesen jare 1666, 28 augusti, synde het 65^e jaer haers ouderdoms, waer toe wort last gegeven aen den licenciaet en secretaris Proost, om deselve prinsesse dover te complimenteren met eene missive wt haerder gecooiterte gelycke naem en desehare senorie te recommenderen, etc.

U.

28 SEPTEMBER 1666.

Op 't beschryf van den heer hoofschouteth Soutelande, synder op des Heerenhuys gecompareert M. Van Meurs, C. Mallans, A. Vloers en J. Schryvers schepenen voor Turnhout h^r de Bic ende Bart Timmermans resp. schepen en secretaris voor Arendonck, Jan Balemans meyer voor Raevcls, Jan Peeters schepen voor Baerle-hertoch, Nicolaes Pauli schouteth voor Gierle, V Paeschuys schepen voor Lille h Van Eeckhout schepen voor Wechelresande, Willem VMeren stadthouder voor Merxplas.

Alle gecooiterte der stadt lande en senorie van Turnhout. Aen de welcke den h^r hoofschouteth heeft voorgehouden, oft niet gerade en ware aen hare hoocheyt onse gen. Vrouwe, tegenwoordig tot Cleeff (alwaer op den 23^e deser de prinsesse Marie desselfs jonxte dochter is getrou mette prince Van Summeren) en eenige gequalificeerde psoonen derwaers te coitteren om hare gemelte hoocheyt alsmede den Ceurvorst Brandenborch te versoecken brieven van recommandatie, aen onsen tegenwoordigen gouverneur don Castel Rodrigo datten selven de seigneurie van Turnhoutalhier, soude gedient syn, te vergunnen alsulcken exemptie en sauvegarde van logementen van volcke van oorloge, en wtheimsche troupen, als voor dese hebben gedaen, desselfs voorsaten namentlyck den Aertshertoch Leopoldus, syne Exc. Don Juan D'Austria, syn Exc. Carracena etc.

Waerover de voors. gecooiterte hebben eendrachtelyck geresolveert, dat de propositie van vs. h^r hoofschouteth, is billicq, dat het selve eerstdaechs worde in werck geleyt; waertoe deselve hebben gecooitert den heer rentmeester Pauli, beneffens den heer Licentiaet ende secretaris Proost, om't samen eerstdaechs naer Cleeff te vertrekken, om aldaer van haere hoocheyt onse gen. Vrouwe te verrygen brieven van 't gene hier voren is geproposeert, mitgaders oock tot een overcomen van de doorluchticheyt den Ceurvorst Brandenborgh ist noodig ende voor den daer inne te doen, 't gene de voors. gecooiterte, desen aengaende sullen bevinden te behooren. Gelastende de vs. gecooiterte mede te dragen twintich coppelen Capuynen, dienende tot facilitatie hender sollicitatie.

W.

25 NOVEMBER 1666.

Op het beschryven van den heer hoofschouteth Zoutelande zoo

zyn op des heeren huys alhier verschenen Mattias Empsens etc. etc.

allen gecooiteerde van den lande en Senorie van Turnhout.

Aen de welke den gemelden heer hoofdschouteth voor heeft gehouden dat nu op den saterdach in avont twee ingesetenen van Vosselaer namentlyck Adriaen Grielis en peeter Dox ontrent de galge alhier syn geknevelt geweest aen handen en voeten van dry ruyters en twee voetknechten van de selve afgenomen hebben viertich guldens en wat sy hadden, hebben deselve gebonden laeten liggen, en opgecomen synde en binnen Vosselaer vs 30 à 40 personen vergadert hebben, syn met de selve gewapent de gemelde ruyteren en voetknechten ingevolgten soo vervolgt tot OudTurnhout toe teu huuse van Paulus Meeuws alwaer sy in den nacht gevonden hebben dry personen oft ruyters en twee voetgangers en by de voors. huysluyden gemaect hebben veel alarm, waren de voorn. soldaten en ruyters gaen loopen en komende in den stal hebben gevonden aldaer dry gesaelde peerden, die de voors. fugitive ruyters aldaer hadden geseth. Welke peerden de gemelde huysluyden mede genomen hebben, hebben de selve gestelt in handen hem hoofschouteth, alwaer de selve tegenwoordich alnogh staen, boven de dry ruyters tegenwoordich alhier in de herberge genoemt den Spiegel, die op voorgisteren t sachternoens hier binnen Turnhout syn gecomen om hunne vs. peerden wederom te krygen. Ende alsoo de presumptie is dat dese dry ruyteren mede handadich syn geweest in de voors. knevelarye die gemelde twee ingesetenen van Vosselaer, die daer over in gevallen dienen te worden gecorrigeert volgens de placaten van Synne Conincklyke Majesteyt, waer toe eerst enige debvoiren dienen gedaen te worden om tot de waerheyt te geraccken, als anderssints, ende gemelde dry ruyteren oock behoorden in detentie genomen te worden enz.

Soo ist dat hy hoeft schouteth hier over versocckt uEd resolutie om recht te doen naer behooren.

Is geresolveert dat men sal informatie leyden tot last van de dry soldaten naer behooren, dwelck gedaen synde, de vs. informatie mette eerste affseynden aen den heere Marekgrave te Antwerpen oft aen gene daer behooren sal, mette dry peerden onder de vs. schouteth tegenwoordich staende mitsgaders de dry soldaten de voors. dry peerden na behooren meerder in de informatie geroert, om etc.

Noch heeft desen rentmeester syn peert geleent Jeronimus Verseepts, ten eynde hy secker twee vendelen knechten soude leyden van deser vryheyt nae Vosselaer en Beersse, en daer voor alhier gerekent 2 st.